

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

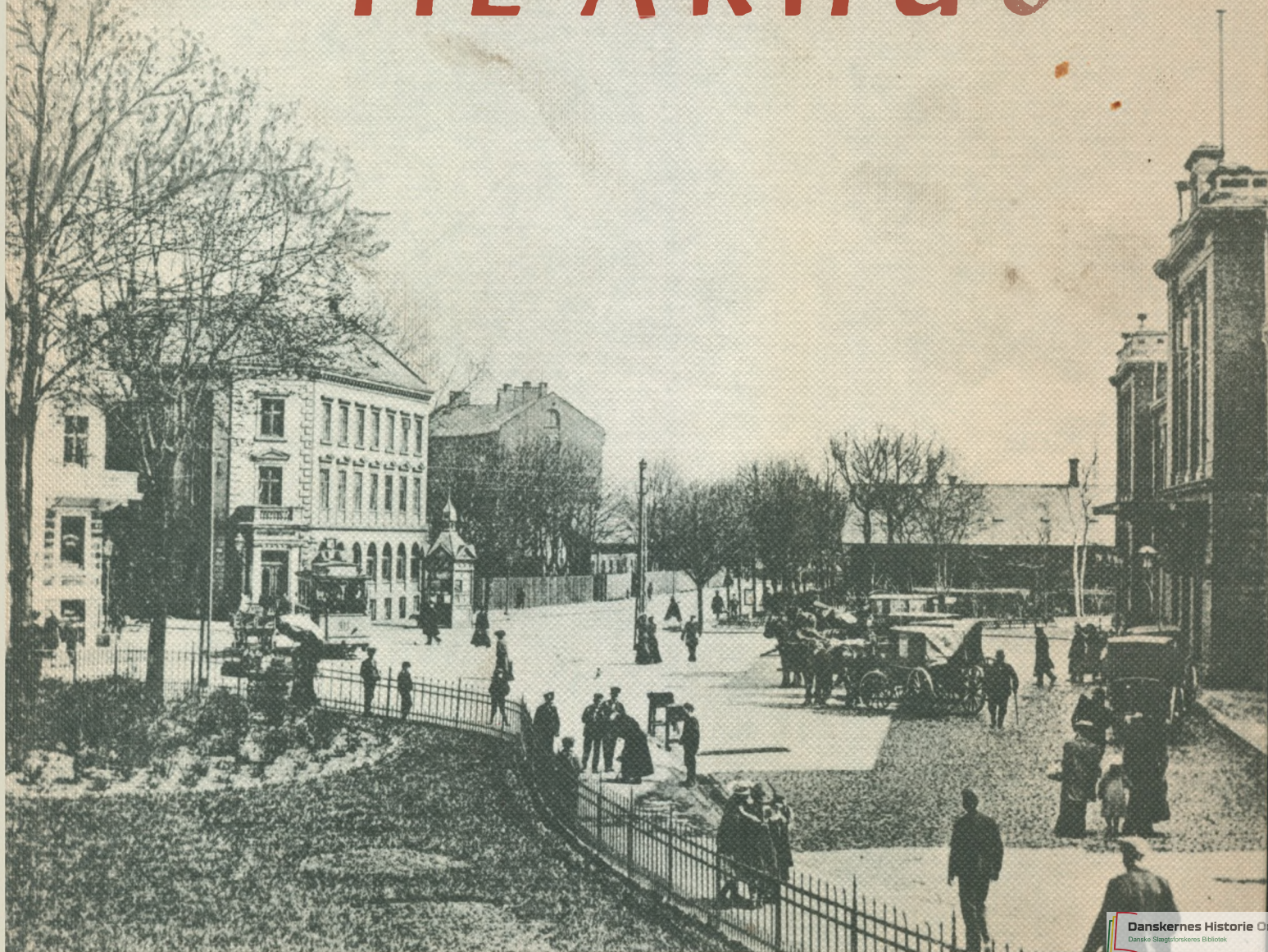
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

MANGE KOMMER TIL ÅRHUS

Mange kommer TIL ÅRHUS

Mange kommer

TIL ÅRHUS

UDGIVET VED
ÅRHUS TURISTFORENINGS
75 ÅRS JUBILÆUM

Udgiven af
UNIVERSITETSFORLAGET I ÅRHUS 1972 · ÅRHUS BYHISTORISKE UDVALG

OMSLAG

Parti fra Banegårdsplads ca. 1910

BOGENS FORFATTERE:

**Afdelingsbibliotekar Kjeld Elkjær
Arkivar Ib Gejl
Arkivar Chr. R. Jansen
Fhv. borgmester Bernhardt Jensen
Arkivar Peder Jensen
Arkivar Erik Korr Johansen
Arkivar Finn H. Lauridsen
Museumsoverinspektør Gunner Rasmussen
Overbibliotekar Emanuel Sejr**

BOGENS REDAKTØR:

**Overarkivar Vagn Dybdahl
© 1972 Århus byhistoriske Udvalg**

FORKORTELSER I NOTERNE

**Amtst.: Århus Amtstidende
Dem.: Demokraten
J.-P.: Jyllands-Posten
ÅBF.: Århus byråds forhandlinger
ÅSt.: Århuus Stiftstidende**

Aarhuus Stiftsbogtrykkerie A/S

ISBN 87 504 0307 9

Indholdsfortegnelse

- 9 En turist kommer til byen
- 15 Sport og friluftsliv
Kapsejladser på »vor dertil så fortrinligt skikkede bugt« 15
»De glade smils boplads«. F.D.F.'s landslejr i
Hørhaven 21
Seks – tre 27
- 35 Udstillinger
Fra industriudstillingernes tid 35
Da Århus fik storstadsfornemmelser 42
- 49 Forlystelser
Det folkekære og forkætrede Olufsmarked 49
»Jyllands centrum, hvor landsdelens store begivenheder
foregår«. Fra Århus-Hallens første år 57
- 65 Begivenheder
Mindeparken – indviet to gange 72
Mirakelkilden ved Moesgård 77
- 85 Møder og kongresser
Møder om skolens anliggender 85
En landmandsforsamling med 1.904 gæster 91
»Kom til Århus – kom til Århus«
Internationalt ungdomstævne i pinsen 1924 97
»Det største stævne i Århus nogensinde« 103
Religiøse masse møder. Med Billy Graham og Jehovas
Vidner på Stadion 109
Århus – en kongresby 113
- 117 Noget at se på
Også bygninger kommer til Århus – til Købstadmuseet
»Den gamle By« 117
Folkefest og kulturuge 122
- 127 Århus Turistforening 1897–1972

Forord

Århus Turistforening blev grundlagt for 75 år siden af en kreds af gode Århus-borgere, der var besjælet af en stærk bypatriotisme. Det forløbne tidsrum har betydet store ændringer i foreningens arbejde. – Turismen er fra en ringe begyndelse vokset til et sådant omfang, at den nu er en valutaskabende faktor af meget stor betydning, og det har simpelthen nødvendiggjort en mere forretningsmæssig og professionel behandling af problemerne idag. Interessen for og kærligheden til byen og egnen er imidlertid stadig det bærende grundlag i Århus Turistforening, og det folkelige element i dansk turisme, som vore turistforeninger repræsenterer, kan efter min opfattelse ikke undværes.

Foreningens virksomhed i de 75 år har været karakteriseret af en jævn og støt indsats under de vekslende former, som udviklingen har nødvendiggjort. – Dette betyder langt fra, at der altid har været ro om foreningen, men set på afstand viser det sig imidlertid, at de ofte opsigtsvækkende episoder, der har været, ikke har ændret foreningens arbejde på længere sigt.

En større samlet behandling af foreningens historie ville dog nok alene have interesse for en ret snæver kreds. Dette er baggrunden for, at jubilæet fejres med udgivelsen af en bog som denne, der kun bringer et rids af den egentlige foreningshistorie. I stedet er vægten lagt på at skildre en række begivenheder, der i de sidste halvandet hundrede år har trukket mange besøgende til Århus.

Udvalget af begivenheder må naturligvis blive beskedent.

Mange andre kunne have været valgt – og ofte med lige så stor berettigelse. Og et meget væsentligt forhold mangler: den stadig glidende strøm af gæster, der kom og kommer for kortere eller længere tid. Eksempelvis garnisonens soldater og unge under uddannelse – to grupper, der trækker atter andre besøgende til byen, nemlig slægtninge og venner. Det samme gælder de mange, der kommer til Århus som patienter på hospitalerne; før hospitalsvæsenets udbygning kom syge til specialister og specialistklinikker, som der dengang kun var få af uden for Århus. Med kunne også have været forretningsfolk og embedsmænd, der ligeledes indgår i »den glidende strøm«.

Det er imidlertid foreningens håb, at det udvalg, der her er foretaget, vil fængsle og interessere byens borgere. Er dette tilfældet er en del af målet nået, nemlig at Århus Turistforenings jubilæum har styrket forbindelsen til videre kredse i Århus.

Århus, 1. august 1972

TAGE JACOBSEN
Formand for Århus Turistforening

En turist kommer til byen

Den, der som individuel turist kom til Århus i århundredets begyndelse – f. eks. hen på sommeren 1904 – kunne straks, når han trådte ud af Hovedbanegården, konstatere, at det var en moderne »storby«, han havde for sig. Ned forbi det med solide jernstakitter omgivne lille anlæg på hans venstre hånd, i hvilket hedeopdyrkeren Dalgas skuede ud over de ankommende togrejsende, kørte en elektrisk sprovogn, der – når farten var taget af den – med en høj hvinen drejede om hjørnet og fortsatte i sindigt tempo op ad Ryesgade. Foran banegården holdt hesterosker, men også, i det mindste ved de mere betydende togs ankomst, hotelvogne fra hotellerne Royal og Skandinavien til befordring af gæster og gods den efter datidens begreber lange vej til torvene.

Der var også hoteller lige ved banegården, f. eks. Centralhotellet med en kuppeldækket tårnbygning på hjørnet af Ryesgade, og oppe på bakken, hvorfra sprovognen kom, Hotel Kronprinsen med en slotslignende facade og et lille stykke have foran. Men vor turist har nok foretrukket bycentret, hvor man inden for et par minutters gangafstand fandt de mest ansete steder for indtagelse af spise og drikke. Så vi lader ham bestige en af hotelomnibusserne og køre til det solidt-borgerlige gamle Hotel Skandinavien på hjørnet af »Kødtorvet« og Sct. Clemens Stræde. Her var i den høje stueetage en hyggelig restaurant, gennem hvis vindue i det »brudte« hjørne man kunne se ud på strøgtrafikken, d. v. s. promenerende fodgængere, der for de yngstes vedkommende tog turen mellem Borgporten og Clemensbroen flere gange i begge retninger. Men man kunne jo også – som adskillige hotelgæster brugte – gå over på den anden side til Bispetorvet og spise hos konditor Rozzi – en forretning i svejtsercafeernes stil med blanke marmorborde og stort avishold ¹.

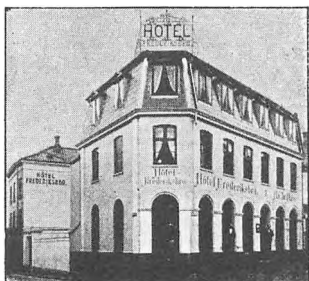
Styrket af et solidt aftensmåltid følte vor unge turist sig

opmuntret til at skrive hjem og fortælle om sin lykkelige ankomst. Ude på torvet, midtvejs mellem Rozzi og hans logi, tronede en pagodelignende hytte, der ikke blot solgte aviser og postkort, men også tilbød »benyttelsen af skrive-rum med tillæg af papir og konvolut« for 10 øre ². På den ene side af kiosken lød sprovognens larmen på de nylagte skinner, og det var ikke mærkeligt, om dette kunne lokke en ikke-sprovognsvant ungersvend til at prøve en tur. Formedelst 10 øre, som ved indstigningen skulle lægges i en bøsse hos vognstyreren ³, kunne man køre helt ud til endestationen ved Marselisborgskovenes indgang. Synderligt hurtigt gik turen nu ikke, for gentagne gange holdt vognen stille i flere minutter på et vigespor for at afvente den modkørende vogns passage, hvilket også de indfødte var meget utilfredse med. Men for en turist var det en morsom aftentur, der gav mulighed for at se, hvor langt byen strakte sig mod syd.

Og hvorfor så ikke på hjemturen springe af ved Kronprinsen, for ud gennem de åbne døre lød smægtende musik, og kulørte lamper øverst på facaden understregede stemningen. Indenfor i den store sal med glasloft og brede balkoner sad folk og drak øl af store krus, mens et fransk orkester i nationaldragter gjorde sit bedste for at overdøve de højroastede gæster.

Ifølge den officielle turistfører var byens domkirke det største og vigtigste, Århus kunne vise en tilrejsende med interesse for andet end forlystelser. Dens beskrivelse alene fyldte med illustrationer hele 9 af brochurens 48 sider. Så det var naturligt at indlede første hele dag i Århus med et kirkebesøg, som mellem kl. 10¹/₂ og 11¹/₂ var gratis.

Af andre seværdigheder nævntes kun Vor Frue Kirke – men her skulle man have fat i kirkebetjenten – Katolsk kirke, hvis sideindgang altid var åben, samt Museet og Statsbiblioteket. Mens det sidste var åbent hver dag, havde

Hotel Frederiksbro

— H. Chr. Herloff. —

Hyggelige, velmonterede Værelser fra 1 Kr.
til højere Priser.

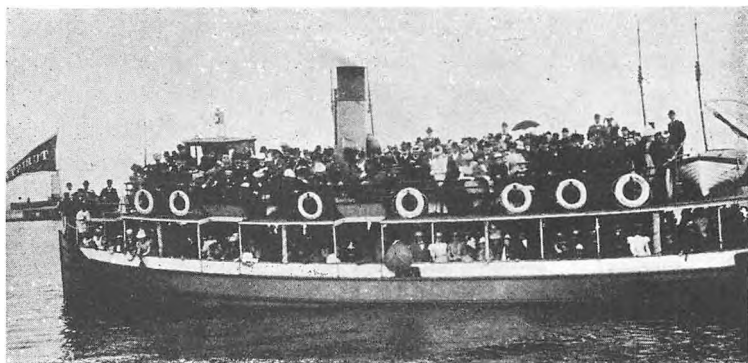
— Smukke Selskabslokaler. —

— Proper Servering. — Høflig Betjening. —

TELEFON 526

AKTIESELSKABET

„TURISTEN“

Startet
1896

Dampbaadsfart til Marselisborg og
Riis Skov anbefales.

Udvidet
1899

Hotel „Royal“

Direktør: F. Christensen.

1ste Klasses Hotel.

• Aarhus. •

Tilbud til turisten i 1899. Hotel Frederiksbro lå på hjørnet af Frederiksgade og Fiskergade; Royalbilledet viser hotellet før ombygningen 1902-03, der gav hotellet den nuværende facade.

museet kun åbent tre af ugens hverdage og kun et par timer enten formiddag eller eftermiddag; men var man så heldig at have lørdagen til sin sightseeing, kunne man fra Domkirken fortsætte med et museumsbesøg fra 12–2 og fordybe sig enten i den historiske afdeling eller i malerisamlingen, hvis vigtigste klenodier opremsedes i turistføreren, så den besøgende med denne i hånden kunne spare de 35 øre til katalog. Også havnen anbefalede til et besøg. Man kunne nærme sig denne ved f. eks. at indtage sin frokost på den hyggelige restaurant Mejlborg nær Østbanegården. Her havde man udsigt til den nordre mole, men den søndre anbefalede varmest, da man her havde et »prægtigt skue over hele havnen, byen og skovene mod

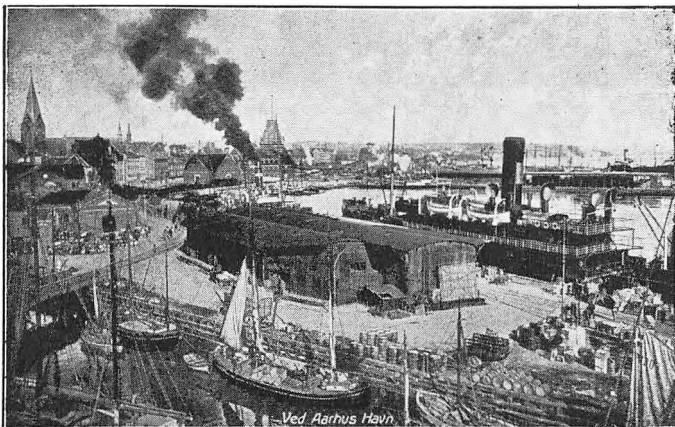
nord og syd«⁴. Fra denne mole kunne man igen blive færget tilbage til nordre mole, og måske havde en ung turist da fået lyst til selv at sejle lidt. I Ågade kunne man leje en robåd for 25 øre, en sejlbåd for 50 øre, og ville man have en stedkendt mand med ud på Bugten kostede dette 25 øre i timen⁵.

Aftenen kunne efter behag tilbringes f. eks. i Kasino-varieteen, hvor direktøren, Marinius Olsen, sang sine djærve viser i alle slags forklædninger, behageligt afløst af et sortiment af skønne kvinder, eller i Teatercafeen, hvor der var populær musik af en kvartet.

En dag kunne man jo også se på selve byen og dens forretninger, vandre hen over Store Torv, som efter turist-

Som turisten mødte Århus før 1. verdenskrig. I togene var der dengang 1., 2. og 3. klasse; men som skiltet viser, var ventesalen for 1. og 2. klasse slået sammen. Banegården – den anden – var opført i 1884 og blev nedrevet i 1920'erne.

Parti fra Aarhus Havn.

Hvorledes man tilbringer 5 Dage i Aarhus.

- 1. Dag** ses Domkirken Kl. 10¹/₂—11¹/₂ eller ved *Orgelforedragene* (se Aviserne), der foranstalles af Turistforeningerne hver Fredag Eft. Kl. 5, derefter *Theatret*, saa køres med Sporvognen til »*Friheden*« og spadseres til *Stadion*, *Marselisborg*, *Mindeparken*, *Forst-haven* og videre til *Varna*, herfra enten pr. Damp-er eller til *Føds* tilbage. Bilister tager *Silistria*, *Ørnereden* og eventuelt *Moesgaard*.
- 2. Dag.** En Molstur fra Kl. 6 resp. 8 Morgen — se *Fart-planen* — eller en Tur pr. Rutebil eller Damp-er til *Kalø* m. m. Se iøvrigt »*Taxas*« Rundture den Dag eller en anden.
- 3. Dag.** Om Formiddagen i »*Den gamle By*« og derfra Sporvognen fra Nr. Allé til *Risskov* og videre ud til *Badhotellet* m. m., hjem over »*Slangestien*«, Sporvogn til *Lille Torv*, Besøg i *Frue Kirke* eller *Museet*, *Statsbibliotheket* m. m.
Bilister tager eventuelt *Rosenholm* og *Clausholm*.
- 4. Dag.** Damp-er til *Ørnereden*, Spadseretur langs *Kystens Kant* til *Moesgaard*, hjem gennem *Skoven* eller længere ude se *Fløjstrup Skove*. Fra *Ørnereden* over *Havbakkerne* til *Silistria* og *Varna*.
Bilister ad *Kørevejen*, men undervejs gøre *Af-stikkere* ud til *Havet* — tilføds.
- 5. Dag.** En Tur til *Silkeborg*, *Himmelbjerget*, *Rammel Aas*, *Jeksendalens Vandmøller*, *Djurslands Herre-gaarde*, *Vosnæspynt* e. l. Se under disse.

Turistforeningens brochure 1929 indeholdt et program for et 5-dages besøg i byen. Nu slår det nye trafikmiddel, bilen, igennem; der er sær-skilte anvisninger for billister.

førerforfatterens mening nok havde »anselige bygninger, men en uheldig skæv form« til *Lille Torv*, hvor man fandt en gammel bindingsværksgård fra 1597 (nu *Borgmester-gården* i *Den gamle By*), der »ville præsentere sig endnu bedre, hvis dens røde munkesten og egebjælker ikke var skjult under mange lag oliemaling«⁶. I *Store Torv* nr. 7 fandtes for øvrigt, hvis man skulle tro en annonce, »*Arhus største seværdighed*«, kaldet *Fotoplasticon*. Her kunne man i en kukkasse se en række panoramaer over alverdens lande og byer, idet disse billeder på en roterende anordning førtes lokalet rundt forbi de forskellige kikhuller⁷.

Men der var også grund til at afsætte en dag til en skovtur. At køre ud til *Frederikshøj* med en droske kostede 1¹/₂ krone. Derefter en spadseretur til *Varna*, hvor der kun fandtes et lille skur med udsalg af drikkevarer, men hvorfra man med »*Turisten*« kunne sejle ind til byen for 25 øre. Oven på sådan en tur var det rart at slappe af i *Richardts konditori* vis à vis *Skandinavien* og gøre sig tilgode med et passende udvalg af forretningens både udenlandske og hjemmelavede specialiteter.

Hvis vor turist kunne spendere det meste af en 4. dag på byen og dens omegn, var der mulighed for at tage med *Hammelbanen* til *Stautrup* med etablissementet *Constantia*, fra hvis veranda man havde en herlig udsigt over *Bra-brand sø*.

Skulle vi nu lade vor turist besøge *Århus* på ny 25 år senere, ville han i 1929 finde ikke blot en helt ny og større banegård, men endog dens omgivelser totalt forandret, selve pladsen udenfor hævet 6–7 meter over den gamle *Banegårdsplads*, nye hoteller i den forandrede *Ryesgade* o. s. v. For denne gades ende lå *Hotel Regina*. Ved at bo her behøvede man ikke at gå langt efter fornøjelser. Her var biograf i stueetagen, og på 1. sal en livlig café med

Op til de seneste år har kapervognskørsel fra Filtenborgs Plads til Varna og Ørnereden eller som en rundtur i skovene været yndet af turister og byens borgere. Situationen her er typisk: børnene foretrak pladsen på bukken.

datidens populære lokale musiker Harald Andersen i spidsen for et stort orkester.

Turistforeningen, der havde et bureau på banegården, anbefalede i sit organ »Turisten«, at man »for straks at kunne orientere sig i byen« skulle tage en tur med sporvognen fra Marselisborg til Riis Skov og med byrutebilen

den modsatte vej⁸. Trøjborg–Frederiksbjergbilerne kørte nemlig gennem andre gader, og derved fik man et fyldigt indtryk af byen.

På Lille Torv kunne det ses, at den gamle gård på Immervadhjørnet var borte. Men ved et besøg næste dag i »Den gamle By« kunne den genkomne gæst møde Borgmestergården befriet for den grå overflade, der havde skæmmet den for 25 år siden.

Også kunne han ved at genopdage skovene mod syd møde adskilligt nyt, således strandpavillonerne Varna og Ørnereden, stadig trafikeret af de små skovbåde og af kapervogne; tillige et imponerende Stadion, en forstbotanisk have bag ved Marselisborg slot og den skønne åbne Mindepark foran slottet. Og nord for byen, på Vejlbj Fed, som kunne nås med et motortog fra Skolebakken, var der i sommertiden »vesterhavsbad ved Arhusbugten«⁹, foruden at man herude kunne finde »verdens mest vidunderlige museum«, viet søfarten og stadens afdøde alderspræsident Drakenberg, oprettet og bekostet af hans discipel, skibshandler Sophus E. Johnsen. Bagefter var der en god spadseretur ind gennem Riis Skov, hvor der lød musik fra det gamle traktørsted »Salonen« og sang af publikum efter omdelte blade med forfatteren, visesanger Marryat Lauritzen som forsanger:

Se, hvor Mols udslynger kærligt
omkring Bugten smukt sin arm.
Fandt du mon et syn så herligt
langt fra byens støj og larm.
Så blankt og stille er Bugtens spejl,
som stolte svaner knejser bådenes sejl.
Når solen stråler fra himlens blå,
man ej fortryder mod Salonen at gå.

Vor mødige vandringsmand fortrød det nok heller ikke.

Velbeslået behøvede man ikke at være for at leve nogle dage som turist i Århus. På den mondæne café Palæ på Skolebakken fik man en såkaldt »cabaret med varmt« for 2½ kr., og ikke mindre end to alkoholfri spiserestauranter, Mejlhal på Store Torv og Ny Mejlhal i Mejlgade konkurrerede på livet løs. Når den første tilbød en middag til 1 kr. 35 øre, så reklamerede den anden med 2 retter midt-dagsmad og kaffe for 1,25 kr.¹⁰ Og selv da turisten vovede sig i Vennelyst for at se sommerrevyen med Åge Staubo og Elga Bassøe plus otte dansepiger (entré 50 øre til 2 kr.), så kunne han her spise smørrebrød til 40 øre pr. stk.¹¹

Ville man i 1929 på længere udflugter fra byen, kunne man deltage i Texas ture f. eks. en 3½ times ekskursion til Kaløvigegnen, inklusive eftermiddagskaffe, for 4 kroner¹². Men ellers var der muligheder nok at finde blandt de talrige omnibusser, der udgik fra byens rutebilstation i Rosengade.

Om vor nu efterhånden aldrende turist endnu skulle have kræfter til et Århusbesøg efter krigen, ville vi anbefale ham at vente til 1948, hvor nogle af krigens ar var helet, og hvor byen altså kunne vise både resultaterne af 30'ernes stærke udvikling og et par efterkrigsårs genopbygning. Der var nye hoteller nær banegården som Ritz og Ansgar; der var nye seværdigheder som det moderne rådhus, Universitetet, Svømmehallen, Naturhistorisk Museum o. s. v. Og i skoven var der kommet en zoologisk have og en dyrepark med sikahjorte. Til gengæld var Vennelyst Teater borte, og Kasino lå mørkt og tillukket. Men det glade Århus havde fået nye mødesteder i Århushallen, i hvis aftenrestaurant Winstrup-Olesens orkester spillede til dans, og i Maritza, hvor fællessangen gjaldede over ølkrusene.

Af særlig interesse for turisterne var dog nok de nye

billige overnatningsmuligheder, der frembød sig på Ungdomsherberget i Riis Skov (den tidligere skovrestaurant Pavillon) og på den kommunale campingplads Blomme-haven i Marselisborg Skov.

Og så var byens interne transport blevet udbygget. Spørgsmålene var suppleret med et stort net af busser, i Århus som eneste sted i landet benævnt Trambusser.

Turisten selv var blevet en højt anerkendt person. På byens rådhus' facader fandtes kun ét skilt. Det sagde ikke noget om husets funktion som kommunal forvaltningsbygning. Men her stod i store hvide bogstaver: Turistbureau.

B. J.

Kilder

1. Bernhardt Jensen: Som Århus morede sig (1966) 88 f.
2. P. Holm: Turistfører for Århus og Omegn (1904) 77.
3. Århus Sporveje (1972) 42.
4. Anf. Turistfører 30.
5. Samme 8.
6. Samme 19.
7. ASt 3. jan. 1904.
8. »Turisten« (1929) 5.
9. Turist-Vejviser f. Århus og Omegn 1929 20.
10. »Turisten« (1929) 32.
11. Bernhardt Jensen: Fra det glade Århus (1963) 143.
12. Anf. Turist-Vejviser 25.

Kapsejladser på ”vor dertil så fortrinligt skikkede bugt”

Den 2. juli 1866 afholdtes ved Nyborg den første egentlige kapsejlad i Danmark efter nærmere fastsatte regler; den havde til følge, at Kongelig dansk Yachtklub eller Dansk Forening for Lystsejlad, som den oprindelig hed, blev stiftet.

Allerede den 29. august samme år afholdtes en kapsejlad på Århusbugten, arrangeret ved privat initiativ; og mens kapsejladsen ved Nyborg kun omfattede danske lystfartøjer, var man i Århus mere storslået og indbød skibe »under alle flag«. Det var med andre ord en international kapsejlad.

Nu var lystsejlad dengang noget ret primitivt, og lods-både og toldkrydsere var forbilleder for mange lystfartøjer. Man ser det også i en vis usikkerhed over for inddelingen af bådene i klasser. Præmielisten ser således ud:

1. For lystfartøjer . . . et stykke sølv i arbejde 100 rdlr. – anden præmie 50 rdlr.
2. For alle slags sejlbåde (fiskerbåde, lods-både osv.) . . . af ikke mere end 45 fods længde: 80 og 40 rdlr. i præmie.
3. For sejlbåde fra 20 til 25 fods længde: første båd 30 rdlr.
4. For sejlbåde under 20 fod: første båd 20 rdlr.

For øvrigt var der også kaproning ¹.

Vejret var ikke heldigt på selve dagen, der begyndte med øsende regn, så man måtte udsætte starten flere timer, og to svenske både, der var tilmeldt, udeblev. Men begivenhederne optog sindede kolossalt, ikke blot i Århus, men i hele Østjylland. Man ser det bl. a. deraf, at statsbanerne satte ekstratog ind på kapsejladsdagen.

Festdineren på Hotel Royal efter kapsejladsen »samlede da også såvel deltagerne i kapsejladsen som så mange, der kunne rummes af byens indvånere. Blandt andre

havde stiftamtmanden, borgmesteren, flere af kommunalbestyrelsens medlemmer, general Wilster, oberstløjtnant Ankjær og flere officerer indfundet sig . . .«.

Præsidiets ved bordet førtes af forretningsudvalget, det vil sige de tre private personer, som havde taget initiativet til kapsejladsen: toldinspektør Müller, overingeniør ved statsbanerne Rowan, der var englænder og selv havde deltaget i sejladsen, og kaptajn M. Simesen, Ludvigsholm (nu Harlev Mølle), samt dommeren ved sejladsen, kaptajnløjtnant Tuxen.

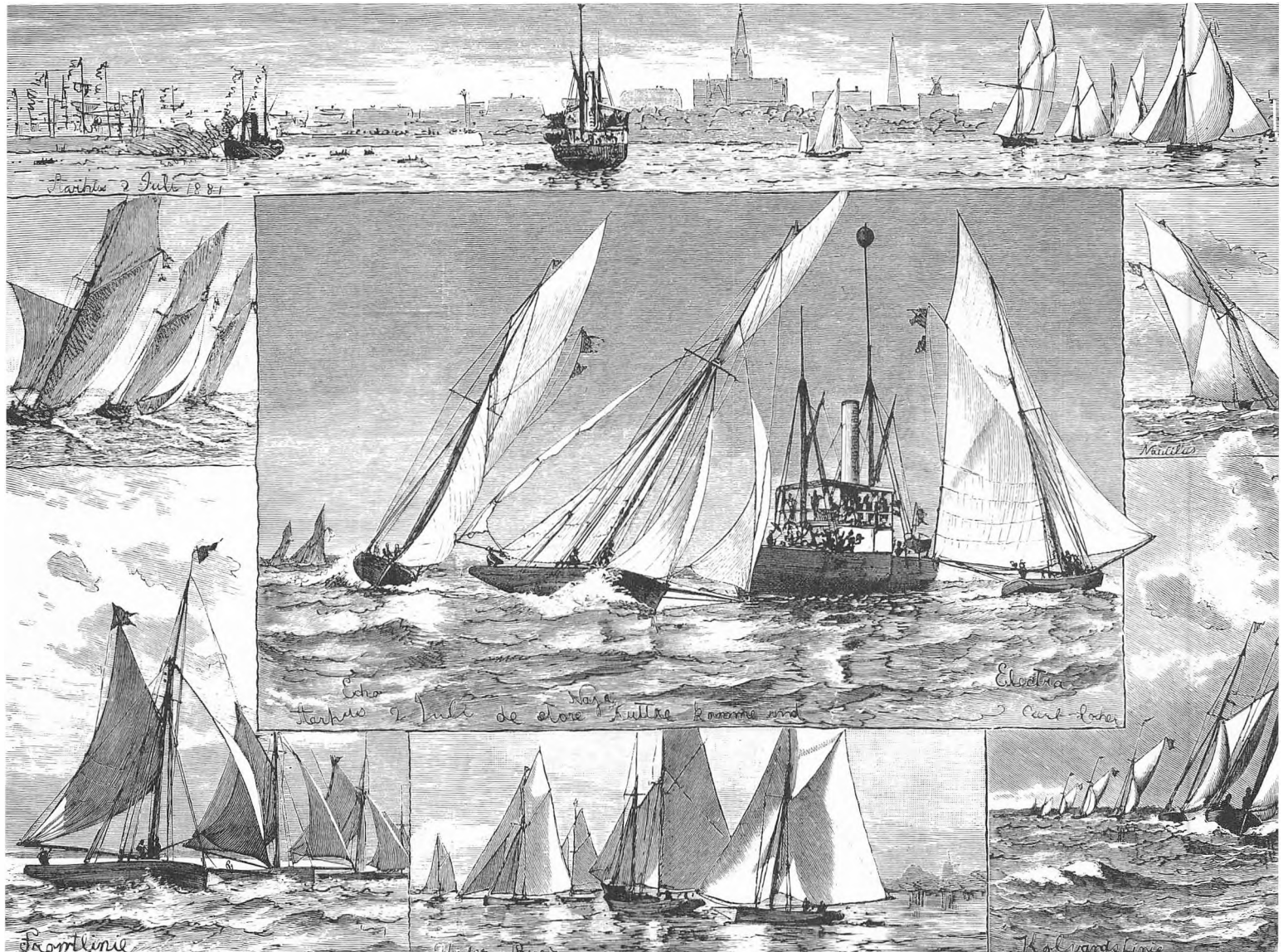
»Der herskede selvfølgelig en overordentlig livlig og cordial stemning, og toldinspektør Müller åbnede talernes række med en smuk skål for Hs. Maj. Kongen, hvorpå fulgte en sådan mængde skåler, at det endogså turde blive uoverkommeligt at nævne dem alle . . .«.

Og skønt ingen bestemmelse blev truffet, »tør det anses for givet, at vi atter ad åre skal se kapsejladsen gentaget her på vor dertil så fortrinligt skikkede bugt, og efter alle solemærker at dømme tør denne forudsiges at ville blive omfattet med endnu varmere interesse og større deltagelse end den så heldigt tilendebragte«.

Allerede næste år var der igen stor kapsejlad på Århusbugten. Det var atter trekløveret Müller-Rowan-Simesen, der stod som indbydere; dog havde de denne gang »forenet dem med flere«. Der var udarbejdet »nærmere regler for den 2. kapsejlad på Århus Bugt onsdagen den 17. juli 1867«, ret omfattende regler, som formodentlig har nydt godt af overingeniør Rowans erfaringer fra England, hvor man var længere fremme på kapsejladsområdet.

Antallet af deltagende skibe var større i 1867 end året forud, men pudsigt nok blev det begge år en dansk båd på førstepladsen og en norsk som nummer to: 1866 »Caroline« og »Viking« og 1867: en ny dansk kutter »Naja« og den norske »Let«, en mellemting mellem en kutter og

Fra kapsejadsen den 3. juli 1881. Det var Illustreret Tidende, der 24. juli bragte denne billedreportage af marinemaler Carl Locher. Hjørnebillederne viser situationer fra eskadresejadsen den følgende dag.

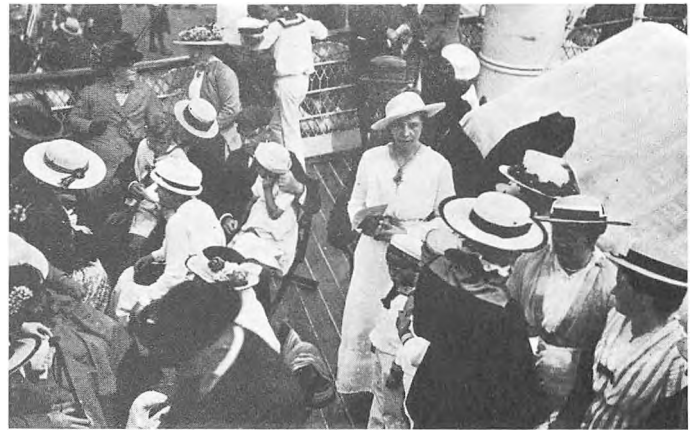
Om bord i ledsagedamperen ved en kapsejlad i 1908. Damperen er C. P. A. Koch, der havde 400–500 passagerer med, især sejlernes damer og børn, men også mange entusiaster, tilreisende og fra byen.

en jagt. C. F. Tietgen var mellem deltagerne; han var med-ejer af den vindende båd »Naja«. Ejeren af »Let«, højesteretsadvokat Grønn, Christiania, førte selv båden². 150 personer deltog i festdineren på Hotel Royal.

Atter i 1868 var der kapsejlad på Århusbugten, men denne gang var det Dansk Forening for Lystsejlad, der havde taget initiativet, og kun de i foreningen indregistrerede fartøjer kunne deltage. Den vindende båd blev igen »Naja«, og nu nævnes Tietgen som ene-ejer. Førstepremien bestod i øvrigt af et ur, skænket af kronprinsen. Ved festdineren på Hotel Royal præsiderede foreningens formand, godsejer Tutein³.

Der gik nu nogle år, hvor ingen synes at have tænkt på kapsejlad på Århusbugten. Måske havde de tre år i træk været for meget og bevirket en afslappelse i interessen. I 1875 kom Dansk Forening for Lystsejlad igen og afsluttede en eskadresejlad syd om Sjælland op gennem Storbælt i Århus, hvor »den modtoges med rungende hurra-råb af de store menneskemasser, der havde samlet sig på havnemolerne«⁴. Det var om aftenen den 9. juli. Næste dag holdt foreningen generalforsamling, og derefter tog »kapsejlerne og en del borgere« i Marselisborg Skov – i alt 26 vogne – og bagefter »samledes man til det for kapsejlerne af byens borgere foranstaltede festmåltid, der i alle henseender var vellykket«. Politimester Hammerich præsiderede ved bordet; købmand Oluf Bech udbragte skålen for Dansk Forening for Lystsejlad, hvorefter grosserer Fritsche på foreningens vegne udbragte en skål »til ære for Århus by som vært for kapsejladserne«. Blandt de øvrige talere kan lige nævnes, at Hans Broge udbragte en skål for C. F. Tietgen⁵. Efter middagen var man i Riis Skov for at danse i Pavillonen, og aftenen sluttede med fyrværker Kræftings fyrværkeri ved havnen.

I 1879 stiftedes Århus Sejlklub, og dermed kom kap-

sejladserne ind i mere ordnede og mere regelmæssige forhold. Fra nu af afholdt sejlklubben »årlige« kapsejladser. Allerede den første kapsejlad i 1879, der var optakten til klubbens start, omfattede ikke mindre end 25 fartøjer fordelt på fire løb; de fleste var hjemmehørende i Århus.

Det betød dog ikke, at andre klubber holdt sig tilbage, tværtimod afholdt Dansk Forening for Lystsejlad allerede i 1881 igen en kapsejlad på Århusbugten, der egnede sig så fortræffeligt til formålet. Ved festmiddagen udbragte foreningens formand, kammerherre Sehestedt Juul en skål for »Århus' beboere med tak for den velvilje, som flere gange er vist herfra, og med ønsket om, at medlemstallet i »denne velsignede by« altid må vokse«⁶.

Dagen efter kapsejladsen foretog en del af fartøjerne en »eskadresejlad« med vanskelige manøvrer. Den var så vellykket, at der opkastes det spørgsmål: »Bør hovedvægten i lystsejlad ikke lægges på eskadresejlad? Sikkert er det, at medens de indtryk, hvor livlige de end kunne være, som kapsejladser giver, hurtigt udviskes, så efterlader de

flere dages samlede sejlads under kommando et minde, som fra år til år bevares i sin fulde friskhed«.

Sådanne eskadresejladser eller blot fællessejladser arrangerede Arhus Sejlklub ofte for sine medlemmer, men som regel i mindre målestok, det vil sige kun omfattende en enkelt dag, som for eksempel i 1882 den 26. juni, da 14 fartøjer med ca. 60 mennesker om bord »kl. 9 formiddag afgik herfra i eskadresejlad under levende hurra af den ved den flagsmykkede havn forsamlede menneskemasse og satte kursen til Knebel. Kommando var hejst på »Maren«, hvor bestyrelsens formand, fabrikant Leth, fun-

gerede som leder . . . Man ankom kl. 2 til Knebel, hvor man landede og samledes om de medbragte madkurve. En i foreningen dannet dobbeltkvarteret udførte flerstemmige sange, der vekslede med skåltaler, og den gemytlige stemning herskede til kl. 6, da eskadren igen satte ud og stod rum skøds ad Arhus til. Kl. 8 passeredes Arhus i sluttet kølvandslinje, og man stod over mod broen ved Marselisborg Skov, hvor kommandoen strøges, og eskadren opløstes«.

Ved Arhus kapsejlad i 1888 skete en ulykke, som sved til klubben i flere år: under krydset mellem to mærkefar-

Arhus Sejlklub blev stiftet 1879; i 1886 fulgte roklubben. Det må være nogle af klubbens både, der her omkring 1890 er fotograferet ud for Skolebakken og Kystvejen; på land skimtes længst til højre Sct. Olufs Badeanstalt, der var taget i brug i 1872.

tøjer sank båden »Marion«, tilhørende sagfører A. Jensen, og ejeren tillige med fisker Frands Frandsen druknede, skønt malermester Carstensens »Mågen« straks gik ud af løbet og søgte at komme til hjælp. Det lykkedes kun at redde en dreng, der var ombord i »Marion«: han fik heldigt fat i en trosse.

I 1889 forsøgte man sig med en kapsejlads uden fremmede fartøjer, og man lejede damperen »Dykkeren«, hvor klubbens medlemmer med damer kunne følge løbene. Men kapsejladsen foregik under stiv sydøstlig kuling med høj sø, og flere fartøjer fuldførte ikke løbet.

De følgende fire år indstillede Århus Sejlklub fuldstændig sin virksomhed. Først i 1894 forsøgte man sig igen med en kapsejlads med klubbens egne skibe, som i alt kun omfattede 12 fartøjer, så det blev ikke noget imponerende skue. Noget hjalp det dog, at man nu fik en øvelsesbåd »Svava«, til dels skænket af private, der i 1895 benyttedes både til kapsejladser og langture.

I 1897 holdt Dansk Forening for Lystsejlads, nu Kongelig dansk Yachtklub, igen generalforsamling i Århus, og Århus Sejlklubs næstformand, lensbaron Guldencrone, indvalgte i den kongelige Yachtklubs bestyrelse. Der kom atter glans over kapsejladsen, hvori 52 fartøjer deltog, deriblandt flere tyske og svenske. »En stor menneskemasse var på benene den hele aften ved havn og moler for at se de mange solbrune lystsejlere og deres fartøjer. Særligt på nordre mole var der en trængsel, der mindede om københavnerne Langelinie på en Bededagsaften«⁷.

Ved festmiddagen bragte en af deltagerne, hertugen af Lyksborg, »i beherskede vendinger« en tak for modtagelsen og udbragte en skål for Kongelig dansk Yachtklub, »idet han udtalte håbet om, at tysk og dansk ved disse internationale sammenkomster kunne mødes i god forståelse«. Mens hertugen talte, »stod alle de tyske gæster op,

og deres »Hoch!« efter skålen kom med kraft og appel«⁸.

I 1902, da prins Christian (senere Christian X) havde overtaget Marselisborg, lykkedes det at få ham til at overtage hvervet som æresformand for Århus Sejlklub.

I 1903 var Kongelig dansk Yachtklub igen i Århus, og ved middagen takkede formanden »Århus byråd for den smukke præmie«, ligesom han ønskede »sejlsporten i Århus en fremgang, som den nok kunne trænge til«⁹.

Århus Sejlklub trivedes dog ganske godt. Man kæmpede om »klubbens to store trofæer: Tunø- og Kalø-pokallerne«, og i 1908 havde man »den mest vellykkede kapsejlads, vi har haft i mange år«. Rutedamperen »C. P. A. Koch« havde 4–500 mennesker om bord for at følge de mange sejlere, og alle, også de udenbys, var altid parat til at »prise det fortræffelige farvand«.

Det skete også på vers:

Århusbugtens brede vande
har vel rum og plads
mellem sine hvide strande
til en kapsejlads.
Her kan lægges ud en bane,
her kan vaje frit vor fane
– ja, og bugtens bølger synger
sangen, der forynger.

Se til Århus, hvor den stråler
i sin solfaldsblans
lig et eventyr, hvis bål er
tændt som nys Sankthans.
Se til kystens grønne skove,
hvor de lyse nætter sove!
Og i skrig af hvide måger
højt St. Clemens våger¹⁰.

Lystbådehavnen på postkort fra ca. 1934. For sejlsporten i Århus blev indretningen af en særlig lystbådehavn et stort fremskridt.

Anlægget blev påbegyndt i slutningen af 1920'erne, og 14. maj 1933 blev havnen indviet.

Året 1909 blev et godt år for lystsejls: Det lykkedes Århus Sejlklubs formand, redaktør Arnfast, at sammenlutte de fem sejlklubber i Århus, Horsens, Vejle, Fredericia og Kolding i »Jydsk Sejl-Union«, og senere kom yderligere to klubber til. Desuden gennemførte man i anledning af Landsudstillingen hele 8 dages kapsejls i Århusbugten.

Men frodigheden kunne også give sig udslag i udvandring fra Århus Sejlklub: i 1913 dannede utilfredse medlemmer en ny forening »Sejlklubben Bugten«. I 1931 meldte en del utilfredse medlemmer af denne klub sig ud og startede Århus Yachtklub, og en del år senere dannedes Sejlklubben Varna, hvorefter Århus havde fire sejlklubber ¹¹.

Men kapsejlsadserne blev jo ikke færre af denne udvikling, og desuden dukkede Kongelig dansk Yachtklub stadig op af og til og afholdt kapsejls på Århusbugten. Ofte deltog kong Christian X med sin smukke yacht »Rita« i sejladsene; også andre kongelige personer var med.

»Verdens bedste dragesejlere mødes på Århusbugten,« kunne avisen meddele i 1970 ¹², og i 1972 meldte Spaniens tronfølger Don Juan Carlos sig til sejladsene på Århusbugten om det internationale dragemesterskab ¹³.

E. S.

Kilder

1. Århus Sejlklub gennem 50 år (1929). Også mange andre oplysninger er hentet fra dette værk.
2. ÅSt 18. juli 1867.
3. ÅSt 1. juli 1868.
4. ÅSt 9. juli 1875.
5. ÅSt 10. juli 1875.
6. ÅSt 4. juli 1881.
7. ÅSt 24. juli 1897.
8. ÅSt 26. juli 1897.
9. ÅSt 10. aug. 1903.
10. ÅSt 29. juni 1908.
11. ÅSt 19. juli 1964.
12. ÅSt 17. apr. 1970.
13. ÅSt 28. apr. 1972.

„De glade smils boplads“ F.D.F.'s landslejre i Hørhaven

Navnet fik Hørhavearealerne af de første 2.000 drenge, der i 1926 lå i Marselisborglejre. Det blev fastholdt under de seks følgende lejre – og dermed vel af små 35.000 drenge i alt – til rækken sluttede i 1962. Det virker i dag som fra en svunden, lidt naiv tid; men det skal man ikke tage for tungt på. Marselisborglejrene er vel nu historie, der som så meget andet har været liv og oplevelse, for de fleste en oplevelse, som de kun fik en eller to gange i deres drengetid. Til gengæld blev den siddende – aldrig glemt.

Turister ville nok de færreste umiddelbart kalde drenene. Men hvis man ved en turist forstår en person, der rejser til et fremmed sted for sin fornøjelses skyld, så var de det alligevel. F. D. F. peger selv, foruden på det fornøjelige, på det opdragelsesmæssige – samarbejdet og fællesskabet – og på det kristelige. Det lader sig vanskeligt måle, men har naturligvis *sin* virkelighedsværdi. Umiddelbart, for den enkelte, var nok fornøjeligheden det fremherskende, en fornøjelighed, der gennem alle år kunne fastholdes i nogenlunde samme form – og det var egentlig ejendommeligt. Meget af det, der var morsomt og spændende i 1926, var det også i 1962, og ikke bare fordi det var noget altmodisch noget, som den hjemlige oldtidsløvning far havde beskæftiget sig med; men fordi det i leg og legearbejde kaldte en både voksen- og fantasiverden frem, som det var herligt at leve i, når man af egen fri vilje besøgte den. For mange blev meget fra denne pseudotilværelse stående som livs- og personlighedstræk, og det var såmænd ikke de ringeste.

Marselisborglejrene 1926, 32, 37, 47, 52, 57 og 62 trak mange til Århus. Foruden drengene tusinder af forældre og pårørende, der »tog byen med«, når de nu alligevel var på farten. Lejrbyen, der sluttelig havde omkring 9.000 indbyggere, som en mindre købstad, var ikke uden betyd-

ning for byens erhvervsliv. I 1947 (6.000 deltagere) omsatte den for 1/4 mill. kr., hvoraf alene 100.000 gik til forplejning¹. Fortæringsmængden morede altid: kilometervis af medisterpølse, tonsvis af rugbrød osv. Til en enkelt middag i 1947 medgik 800 kg oksefars, 6.000 flasker saft og 600 kg byggryn. Fra 1952 (6.500 deltagere) nævnes følgende tal: 943.000 skiver rugbrød, 150.000 skiver sigtebrød, 37.000 l mælk, 650 kg te, 19.000 kg kartofler, 1.300 kg pålæg, 6.000 kg ost, 2.000 kg margarine, 3.000 kg sukker og 14.000 kg havregryn². For de lokale handlende gode plusser i den daglige omsætning, for lejrintendanterne et kompliceret puslespil, der altid gik op. Marselisborglejrene var i det hele taget kunstværker af organisation.

Det hele begyndte egentlig under et landsorkesterstævne i Århus 1925. F. D. F.'s generalsekretær, cand. theol. Axel Bang, fik da den idé, at det kunne virke fremmende på forbundets arbejde at samle drenge fra hele landet i én lejr. De ville her, når de så, at man alle steder arbejdede med de samme ting på samme måde, få en fornemmelse af enhed, der kunne virke styrkende indadtil og dragende udadtil. Bang så på lokaliteter i Århus og valgte Hørhaven som den bedst egnede³. Han blev herved skaberen af et begreb, som gjorde byen til et fikspunkt for F. D. F. – og for drengene til en katalysator for minder om strålende barn- og ungdomsoplevelser.

Frivilligt Dreng-Forbund blev oprettet 1902 af arkitekt Holger Tornøe, søn af den kendte genremaler Wenzel Tornøe. Dets formål var at samle drenge til sport og idræt og at føre dem ind under kristelig påvirkning⁴. »Med Gud for Danmarks ungdom« var det motto, man opstillede, og da man senere – efter mønster af spejderbevægelsen – indførte en ældreafdeling, de såkaldte væbnere, føjedes hertil et væbnerløsen: »Ret ryggen og tal sand-

hed«. Endnu i lejrene efter 2. verdenskrig kunne lejrcheferne tilråbe sine drenge dette løsen og få det fuldtone svare: »Altid rank og sand«. I en tid, hvor de store ord og følelser er devaluerede, vover man måske næppe dette mere, og hvis man gør, sker det sikkert ikke, uden at mangen brav dreng krøller tær i skoene. I året for den første Marselisborglejre, 1926, talte forbundet ca. 10.500

medlemmer med kredse, som lokalafdelingerne kaldes, spredt over hele landet⁵. Ved den sidste lejr, 1962, var tallet godt 30.000. Foruden idrætten drev man nu i vidt omfang lejrspor – både i faste bygninger (sommer- og week-endlejr) og i teltlejre.

Alle syv landslejr i Hørhaven var skåret over næsten samme læst: Pionerer målte områder og teltpladser ud,

Fra Marselisborg-lejren 1937. Billedet er hentet fra en mindebog, der samme år blev trykt i 4000 eksemplarer; teksten er: 3.000 i vandet. Pælene indrammer det tilladte badeområde.

i de senere år efter »herreder« i de to »lande« på hver side af vejen til Moesgård Strand: Nørreland og Sønderland. De to lande blev i 1937 for første gang forbundet med en bro. De opførte endvidere en del fællesfaciliteter: kontorer, forretninger, lazaret o. a. Pionerernes arbejde blev med årene, alt efter som ideerne blomstrede, og lejrene voksede, enormt. Både militær, håndværkere og Jysk Telefon trådte da til og klarede de mere indviklede detaljer. Når pionererne var færdige, i reglen i sidste øjeblik, befolkede lejren. Drengene kom fra nær og fjern med skib og bane, på cykel eller til fods. De slog deres medbragte telte op på den anviste plads og begyndte at indrette sig, hver på sin facon og med vekslende talenter for at lave det primitive dekorativt – og komfortabelt. De enkelte kredses portaler gennem årene er et studium værd. Fantasien, som man som regel knyttede til hjemlige symboler, og dygtigheden udviklede sig til bestandig større højder.

Lejrdagens faste punkter var måltiderne, der hele perioden blev lavet over bål. Flaskegassen fik aldrig lov til at komme ind. Dernæst flaghejsning og morgenandagt og om aftenen lejrbalet, der sluttede med endnu en andagt. Lejrbålene var et kapitel for sig – i Turistforeningens jubilæumsskrift måske ikke mindst berettiget at nævne, fordi de i høj grad var medvirkende til, at mange kom til Aarhus. Bålromantikken var det sløjt med. Den hører den lille kreds og stilheden til. Ind imellem kom den snigende alligevel, når vejret og underholdningen var til det. Underholdningen udviklede sig i øvrigt gennem årene, blev bestandig dygtigere, mere professionel, naturligvis fordi kredsen udvidedes, så man havde mere at vælge imellem. Ved flere lejligheder optrådte professionelle kunstnere: Børge Ralov, Wandy Tworek, Elith Foss og poppigen Dorte. Bålfesterne var som oftest offentlige og trak tu-

sinder i skoven. På familiebesøgsdagene var skrænterne om pladsen vrimlende fulde af mennesker, som enten for første gang skulle opleve en bålstemning – eller genopleve den. Bålene var pr. definition – ild og vand forenes ikke – afhængige af vejret; men netop på grund af de mange gæster var det i kritiske situationer, der naturligvis forekom, umuligt at aflyse. Nogle bål blev da gennemført under vejrgudernes absolutte uvilje – uden at det i øvrigt berørte antallet af fremmede deltagere ret meget.

Mellem disse faste punkter i lejrlivet blev strøet et utal af varierede gøremål, hvoraf nogle havde deres plads i de konkurrencer, som var en vigtig side af lejrene. Det gjaldt mange ting i det daglige arbejde ved indretningen af bopladsen, det gjaldt sportskampene, hvis emner ind imellem var lidt hjemmegjorte – i 1947 havde man til håndbold, atletik og tovtrækning føjet cricketboldkast. Re-korden var på 59,10 m; men beretningen, hvorfra tallet er hentet, nævner ikke drengens alder⁶. Konkurrencernes højdepunkt var den store terrænøvelse, der nogle år strakte sig over 24 timer og fandt sted i Frijsenborgskovene. Grundlaget var som regel en god røverhistorie, historisk, eksotisk eller moderne, der gav drengene mulighed for at udfolde de talenter, de havde opøvet ved signalering, kode-dechiffriering og andre sider af det, man i dag kalder terrænsport.

I lejrens program indgik altid en dag i Aarhus. Den blev benyttet til virksomheds-, institutions-, kirke- og museumsbesøg – og til besøg i århusianske hjem. Det sidste var måske knap så idealistisk. Formålet var mad, frokost og middagsmad. Århusdagen blev afsluttet med en folkefest, der oprindeligt blev holdt på Stadion, hvor gymnastik og anden idræt var hovedingredienserne. Senere, da man skønnede det sværere at samle folk på dette grundlag, flyttede man til Botanisk Have, hvor festerne – bortset fra

Luftfoto fra 800 meters højde af lejren i 1957. Også nogle af lejrdelegerne så »Hørhavebyen« på denne måde, for dagligt kom en lejravis »Marselisborg Avis«, og som alle andre aviser havde den præmiekonkurrencer med bl. a. rundflyvning over lejren som præmier.

slutandagten – fik et lignende indhold som dem, der normalt ved sommertide finder sted i parkens muslingeskal. Et langt fakkeltog til Hørhaven sluttede i reglen byarrangementet.

At besøget var medvirkende til for de mange drenge at gøre Århus til mere end et appendix til Marselisborgskoven, er der næppe tvivl om. Men der er næppe heller tvivl om, at lejrene i det hele taget var en mægtig turistreklame for Århus. Turistforeningen var årene igennem involveret i både tilrettelæggelse og afvikling. Man bidrog med kort og tryksager, og man hjalp ved indkvartering på de store besøgsdage. I 1926 hed det i forbindelse med en uddeling af bladet »Turisten« til samtlige deltagere, at foreningen med lejren sikkert turde »håbe her at have fået en god reklame for vor by«⁷. I 1947 søndag den 20. juli havde Århus besøg af det største antal turister, der indtil da havde været modtaget. De »normale« turister var usædvanlig mange; men til dem kom forældrebesøgende til lejren, der ikke kunne nå hjem. Først langt ud på natten var Turistbureauet færdig med at skaffe folk tag over hovedet, og så havde man endda måttet ty til kaserner og skoler⁸.

Allerede efter afslutningen af 2. Marselisborglejr 1932 lejede F. D. F. Hørhavearealerne af Århus Kommune. Lejemålet var på 7 år og udløb således i 1940⁹. Kun en enkelt lejr, den 3. i 1937, blev afholdt, mens forbundet havde grunden. Ved den første lejr efter 2. verdenskrig, i 1947, udtalte vicelejrchefen, at der havde været røster fremme om at flytte. Han sagde ikke, hvad disse røster havde begrundet deres ønske med; men selv var han glad for, at man blev. Forbindelsen med Århus var blevet styrket fra gang til gang, og hvis man fortsat kunne få plads i Hørhaven, burde man aldrig flytte¹⁰. Den lille mislyd blev forstærket af en vis svigten til årets Stadion-

fest, og den blev fulgt op i 1952¹¹. Det hed da, at det måske var sidste gang, forbundet holdt landslejr i Århus. Andre egne havde rørt på sig og ønsket at komme i betragtning. I det lange løb kunne man ikke gå imod sådanne ønsker; men 1952 var 50 året for F. D. F.'s stiftelse, og det kunne man ikke benytte til at eliminere Marselisborgbegrebet¹².

I 1957 kom der andre og bedre kendsgerninger på bor-

Situationer fra 1962. Øverst på march ad Strandvejen mod lejren, i midten bagageophobninger og nederst indmarch; bomærket med de korslagte økser virker som et symbol fra 1930'ernes politiske ungdomskorps.

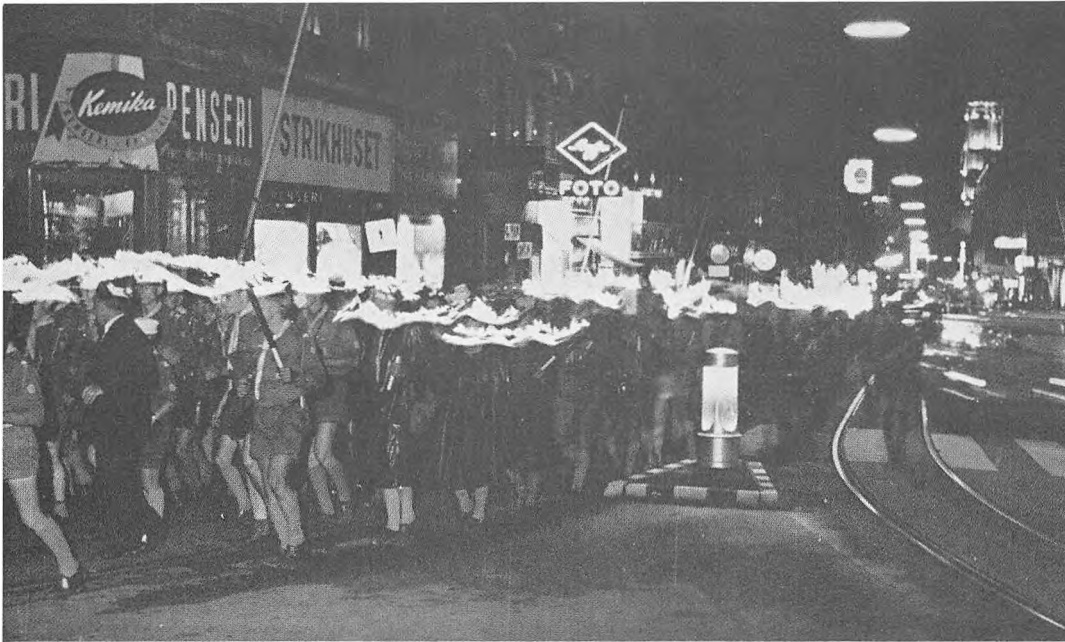
det: Forbundet var blevet for stort, og det begyndte at knibe med pladsen i skoven. De skrå arealer måtte tages med – ud fra det princip, at når »lejrgeodæten« trillede ned ad en sideværts opstillet divan, var det uegnet til teltning¹³. Det bevirkede, at en del nok kom til at ligge »geodætisk« rigtigt, men ikke videre behageligt. Hertil kom, og det var fuldt så vigtigt, at vandforsyningen netop det år brød fuldstændig sammen. Forsyningen var baseret på en boring, som egentlig altid havde været utilstrækkelig; men da der i 1957 i lejrperioden kom en formelig varmebølge, gik det helt galt. Problemet blev klaret af Holme-Tranbjerg Kommune og af tankbiler fra Århus; men der faldt for første gang knubbede ord imellem gæster og vært, og kalamiteten fordyrede lejren betydeligt. Ved afslutningen udtalte lejrens chef, nuværende præst ved Møllevangskirken Jens Chr. Basse, i et interview, at man næppe kom igen. Det var sagt før, og man var alligevel kommet – fordi en landslejr *skulle* være en Marselisborglejr. Men pladsen *var* blevet for lille.

På trods af chefens udsagn kom man igen, for syvende og sidste gang, i 1962. Til de tidligere problemer var nu kommet et nyt: Den private bil, som naturligvis skulle bruges til det traditionelle lejrbesøg. Parkeringsmulighederne var beskedne, men blev løst med udfoldelse af megen og god politifantasi. Mange måtte dog lade sig fragte i rutebiler de sidste kilometer efter at være kommet af med den private.

Som bilerne var et tidens tegn, var også en detalje i lejrens traditionelle afvikling det. På Århus-dagen plejede drengene som nævnt at få to måltider som gæster i Århus-hjem. Traditionen blev også gennemført i 1962; men det lykkedes ikke at placere alle på den sædvanlige måde. Fænomenet er vanskeligt at sætte håndfast på plads; men at det er tidstypisk, er sikkert nok¹⁴.

Naturligvis var Marselisborglejrene for langt den største part af deltagerne et stykke veritabel drengeromantik, en pseudobegivenhed, der dog som så mange af sin art sidder fast nok i erindringen. Den værdi, de efterlod, er som det indhold, de havde, ikke til at måle. De er lette at spidde for en kritiker af uniformerede drengekors, der vil åle »friskhed« og »halleluja-stemning«. Men den, der har været med, vil, hvis kritikeren ikke giver sig, gå hen

Fakkeltog øverst i Bruunsgade 1962. Deltagerne er på vej tilbage fra en dag i Århus, der sluttede med fest i Botanisk Have og silende regn. Fakkeltog har vel ingen mission i en oplyst by, men anslår de romantiske strenger, ikke mindst i et drengesind.

for sig selv og huske, at det hele bare var herligt. For Århus betød de meget. Mon det i virkeligheden ikke var dem, der sørgede for, at *flest* kom til Århus¹⁵.

F. H. L.

Kilder

1. ÅSt 21. juli 1947.
2. Landsvæbnerstævnet, Marselisborg 1947 (1947) 61. ÅSt 20. juli 1952.
3. ÅSt 11. juli 1926 og 5. juli 1957.
4. Salmonsens IX (1920) 58.
5. ÅSt 15. maj 1926.
6. Den i note 2 nævnte beretning 72.
7. Turistforeningens forhandlingsprotokol 1926–31 mødet 2. juli 1926.
8. ÅSt 20. juli 1947.
9. ABF 1931–32 B 188 ff.
10. ÅSt 12. juli 1947.
11. Den i note 2 nævnte beretning 39.
12. ÅSt 4. juli 1952.
13. ÅSt 6. juli 1957.
14. ÅSt 15. juli 1962.
15. I de sammenstykkede afsnit støtter teksten sig på ÅSt i lejrugeerne og på F. D. F.'s beretninger for lejrene 1937, 1947, 1957 og 1962.

Seks-tre

En strøm af mennesker på vej mod det røde anlæg for enden af Stadion Allé. Fodboldkamp. Mængdens påklædning har skiftet gennem tiden, men skridtene gennem alle er stadig de samme, afmålt i en fast rytme, for der er lang vej fra Lukas-kirken eller Baunes Plads. Overfrakken over armen, for vejret er omskifteligt for enden af Stadion Allé. Der er ikke meget, der ville kunne standse denne strøm; mængden er beslutsom som termitter på march. Overfyldte linje 4-busser tømmes ved Zoologisk Have, som stoppestedet hed, og bilerne holder i kø i Jyllands Allé, efterhånden i et sådant antal, at stadionledelsen må opfordre folk til at benytte andre befordringsmidler, da der ikke kan skaffes parkeringspladser nok.

Oftest har det været Århus-folket, der stimlede sammen for at se de lokale kæmper fra AIA og AGF, og de senere år fra Fuglebakken; men ved flere lejligheder har stadion trukket mennesker ind fra store dele af Jylland.

Skal en enkelt kamp tages ud som eksempel, kan det være svært at vælge. 5 landskampe af skiftende kvalitet og med skiftende tilstrømning er det blevet til. Flere kampe i Europa-cup turneringen med AGF som den ene part, og af hvilke vel kampen mod Benfica fra Lissabon først i 1960'erne huskes bedst. Publikumsrekorden stammer fra en kamp mod Esbjerg i Danmarksturneringen den 21. oktober 1962, da der var over 25.000 tilskuere (heraf 23.000 betalende)¹; men skal der vælges en kamp, som var hele Jyllands, kommer man ikke nærmere end kampen mellem Jylland og København den 9. september 1934. Ved den lejlighed kom fodboldfolket i Jylland og mest i Århus i oprør. Her var alt. Dybe spekulationer og nervøsitet før kampen, avisspalter fyldt med læserindlæg om, hvilket gladiatorhold, man skulle stille; på kampdagen trængsel og stor tilstrømning, trafikproblemer, særtog fra alle egne til hovedbanegården, ølsalgsrekord, is og grædende børn,

stor stemning og endelig det eneste saliggørende: sejren.

Situationen var den, at JBU-lederne utrætteligt i en årække havde arbejdet for at få denne kamp i stand. Fodbolden domineredes ganske af København, der næsten helt besatte pladserne på landsholdet. I Jylland mente man at have talent nok til at prøve kræfter med københavnernes, og især JBU's formand, H. Gossmann, havde gennem en halv snes år arbejdet for sagen. En kamp mellem jyder og københavnere var dog ikke uden fortilfælde. Der havde været tre kampe tidligere; den sidste i Århus blev spillet i november 1923, hvor det lykkedes jyderne at vinde 1-0, men sejren var ufortjent, idet det københavnske hold havde haft så godt som hele spillet. Året efter var jyderne da også blevet afbanket med 7-1 i Københavns idrætspark. Siden den såkaldte Sylow-turnering ophørte i 1926, havde der ikke været noget egentligt unionssamkvem².

At besejre de dominerende københavnere var nu det store mål for jyske fodboldspillere og fodboldinteresserede. Kun herigennem anså man det muligt at bryde endeligt og afgørende det københavnske hegemoni i sportslig henseende; men også økonomisk set var arrangementet tillokkende³. Kampene mod København blev hurtigt bærende for JBU's økonomi, men hvad det sportslige angår, lykkedes det kun en gang før krigen at få ram på københavnernes. En gang, men hvilken gang . . . Det er, hvad denne artikel fortæller om.

Når mange mennesker samles en bestemt dag på et bestemt tidspunkt for at overvære en begivenhed, der kun kan følges, hvis tilskuerne befinder sig på et meget begrænset område, kræves der mange forberedelser. Transporten til og også fra lokaliteten skal organiseres; der er penge blandet ind, så kontrolforanstaltninger og salget af adgangstegn skal være i orden, og endelig skal der skaf-

fes plads til den ventede mængde, helst så mange pladser som muligt.

I Jysk Boldspil Union var man på det rene med, at interessen for fodboldkampen var meget stor over hele Jylland, og derfor forhandlede man med Statsbanerne om forskellige særtogsordninger. Man fik arrangeret hurtigkørende særtog fra Struer, Esbjerg, Frederikshavn og Tønder; alle togene skulle komme til Århus mellem 11 og 11,30, og der blev yderligere aftalt særprisordninger, således at betalingen nedsattes, hvis der anmeldtes mindst 20 rejsende fra en station⁴. Senere fandt man ud af, at sønderjyderne kunne benytte ekspressen, der var i Århus ca. 11,30; men yderligere traf man så aftale om et særtog fra Skive, idet man ville lade Struer-toget gå over Herning, Skivetoget over Langå⁵.

Også bilerne skulle der skaffes plads til; man skrev 1934, og motoriseringen i Danmark var begyndt. Der var parkeringsplads til 600 biler, og ved at tage dele af den nye opvisningsbane i brug kunne man skaffe plads til yderligere 200. Derefter kunne villa- og skovveje anvendes i fornødent omfang; men den erfaring var allerede gjort, at tilstrømmende bilfolk ikke kan klare sagerne selv, så politiassistent Simonsen blev udpeget til trafikgeneral. Mindeparken var just blevet indviet, og fra denne lejlighed havde Simonsen i behold et antal mobile heller, som han kunne anbringe i Stadion Allé. Søndag den 9. ville Simonsen have til rådighed 60 betjente til fods og 6 til hest. Hertil kom så Stadions 60 kontrollører, hvoraf nogle udøvede deres virksomhed uden for portene⁶.

Som det ofte sker ved sådanne lejligheder, var det svært at tilfredsstille efterspørgslen efter billetter. Fra de jyske klubber havde JBU modtaget mange forudbestillinger, flere end man kunne honorere, så der måtte foretages en forholdsmæssig reduktion⁷.

Det frie billetsalg skulle åbnes den 21. august. Da dette startede, var der forlods solgt 4.000 billetter til reserverede pladser til klubberne, 1.700 til københavnske dagblade, der arrangerede fællesrejser. Forsalget omfattede kun reserverede pladser, og de resterende blev revet bort straks ved billetsalgets åbning. Resten af menneskemængden ville få adgang gennem tælleapparaterne. Normalt kunne Stadion på dette tidspunkt rumme 10.000 tilskuere; men ved hjælp af særlige foranstaltninger var der skabt plads til 15.000 til denne lejlighed⁸. Ebeltofttribunen var blevet udvidet, og ved tennisbanerne havde man opbygget en ny ståtribune i træ; ved stadionindgangene blev der placeret 20 tælleapparater, der hver kunne tage 1.000 mennesker i timen. Kampen skulle starte kl. 14; men det blev besluttet at åbne portene kl. 11,30 for at få en mulighed for jævn indslusning. Et stort orkester ville spille i tiden kl. 12–14; man henstillede dog til publikum om ikke at vugge i takt til musikken af hensyn til tribunerne, der da muligvis kunne bryde sammen⁹.

Alt dette var noget man talte om i ny og næ. Hvad der virkelig optog det jyske menneske var spørgsmålet om, hvilket hold man skulle stille. Københavnerne ville utvivlsomt stille med alle deres kendte landsholdskæmpere, og den jyske nervøsitet var stor. Der var omtrent den sidste måned ingen ende på spekulationerne; at københavnerne ville vinde kampen var de fleste rutinerede fodboldkendere enige om, og angsten for en jysk fiasko af ubehagelige dimensioner lå lige for.

JBU havde besluttet, at der skulle spilles udtagelseskamp ugedagen før bråvallaslaget, og der skulle nedsættes to hold med de formentlig stærkeste jyder. Der kan være grund til at nævne, at det spillsystem, man anvendte omkring midten af 1930'erne, var væsentlig anderledes end det, der anvendes i dag, om end reglerne for spillet

stort set er de samme. Moderne, raffinerede systemer som 4-2-4, praktiseret af brasilianerne, eller 4-3-3, den moderne engelske opfindelse, var ikke sagen i 1930'erne. Ja, selv det stabile toback-system har først for alvor fundet udbredelse i Danmark i efterkrigsårene. I 1930'erne var det det såkaldte toback-system, der var fremherskende, med to stærke og kraftige backs, der kunne sparke bolden langt op ad banen og med en centerhalvback, der principielt havde hele egen banehalvdel som arbejdsområde og ofte trængte med frem i offensiven. Der var to slidstærke fløjhalvbacks, både med i offensiv og defensiv samt fem forwards i et system med yderwings, der blev på en fremskudt position på fløjen, med en centerforward,

der bar tunge byrder som en tank på midten af banen og et par lidt tilbagetrukne innerwings, der principielt skulle skaffe bolden til veje og aflevere den til en af de tre fremskudte spillere¹⁰.

En ting var imidlertid at have systemet, en anden ting at fylde det ud med spillere. Den 26. august var Stiftstidendes sportsmedarbejder på grænsen til en depression: »Vi får ikke backs med tilstrækkelig rene og kraftige spark, ikke fløjhalvs, der angriber med et overfalds pludselighed, og vi får ikke flyvende wings . . .«. Værre kunne det ikke stå til¹¹. Det skortede ikke på forslag fra hele Jylland. Stiftstidende modtog så mange til holdopstillinger, at man efterhånden måtte opgive at offentliggøre dem, medmin-

De københavnske backs havde ikke nogen heldig dag på Arhus Stadion. Her lykkes det dog højre back Ejnar Andersen at heade bolden væk nær eget mål. Spilleren i midten er Kaj Nielsen, AGF, der lammede københavnerne ved at score tre mål; til højre ses Carl Lundsten, ligeledes fra AGF.

dre de indeholdt spændende nyt. Interessen var naturligvis størst for mulige nye talenter, og to Århusspillere var her i centrum, begge fra andendivisionsklubben AFC; det var centerforwarden Verner Mortensen og målmanden Viggo Mortensen, den sidste ganske ung og lige kommet til århusiansk divisionsfodbold fra Lemvig¹². Ingen af dem skulle dog komme til at optræde på det endelige hold, der bestod af mere garvede kræfter.

Nogen egentlig udtagelseskomité eksisterede ikke; det var JBU's bestyrelse, der skulle udtage holdene til kampen den 2. september. Den 27. august forelå holdudtagelsen, og der rejste sig straks en storm af kritik; JBU's bestyrelse blev frakendt enhver evne til at kunne sætte hold. Der var mange kritikpunkter, men især omkring ét kunne mange samles: JBU havde taget en englænder ind på holdet. Det var Graham Lockey fra Ålborg Boldspilklub, en dygtig spiller, men uden dansk indfødsret, og det mente man ikke at kunne være bekendt mod københavnernes¹³. Fristelsen var imidlertid stor, idet Lockey måske var den bedste spiller under JBU.

Hvad der i øvrigt blev lagt vægt på af spillerkvaliteter var fysisk styrke, hurtighed og uberegnelighed. »Der skal være fidus i det,« skrev en sportsmedarbejder; han mente holdet¹⁴.

Udtagelseskampen blev spillet, og det endelige hold sat. Ældre fodboldtilskuere vil nikke genkendende til navnene:

Herman Christensen, Ålborg Freja, eneste spiller uden for Danmarks-turneringens mesterrække; veteran med sine 30 år, 8 gange tidligere målvogter for JBU.

Hugo Nielsen, AGF, måske den mest drevne back i Jylland; ingen god sparker, men omtænksom og stærk som en bjørn.

O. Brockhoff, Esbjerg, 29 år og gennem mange år hjørnestenen på Esbjergs hold.

Ernst Nielsen, ÅB, en stor overraskelse på pladsen som højre halfback, som han ikke tidligere havde spillet. Oluf Skjelmose, AFC, landsholdsspiller, idet han tidligere på året havde debuteret mod Finland.

Carl Nørby, Esbjerg, var blandt de mindre kendte spillere ligesom

Werner Hedegård, ÅB.

Carl Lundsteen, AGF, havde også nylig haft sin landsholdsdebut; han blev betegnet som den bedste jyske målscorer. Sammen med målmanden det mest oplagte emne til holdet.

Kaj Nielsen, AGF, udpræget inspirationsspiller. På sine bedste dage helt utæmmelig, til andre tider uden gnist.

Agner Petersen, AGF, havde haft to landskampe og var kendetegnet ved fysisk styrke.

O. Laugesen, AGF, kommet til Århus fra den lille by Ramme, hvorfra der i dagens anledning var mødt ikke mindre end 40 af byens 309 indbyggere for bl. a. at følge Laugesens spil¹⁵.

JBU havde altså valgt ikke at anvende englænderen Lockey og heller ikke Verner Mortensen fra AFC. Søren Jensen, AGF, og den hurtige back H. Brüggman fra Viborg var på skadelisten, og frederikshavneren Odin Krogh havde på grund af en misforståelse ikke deltaget i udtagelseskampen¹⁶.

Disse kæmper skulle spille mod københavnernes den 9. september, og hvilke københavnere? Som nævnt næsten landsholdet. Mest kendt var målmanden Svend Jensen, B 93, der havde spillet over 25 landskampe, samt centerforward Pauli Jørgensen, Frem, hurtig og stærk. Nævnes bør også den teknisk dygtige og elegante Kaj Uldaler fra

Dette billede fra et fodboldslag mellem Jylland og København stammer ikke fra 1934. Skiltene, der bæres rundt, og som reklamerer for Århus-Hallen, tyder på, at datoen er den 12. juni 1938, da københavnerne vandt opgøret med 4 mål mod 1.

Frem samt hans klubkammerat, backen Knud Kristoffer- sen, der havde spillet over 20 landskampe, samt overras- skelsen på det københavnske hold, højre innerwing Henry Nielsen fra B 93, »kanon og murbrækker« i københavnsk fodbold; endelig venstre wing, den senere så berømte Ei- gil Thielson fra AB, på dette tidspunkt kun 20 år¹⁷.

Til at lede kampen var udpeget svenskeren Carl Olsson, Göteborg, en erfaren og stilfærdig dommer, om hvem det hed, at han lukkede ørerne og brugte øjnene. Til sin hjælp havde han linjevogtere fra København og Jylland¹⁸. De to unioners formænd blev interviewet i dagene op til kampen. Den københavnske formand, Svend Behrendt, ventede københavnsk sejr på 2–1 eller 3–1 og erklæ- rede, at KBU-holdet var overlegent i teknik og erfaring, mens han mente, at jydernes styrke lå på det fysiske om- råde: »Der er nogle stærke fyre imellem«¹⁹. JBU-forman- den H. Gossmann udtalte derimod, at han regnede med en lige kamp, og at det var en fabel med københavnernes tekniske overlegenhed; egentlig var han mere bange for Henry Nielsen end for Pauli Jørgensen i københavnernes angreb²⁰.

Den store dag kom: »Da solen i aftes gik ned, lå Århus Stadion skinnende forventningsfuld i bevidstheden om, at det i dag er der, det foregår«. Stadionbygningen er ny- pudset og rensed i alle kroge, og græsbanen grøn og læk- ker som nyudsprungen bøgeløv,« kunne man læse i Stifts- tidende søndag morgen den 9. september.

Fra København kom tilskuerne med skib; kl. 7 om mor- genen var DFDS-båden »Vistula« sejlet ind med 500 kø- benhavnere, flere fulgte med Kalundborg-båden kl. 11. Tilstrømningen fra jyske byer med Statsbanerne blev stør- re end beregnet; således indeholdt særtoget fra Ålborg 13 vogne i stedet for de 5, man havde beregnet. I alt kom 3.000 med tog. Reguleringen af trafikken blev løst af

den store politistyrke på mønstergyldig vis. Der skete ikke et eneste alvorligt uheld, skønt der var tilkørsel af 2.000 personbiler og 50 ekstra rutebiler.

Allerede ved 8-tiden var de første tilskuere mødt op uden for portene, klokken 10,30–10,45 var der trængsel, og først kl. 11,30 blev portene lukket op. »Men da der først var lukket op, rullede lavinen. Alles kamp mod alle var åbnet. Det blev lærerige minutter,« skriver en iagtta- ger. »Det viste sig, at man hævder sig langt smukkere, dersom man kender køteknikken til bunds, end fordi man slet og ret har kræfter. Med en forholdsvis spids albue skråt bagud i højde med bagmandens mellemgulv kan man distancere den nidkæreste. Er man lille, kan man stange sig frem . . . En dame opløftede et skingrende skrig, da hun så sig styret direkte mod en bøgestamme mellem to af tælleapparaterne, men som ved et mirakel fik hun sig i sidste sekund presset udenom, og hun lever endnu«²¹. Det var dramatiske minutter på Århus stadion.

I alt kom der 15.930 mennesker gennem tælleappara- terne, hvortil kom indehavere af stadionkort, pressekort, officials og JBU's gæster, så man nåede op på over 17.000 tilskuere til fodboldkampen. Uden for stadion stod til sidst 5–600 mennesker, som ikke fik adgang, idet alle pladser praktisk talt var besat en halv time før kampen. Blandt dem, der ikke fik plads, var en mand, der var taget den lange vej fra Als med kone og tre drenge; men der var intet at gøre.

Og dog – havde man penge eller ungdommens kraft:

I det sidste kvarter inden kl. 14 blev der betalt 25 kr. for en 6 kroners billet til reserveret plads på tribunen, og rundt om stadion hang drenge i trætoppe for at følge kampen.

Den københavnske »hurtigmaler« var også mødt, og han præsenterede i ventetiden sit første lærred:

For at komme til Århus,
jeg tøjet måtte stampe –
som københavner jeg håber,
vi jyden må tampe.

De jyske spillere var mødt en time før kampen i omklædningsrummet, hvor der var bemærkelsesværdigt stille, mens københavnerne kom direkte fra hotellet, omklædte, ti minutter før kampen og langt mere livlige. Spillerne kom på banen, musikken spillede »Der er et yndigt land«, mængden holdt vejret, og kampen begyndte.

Efter 11 minutters spil stormede wingen Hedegård ned langs sidelinjen, centrede til centerforward Kaj Nielsen, der hurtigt fik bolden under kontrol, fintede og dribblede, skød – og det flade skud gik i mål. Målet overrumplede tilskuerne. »Menneskemuren omkring grønsværen gisper af overraskelse,« og først sekunder efter kom det kraftige bifald. 2 minutter efter spillede Kaj Nielsen bolden til Lundsteen, der halvflugtede bolden i en blød bue i nettet, og tre minutter senere dribblede Kaj Nielsen solo forbi det københavnske backpar og scorede mål nr. 3. Det var et dejligt kvarter på Århus Stadion, og tribunesiden begyndte at synge »Jyden han er stærk og sej«. Hatte røg i luften, væddemål blev indgået. »Hvad er det egentlig, der er ved at ske? Tre jyske mål på godt et kvarter? Er det hekseri? Eller hvad er meningen?«. Halvlegen gik til ende uden yderligere scoring.

Anden halvleg blev livlig. I pausen blev et skilt båret rundt på banen:

Jydedreng!
jav dem hjem i seng!

Det skete. Hvert hold scorede ikke mindre end tre gange, og dermed var den eneste jyske sejr over københavnerne

i 1930'erne og 1940'erne i hus; men at det skulle blive den eneste, kunne tilskuerne jo ikke vide.

Resultatet var en overraskelse. Efter kampen gik en taktsom mand med mørk mine uden for stadion og svipede med en spadserestok. »Han er bestemt københavner!« sagde en mand i forbifarten. »Nej, gu' er jeg ej,« svarede manden på godt jysk. »Men jeg har tabt en kasse øl«²².

Dagen blev en festdag, og festen fortsatte om aftenen. »Hvor er byen dejlig i aften,« sagde en »lille frue«, der arm i arm med sin mand forsøgte at forcere Søndergade. »Det er næsten lige ved, at jeg ville få julefornemmelser, hvis ikke himlen var så dejlig lys og luften så vidunderlig efterårsfrisk«. Der var et mægtigt liv og strålende humør. Fortovsrestauranterne var fyldt, selv om det var september, og inden for var der trængsel. På Regina-Cafeen var alle borde besat, og mange gik forgæves. De to spillere, backen Hugo Nielsen og innerwingen Agner Petersen var til stede, og de måtte trykke mange hænder. »Sikke en carioca, du gav dem, Agner!«, lød en af replikkerne. Det var en hentydning til dansefilmen »Carioca«, der gik inde ved siden af i Regina-biografen, og i hvilken »sorte, brune og hvide« dansede ekstatiske. Også Hotel Royal kunne melde besat hele dagen. Fru Svendsen i stadions restaurant oplyste, at der var blevet solgt ca. 7.000 pilsnere, men konsumeret adskillige flere, da mange havde haft lommerne fyldt før ankomsten. De sidste forlod først stadion ved 8-tiden om aftenen.

På det sportslige område var der meget at diskutere efter kampen. Kampens dommer fandt resultatet retfærdigt, om end københavnerne ikke havde været heldige. Nogen forskel i teknisk henseende havde han ikke kunnet konstatere; Skjelmose og Kaj Nielsen var de bedste jyder, mente han. Pauli Jørgensen prøvede senere at forklare den københavnske fiasko; han mente, den skyldtes brist

i forsvarets taktik. Centerhalfback – Helmuth Thomas fra Skovhoved – spillede efter det gamle tobackssystem og lå langt fremme på banen, mens de to backs spillede efter det trebackssystem, Arsenal havde præsenteret i Idrætsparken i 1931, så de blev ude i siderne. Derfor blev der huller på midten ²³.

Den københavnske presse var blevet omvendt i sit syn på jysk fodbold. »Politiken« mente, at jyderne ville blive i flertal på det kommende landshold mod Norge, og lignende toner lød fra »Social-Demokraten« og fra Michael Rode i »Dagens Nyheder« ²⁴.

Af det københavnske hold, der stillede op den 9. september i Aarhus, kom kun to mand på landsholdet mod Norge, nemlig målmanden Svend Jensen (der gav skylden for de mange mål på backparret), og innerwingen Kaj Uldaler. 5 jyder kom på holdet, nemlig Skjelmose fra AFC, Ernst Nielsen og Hedegård fra ÅB samt AGF'erne Kaj Nielsen og Lundsteen ²⁵.

Den kamp blev spillet senere på efteråret og tabt 1–3. Fodboldlykken er omskiftelig.

I. G.

Kilder

1. Oplysning fra stadioninspektørens kontor.
2. ÅSt 6. sept. 1934.
3. Jysk Fodbold i fortid og nutid, 1950, bd. I, red. af Aksel Alstrup, s. 24.
4. ÅSt 15. aug. 1934.
5. ÅSt 8. sept. 1934.
6. ÅSt 5. sept. 1934.
7. ÅSt 15. aug. 1934.
8. ÅSt 22. aug. 1934.
9. ÅSt 4. sept. 1934.
10. Information 14. apr. 1972.
11. ÅSt 26. aug. 1934.
12. ÅSt 15., 18., 22., 24. aug. 1934.
13. ÅSt 28., 30. aug., 2. sept. 1934.
14. ÅSt 2. sept. 1934.
15. ÅSt 3. og 9. sept. 1934.
16. ÅSt 4. sept. 1934.
17. ÅSt 9. sept. 1934.
18. ÅSt 6. sept. 1934.
19. ÅSt 7. sept. 1934.
20. ÅSt 6. sept. 1934.
21. ÅSt 10. sept. 1934. Dem 10. sept. 1934.
22. Dem 10. sept. 1934.
23. Pauli Jørgensen: Skyd – Pauli (1944) 148–49.
24. Dagens Nyheder 10. sept. 1934.
25. ÅSt 18. sept. 1934.

Fra industriudstillingernes tid

I 1833 stiftedes »Foreningen i Århus Kjøbstæd, sigtende til Konster og Håndværkers Fremme«¹. Det var nærmest en støtteforening for Teknisk Skole (Prins Ferdinands Søndags-Tegneskole); men den foranstaltede også offentlige udstillinger af smukt og solidt håndværk, som hvert år under Olufsmarkedet udstilledes i rådhusalen². Ved salg af lodsedler sikrede man desuden, at i hvert fald en del af de udstillede genstande blev solgt. Udstillingerne omfattede i øvrigt ikke blot håndværk: i 1833 udstilledes således malerier af drejermester P. Holm, malermester J. E. Bøgh og E. Høegh-Guldberg. Indtil 1835 var udstillingerne forbeholdt Århus-mestre, men derefter kunne også udenbys blive medlemmer af foreningen og få genstande udstillet, »når fremsendelsen sker uden bekostning for foreningen«³.

Disse udstillinger synes dog at være ebbet ud i løbet af 1830-erne. Men i 1850 tager Århus Håndværkerforening tanken op og indbyder foreningens medlemmer til at deltage i en udstilling⁴ – altså en intern by-udstilling, hvor man ved bortlodning ville sikre salg. Kun et par måneder senere måtte man dog meddele, at udstillingen var opgivet »på grund af det ringe antal deltagere, der havde meldt sig«⁵.

I 1851 udsendte Randers Håndværkerforening imidlertid indbydelse til alle jyske byer om deltagelse i en udstilling i Randers, og det kunne Århus naturligvis ikke lade sidde på sig: Allerede i oktober 1851 nedsattes et udvalg til at forberede »den anden udstilling af jyske håndværks- og fabriksarbejder«, og der valgtes en »bedømmelses- og bortlodningskomité« samt en »arrangementskomité«. Som udstillingsbygning havde man først tænkt sig at benytte det militære ridehus, som det var sket i Randers; men man blev hurtigt klar over, at der ikke ville være plads nok, og besluttede i stedet at opføre en særlig

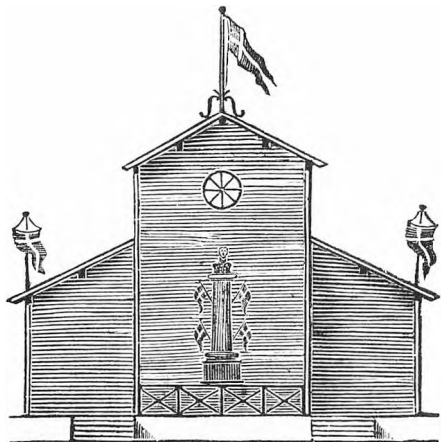
udstillingsbygning efter bygningsinspektør Thielemanns tegning. Den kom til at ligge på Fredens Torv, som dengang var nyanlagt⁶.

Udstillingen skulle åbnes den 20. juli 1852, men den 19. om aftenen blev det et heftigt regnvejr, og da den nyopførte træbygning var meget utæt, måtte udstillingskomiteens medlemmer tilbringe hele natten med at flytte rundt på de udstillede genstande, for at de ikke skulle blive ødelagt af vand. Da det stadig var regnvejr den 20. juli, måtte man udsætte åbningen en dag. Men derefter var man også meget veltilfreds med resultatet: »Lokalet, som er 50 alen langt og 20 alen bredt, er smukt dekoreret med rødt og hvidt tøj og får sit lys gennem 30 store vinduer . . . de udstillede genstande, som repræsenterer næsten alle industrifag, er særdeles smukt udført, navnlig fortjener de udstillede møbler, metalarbejder, fortepianoer, sadelmager- og drejearbejder at fremhæves . . .«⁷.

Antallet af udstillede genstande beløb sig til 785 til en samlet salgsværdi af 9.000 rdlr. Dels ved bortlodning, dels ved direkte salg solgtes 175 af de udstillede genstande til en værdi af 1.741 rdlr. Den 2. august, da udstillingen lukkedes, havde den været besøgt af 3.600 mennesker. Det lyder jo ikke af stort i vore dage, men Århus var dengang en lille by på ca. 8.000 indbyggere. Til gengæld var det obligate udstillingsunderskud heller ikke stort: kun godt 25 rdlr.

I 1852 måtte denne udstilling betragtes som en stor opgave for en by som Århus. I reglen nøjedes man med mindre, så at sige lejlighedsudstillinger; således var der i anledning af Århus Amts landøkonomiske Selskabs dyrskue i 1856 arrangeret en »udstilling af industrigenstande i hr. jernstøber Frichs lokale, hvoriblandt fremhæves adskillige agerdykningsmaskiner, såsom tærskemaskiner til 1 og 2 heste, hakkelsesmaskiner . . . kornrensemaskiner

Annonce, der viser udstillingsbygningen på Fredens Torv. Arkitekten – bygningsinspektør Ferdinand Thiedemann – har tegnet andre Århusbygninger: det gamle rådhus (politistationen) fra 1857 og Vilhelmsborgs hovedbygning (1842–44) samt de nu nedrevne: Nationalbanken i Bispegade (se »Århus dengang og nu« side 16) og teatret i Kannikegade.

Industri-Udstillingen i Århuus.

Da Udstillings-Comiteen af flere Grunde har bestemt sig til at opføre et rummeligt, solidt, lyst og elegant udstyret Udstillings-Local, hvortil Hr. Bygningsinspecteur Thiedemann velvilligt har meddeelt en Tegning, isærlig, som tidligere var bestemt, at aabenytte Ridehuset til Udstillingen, vil denne blive udsat til den **20de Juli og følgende Dage**. I det Comiteen herved tillader sig at bekendtgjøre dette for de Herrer, Industridrivende og Andre, som maatte interessere sig for Udstillingen, bemærkes, at Gjenstande, som ønskes udstillede, paa Grund af denne Udsættelse endnu kunne anmeldes til den **20de Juni**, og at alle anmeldte Udstillings-Gjenstande fra andre Byer maae afleveres i Localet fra den 10de til den 15de Juli og adresseres til Undertegnede.

Århuus, i Comiteen for en Udstilling af jydsk Håndværks- og Fabriks- Arbeider, den 6te Juni 1852.
F. F. Chr. Jensen,
Formand.

etc.«. Der var også »meget smukt forfærdigede sæt køre- og ridetøj samt en del snedker-, gørtler-, blikkenslager- og guldsmedearbejde«⁸.

Af noget større format var den udstilling af »industri-, håndværks- og husflidsgenstande«, som Industriforeningen i Århus indbød til i 1861. Der var opført et »meget smukt og rummeligt lokale ved Sommerlyst« (et forlystelsesetablisement uden for Studsgades Port, nuværende Nørreport). »Indgangen sker gennem en (nyopført) teglhængt omtrent 500 kv.alen stor tilbygning, der står i forbindelse med Sommerlysts koncertlokale«. Her var udstillet en »meget betydelig og værdifuld samling af indenlandske håndværks-, industri- og husflidsgenstande«⁹.

En større udstilling af »landbo- og industrifrembringelser«, som landboforeningerne, Handelsforeningen, Håndværkerforeningen og Industriforeningen søgte at gennemføre i 1868, synes mislykket – der har nok været for mange kokke¹⁰.

Af andre udstillinger kan nævnes Gartnerforeningens i 1873 i Håndværkerforeningen¹¹, og en udstilling arrangeret af Selskabet til Havekulturens Fremme i Jylland og Fyen samme sted i 1874. Der var 41 udstillere¹².

Alle disse udstillinger blegner dog ved siden af den store industriudstilling i Århus i 1876, som bestyrelsen for Jydsk Varelotteri tog initiativet til.

Formanden for Jydsk Varelotteri, adjunkt Bischoff, Randers, blev også formand for udstillingskomiteen, der i øvrigt talte mænd fra forskellige jyske byer. Næstformand blev formanden for Århus Håndværkerforening, snedkermester Ørum. I alt havde komiteen 44 medlemmer, hvoraf knap halvdelen var århusianere¹³.

Man bestemte sig for et af arkitekt Puck indgivet forslag til en udstillingsbygning, som skulle ligge i »den forreste større del af Vennelyst« (hvor nu Kunstmuseet ligger), og

Byens seværdigheder år 1876. Teksten er hentet fra katalogen for industriudstillingen 1876. Blandt seværdighederne nævnes på den foregående side den nyopførte fattiggård (fra 1870), museumsbygningen, »der endnu ikke er ganske færdig«, og kasernebygningerne, som man er i færd med at opføre; seværdighederne var ikke mange, så selv de kommende måtte tages med.

Blandt Byens Fabrikker henledes Opmærksomheden paa

1. **Stampes og Holms Farverier og Klædefabriker** i Fiskergade. Begge ere de forsynede med nyere Maskiner
2. **Ølbryggeriet „Ceres“**, beliggende udenfor Vesterport.
3. **Lilbergs Dampbrændevinsbrænderi** i Mejl-gade.
4. **Frichs Jernstøberi og Maskinværksted** (ved Enden af Søndergade), **Caroc & Leths dito** (i Grønnegade), **Christensens dito** (Frederiksgade) og **Jensens dito** (Vestergade).
5. **Falmekjærneoliefabriken** syd for Jernbanestationen.
6. **Svineslagteriet** syd for Havnen og
7. **Aarhus Damp-Sav- og Høvlværk** ved Vesterport.
8. **Dampvaskeriet** ved Guldbergsgades Forlængelse.

Alle disse Fabrikker ere tilgængelige for Besøgende, naar man henvender sig til de paa Stedet boende Ejere eller Opsynsmænd.

Besøgende, der interessere sig for Havevæsen maa ikke forsømme at tage i Øjesyn:

9. „**Det jydsk Havelskab**“s Have som ligger i Nærheden af Ølbryggeriet „Ceres“, 8 Tdr. Land stor. Man kan henvende sig til Gartneren.

Aarhus Bys Omegn fremviser nogle af de skønneste Egne i Danmark. Af kortere Udflugter kunne anbefales:

1. **Turen til Ris Skov.** Søndag og Onsdag Eftermiddag kan der altid træffes Kapervogne ved Mejl-gades Port. I Pavillonen, Salonen og paa Ferdinandspladsen findes Beværtninger. Ved Skranten ud mod Havet haves Lejlighed til at iagttage de stør-artede Jordarbejder til Aarhus - Ryom Banen. Lige nord for Ris Skov ligger den store Sindssygeanstalt for Nørrejylland. Turen kan med Lethed gøres til Fods.

2. **Turen til Marselisborg Skove.** Fra Traktørstedet „Frederikshøj“ haves dejlige Udsigter. Ligeledes frembyder Turen langs med Møllerne i Skoven og til „Ørnens Rede“ mange Skønheder. Fra Skaade Bakker ser man ud over det frugtbare Hads Herred, som nu ogsaa ved en Jernbane, Odder—Aarhus, paa-tænkes draget nærmere til Aarhus.

Til Slutning skal her gøres opmærksom paa Følgende:

1. **Haandværkerforeningen** er hele Dagen aaben for fremmede Haandværkere. Fra 5—7 Eftermd. er Bibliothekaren til Stede og foreviser, om ønskes, de mange tekniske Værker og Tegninger, der opbevares i Foreningen.

2. **Klubben „Polyhymnia“** ligger i Kannikegade. Besøgende kunne indføres af et Medlem.

3. **Læseforeningen Athenæum** paa Hjørnet af St. Clemens Torv og Kannikegade. Besøgende kunne indføres af et Medlem.

4. **Prins Ferdinands Tegneskole**, Indgang fra Klo-stergade. Meget benyttet (over 300 Elever) og udmærket renom-meret.

5. **Posthuset og Telegrafkontoret** ligge paa Fre-denstov, syd for Aaen.

6. **Søbadestalten** med udmærkede, salte Havbade, syd for Havnen og Svineslagteriet.

7. **Vennelyst**, det Anlæg, hvori Udstillingsbygningerne ere henlagte, er anlagt 1824 af Oberst Høegh-Guldberg. I den Del, der ikke er optaget af Udstillingen findes en Beværtning, et Sommertheater og en Koncertpavillon.

8. **Politistationen** er paa Aagade.

9. **Droschetaxten** er følgende:

- a. Fra Jernbanen eller Dampskibsbroen til et Sted i Byen 66 Øre (1 Kuffert 16 Øre, for de øvrige Stykker Rejsetøj [Kufferter og Vadsække] 8 Øre for hvert).
- b. Fra Jernbanen eller Dampskibsbroen til Vennelyst (altsaa til Udstillingsbygningen), „Ceres“, Trøjborg eller derom liggende Steder 1 Kr.
- c. Timevis Kjørsel kan faas à 1 Kr. 38 Øre i Dagtimerne.

snart var arbejdet i fuld gang. Hele byen forberedte sig på invasion til udstillingen: restaurationen i Vennelyst blev pudset op, verandaen udvidet, og en orkesterpavillon »i lighed med harmoniorkestrets pavillon i Tivoli« opførtes. Også hotellerne anstrengte sig: Hotel Royal påbegyndte en tilbygning af »en etage mod Bispegade, hvorved der indvindes 12 nye værelser«. Og så havde kongen lovet at komme til udstillingens åbning; derved spændtes forventningerne yderligere.

Arbejdet skred frem: der meldte sig 900 udstillere i alt, deraf 208 fra Århus; fra Randers 79, Horsens 59, Viborg 52, Ålborg 51, København 44 – for skønt det var en jysk udstilling, havde man med visse indskrænkninger ladet også ikke-jyske udstillere komme med.

Den 13. juli 1876 åbnedes udstillingen. De kongelige ankom med dampskibet »Slesvig« kl. 9,45 og blev modtaget med stort ceremoniel: ved havnen var rejst en stor æresport med følgende indskrift:

Velkommen drot i jyske havn
vort snilles kappestrid til ære.
Bo trygt i kongesnekkens stavn –
dit folk en sikker vagt skal være.

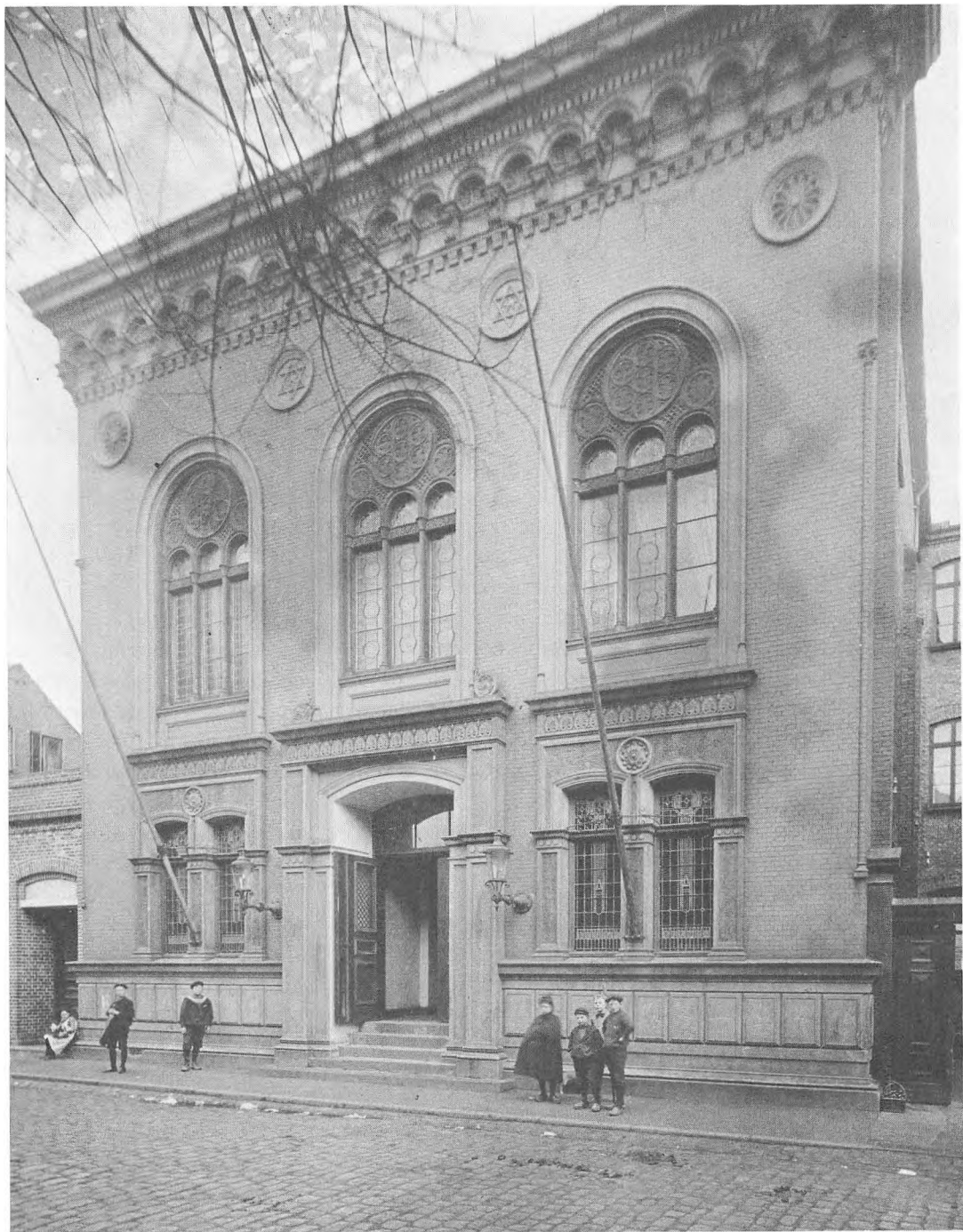
Straks kongeskibet havde lagt til, gik »de forsamlede honoratiore ombord for at komplimentere Hs. Majestæt,« som det hed i datidens avissprog. Kl. 10,30 gik kongen fra borde og blev modtaget af et »Leve Hs. Majestæt kongen!« udbragt af købmand Hans Broge. Derefter gik toget gennem de flagsmykkede gader, og kl. 11 præcis trådte kongen ind i udstillingsbygningen, hvor den højtidelige åbning fandt sted. Redaktør Mørk, Århus Stiftstidende, havde skrevet kantaten, som til musik af Leopold Rosenfeld blev fremført af et stort, blandet kor under ledelse af musikhæder Ludvig Nathan.

Hovedtalerne holdtes af udstillingskomiteens formand, adjunkt Bischoff, og af borgmester von Schmidten, Århus, hvorefter kongen i en kort tale erklærede den første jyske industriudstilling for åbnet.

Ved festmiddagen i Håndværkerforeningen – 20 kr. kuverten – hvortil menukortet med en virkelig anselig række vine omhyggeligt aftrykkes i Århus Stiftstidende, strømmede veltalenheden endnu rigeligere: der udbragtes skåler for kongen og dronningen, og snedkermester Ørum talte for »de kongelige børn, som vi vide er udsprungne af kongens og dronningens så lykkelige familiekreds – dette hjem, som er et mønster for hvert hus i landet«. Kongen takkede for den smukke modtagelse og udbragte en skål for Århus by. Desuden overrakte han personlig gods-ejer Ingerslev, Marselisborg, ridderkorset (muligvis som trøst, fordi Ingerslev ved folketingsvalget tidligere på året skammelig var blevet besejret af en venstremænd).

Til sammenligning med dette mere officielle referat kan det nok være på sin plads at få et privat og mere kritisk syn på hele foretagendet. Det findes i nogle utrykte breve fra bankdirektør Harald Skovby, Århus Privatbank, til Carl Ploug¹⁴. I et brev 11. juli 1876 hedder det: »Hele byen er selvfølgelig på støvlerne i anledning af industriudstillingen og kongens besøg på torsdag. Borgmesteren vil være kammerherre; han, en del af embedsmændene og af det rige borgerskab forbereder en forestilling, der i servilitet minder meget om de gode gamle dage. Naturligvis gøres der dybe greb i kærnerkassen, på hvis regning der kimes, kanoneres, blomstres, ædes og drikkes af storborgere – hele den høje embedsverden æder frit på byens bekostning, men borgerskabet giver 20 kr. pr. hoved for middagen og terroriseres til at illuminere og binde krans. Almuen er fuldstændig ligegyldig, og socialisterne piffe i fingrene – til de sidste regner borgmesteren mig, fordi

Håndværkerforeningens bygning i Paradisgade, der rummede udstillingen i 1895. Bygningen blev indviet 1868 (arkitekt V. Th. Walther); den store festsal blev meget benyttet af byens borgere og af kongresser. Selve festsalen blev ødelagt ved schalburgtage under 2. verdenskrig; det imponerende (særlig under fotografens synsvinkel) forhus er senere nedrevet for at give plads for Glas-Alstrups bygning.

jeg i byrådets sidste møde har forsøgt at begrænse flodheden, der synes at skulle blive alt for tåbelig«.

Om selve åbningshøjtideligheden hedder det i et brev af 20. juli: »... det sølle kongelige bæst så hel ynkelig ud efter en lang nats søsyge, kedede sig åbenbart over talerne, spiste meget lidt, og da han i udstillingen ville friske kaveret op med en cigar, sagde borgmesteren, at det ikke var tilladt at ryge, hvorpå han smed sin røgpind. Derpå blev borgmesteren ikke kammerherre. Det blæste til henimod aften en nordvestlig storm, og da hoffet kom tilbage fra Riis Skov, så det helt ynkeligt og forfrossent ud; men det var også en alt for lang dag – fra morgen til aften – at holde begejstringen vedlige. Havnen så godt ud med sine flag og begkranse, og fyrværkeriet tog sig også net ud, men byens udsmykning – der altid er vanskelig – var fattig nok, og stemningen – trods al opstrammen – kølig . . . selskabet kedede sig, men holdt det gående med god mad og ypperlig vin . . . industriudstillingen er »køn«, venlig og smukt ordnet, men der findes langt flere smagløse end smagfulde sager . . .«.

Men naturligvis strømmede århusianerne og en mængde tilrejsende til for at se udstillingens herligheder. Entreen for et besøg var 1 kr., efter datidens forhold og pengenes værd ret dyrt; men for 5 kr. kunne man få partoutkort til udstillingen, og tre dage efter åbningen var allerede 507 kort solgt. Det daglige besøg i udstillingens første uge lå mellem 600 og 900. Senere kom man dog op på næsten det dobbelte, særlig under Olufsmarkedet, som det år var større end nogensinde før, med »ikke mindre end fem karruseller«.

At gennemgå blot de vigtigste af de udstillede genstande er naturligvis umuligt. Udstillingskatalogen omfatter i alt 1.076 numre, fordelt i 12 klasser, hvorunder alle tænkelige former for industriens, håndværkets og husflidens frem-

bringelser lige fra prøver på skolebørns arbejder, petroleumskogeapparater, urkæder af bånd og bomuldssnore til »konstige tænder på metal og kautschuk«, smørblandings- og æltemaskiner og et »selvvirkende kloset«. Det sidste opnåede en enestående sensationssucces.

Udstillingen sluttede 24. september efter at have været åben i 74 dage. Indtægten ved billet salg havde været 65.000 kr. Den samlede indtægt blev dog noget større, men udgifterne havde været endnu større, og udstillingskomiteen stod til sidst over for det problem at skulle skaffe 8.500 kr., som var det endelige underskud.

Af offentlige tilskud havde man modtaget mindre beløb fra staten og det Classenske Fideikommis, men derimod ikke – hvad der i vore dage forekommer underligt – fra Århus kommune. Det måtte derfor synes rimeligt, at udstillingskomiteen ansøgte Århus Byråd om den manglende sum, og det gjorde man. Men byrådet syntes slet ikke, det var en god idé: det fandt, at status ikke var værre, end at underskudet kunne dækkes på anden måde, og afviste blankt andragendet. Det var snollet, synes man. Borgmesteren havde dog – om han end ikke blev kammerherre – selv siddet i udstillingskomiteen.

I Århus forekom denne udstilling stor og imponerende, men set udefra, det vil sige fra København, var den jo kun et lille provinsprojekt: »Det er ikke nogen mangfoldighed af genstande, blikket omfatter,« skriver Illustreret Tidende i en oversigt over udstillingen¹⁵; »man mindes om, at det kun er små kræfter, som her arbejder; men på den anden side forvirres og blændes man ikke som på de store udstillinger; man får tværtimod et smukt totalbillede, der ligesom synes at belære os om, hvad der kan opnås ved disse små kræfters samvirken«. Ja, ja, de mange små kræfters samvirken har jo også senere kunnet opvise ganske pæne resultater.

Efter anstrengelserne i 1876 tog man foreløbig kun mindre opgaver op, således i 1895 en lokal udstilling af »stedlige håndsværks- og industrifrembringelser«, som Håndværkerforeningen arrangerede i foreningens lokaler. Der var ca. 80 udstillere med »en så stor mængde seværdigheder, at hele Håndværkerforeningens bygning, både festsalen og spisesalen og haven med, blev taget i brug«. Udstillingen åbnedes den 24. maj 1895 »med en større højtidelighed, ved hvilken bl. a. et orkester på 30 mand under anførsel af domorganist Allin vil udføre lutter Århus-kompositioner«¹⁶.

En stor landsomfattende udstilling kom først igen i 1909. Den var en kraftanstrengelse, der for lang tid lagde en dæmper på store udstillingplaner. I 1930'erne arrangerede en række byer landsudstillinger; men her var Århus ikke med. Ganske vist var der planer om en udstilling i forbindelse med byjubilæet i 1941, men tilliden til økonomien var ringe – besættelsen ville i øvrigt have hindret virkeliggørelsen – og har også været det siden, når udstillingsplaner har været drøftet. Tiden er øjensynlig løbet fra disse arrangementer; de er afløst af messer, der samler sig om enkelte brancher.

E. S.

Kilder

1. ÅSt 21. nov. 1833.
2. ÅSt 13. marts og 25. juli 1834.
3. ÅSt 2. juni 1835.
4. ÅSt 5. april 1850.
5. ÅSt 26. juni 1850.
6. R. Berg: Århus Håndværkerforening 1847–1898 (1898) 25 ff.
7. ÅSt 25. juli 1852.
8. ÅSt 23. juni 1856.
9. ÅSt 5. og 9. sept. 1861.
10. ÅSt 3. og 10. marts og 16. sept. 1868.
11. ÅSt 4. okt. 1873.
12. ÅSt 2. okt. 1874.
13. Hovedkilden til udstillingens historie har været ÅSt 1876 (passim) samt ÅSt 29. aug. 1926. Desuden Katalog over den første alm. jyske Industriudstilling i Århus (1876).
14. Det kgl. Bibliotek.
15. Ill. Tidende (1875–76) 407–08 og 418.
16. ÅSt 7., 22. og 29. maj 1895.

Da Århus fik storstadsfornemmelser

»København, du er dejlig,
det står i en sang,
men i sommer er Århus
nummer ét for en gang.
I den herligste ramme
som et skønt maleri
ligger byen, den hvide
– et helt trylleri.

Med disse selvforfattede verslinjer¹ ydede byens forlystelseskonge Marinius Olsen i Landsudstillingens varieté sit bidrag til den selvfølelse og de storstadsfornemmelser, der i sommeren 1909 begyndte at spire hos byens 60.000 lokalpatriotiske sjæle.

Når århusianerne i de følgende år drøftede denne i byens historie så betydningsfulde sommer, var det dog ikke ud fra nogen erkendelse af dens skelsættende virkninger. Det var også mindre professor Anton Rosens arkitektoniske mesterværk og de interessante udstillinger af dansk foretagsomhed, man hæftede sig ved. Stort set er kun tre ting blevet stående i erindringen: 1. Det ualmindelig kolde og fugtige sommerklima, der blev udstillingens fjende nr. ét. 2. Udstillingens underskud, som måtte dækkes af garantierne. 3. Abessinierkaravanen, hvis landsby i udstillingens folkepark vakte mere interesse hos det store publikum end produkterne af industri, håndværk og kunst.

Blev udstillingen økonomisk en bet for kommunen og de firmaer og enkeltpersoner, der havde stillet sig bag den, så henledte den i hvert fald hele landets og til dels også nabolandenes opmærksomhed på Århus gennem den omtale, byen og udstillingen blev genstand for i en stort set meget velvillig presse og gennem de mange ekskursioner og kongresser, der henlagdes hertil i de 4½ måned, udstillingen varede.

Mærkeligt nok blev den officielle præsentation af udstillingen for den samlede presse først foretaget ved en særlig pressedag den 12. juni, men naturligvis var der allerede fra åbningsdagen den 18. maj sørget for et pressebureau. Landsudstillingen udsendte endda sin egen avis, bestående af de 4 midtersider af Århus Stiftstidende's i reglen 8-sidede daglige avis. Udtaget af avisen udgjorde de et blad, der sendtes til 200 af landets største hoteller. På lysbilleder i Cirkus i København og Wintergarten i Berlin underrettedes hovedstædernes befolkning om seværdigheden i Århus, ligesom danske konsulere verden over var behjælpelige med at sprede plakater og brochurer². Til gengæld var det først i slutningen af juli, at man – ved den altid initiativrige postmester Joh. Hansens (Kiosk-Hansen) foranstaltning fik åbnet et kontor i København for propaganda og rejsearrangementer. Herfra lejede man Frelsens Hærs bude til hver fredag eftermiddag mellem kl. 2 og 4 at uddele løbesedler på de københavnske strøgader med oplysninger om udstillingens program for den følgende søndag, fartplaner og hotel- og restaurationspriser.

Det sidste var især nødvendiggjort af en gennem hele sommeren fortsat rygtespredning i hovedstaden om optrækkeri i både udstillingens og byens øvrige restauranter. Allerede få dage efter åbningen lagde »Politiken« for med en artikel, hvori det hed: »Bønderne, som man venter så talrigt besøg af, vil ikke finde behag i udstillingen, hvis gennemsnitsprisen for et stykke smørrebrød fremdeles holdes oppe i 30 øre. Selv københavnernes finder sådanne priser ubeskedne«³.

Fra Århus svarede man, at alle restauranter på udstillingen skulle sælge til en af ledelsen fastsat pris, og at man i hovedrestauranten, som serverede en fin middag for 2½ kr. (i Folkeparkens restaurant 1½ kr.) fik udmærket smør-

Fra udstillingsområdet under opbygningen. Det var om dette, det hed i kantaten:
 Måneders møje fra dag til dag
 tankers brydning og hamres brag
 arbejderhænders hårde tag
 ligger der bag.
 Nu er det tordnende virvar
 forstummet,
 højnet og rigt står rummet.
 Bygningen til venstre med de to
 ambolte var maskinindustriens
 hus.

rebrød til 15–20 øre, men »man vil vel ikke forlange, at kaviar skal serveres til samme pris som rullepølse eller salt kød«⁴. Byens restauratører havde før udstillingen holdt møde og truffet overenskomst om at holde moderate priser, og kun en enkelt (Royals nye ejer, Oluf Christensen) havde ikke villet rette sig efter denne aftale. Men tankeløse udstillingsgæster var medvirkende til at holde rygterne om oprækkeriet i live, mente Chr. Christensen på »Grand« i Ryesgade. En gæst fortalte således til andre, at han havde givet 6 kr. pr. nat for at sove i Arhus, men glemte at oplyse, at det var et dobbeltværelse til gaden; videre at han måtte give 1,25 kr. for morgenkaffe, men uden at oplyse, at han dertil forlangte »både smør, ost og måske et par æg«. Kaffe med et stk. franskbrød eller wienerbrød til kostede kun 35–40 øre⁵.

For resten kunne byens gæster ved at henvende sig på udstillingens indkvarteringsbureau i en hvid pavillon lige over for hovedbanegården få et værelse for 1 krone pr.

nat. Udstillingens ledelse rådede over i alt 650 senge hos private og desuden over 420 i hotel »Skansen«, der var blevet etableret ved et lejemål i det store private byggeri, som netop var i gang ved Strandvejen i 1909. Sengetøj, møbler og tæpper lejede hotellet hos to manufakturhandlere, der igen i oktober solgte det hele ved auktion, hvilket forargede deres kolleger så meget, at det gav anledning til en ekstraordinær generalforsamling i Arhus Manufakturhandlerforening⁶. For udstillingskomiteen blev hverken hotellet eller den heri indrettede elegante restaurant med daglige eftermiddags- og aftenkoncerter nogen økonomisk succes.

Også et privat udlejningsbureau optrådte på indkvarteringsmarkedet og sendte uniformerede karle til banegården for at kapre kunder⁷.

Banegården var da også stedet, hvorigennem langt de fleste udenbys udstillingsgæster slusedes ind i byen. Men

banegårdsforholdene var fortvivlede. Længe havde man drøftet planer om en ny banegård – planer, hvis virkeliggørelse skulle vise sig at ligge endnu mange år ud i fremtiden. Foreløbig var det dog lykkedes i 1909 at få afløst hovedbanegården for de store mængder godsvogne, der havde generet persontrafikken. Ved en bevilling på 300.000 kr. var der netop anlagt en godsstation i Mølleengen – et varigt aktiv for byen – og foretaget visse ændringer ved hovedbanegården. For at de ventede store strømme af rejsende ikke skulle løbe sammen og danne et kaos, der ville føre til forsinkelser, lavedes en tilbygning til ventesalen og rejsegodsekspeditionen samt flere billetsalgssteder. Men desuden etablerede man en ekstra station med egne faciliteter – endog restaurant – ved Sønder Allé, således at flere af de daglige tog indgik til og udgik fra denne station II⁸. Og når folk om aftenen på udstillingstrætte ben styrtede mod togene for at vende hjem, kunne de gå direkte ned på perronen fra ekstra nedgange på Bruunsbro og i Dalgasanlægget. For at afhjælpe savnet af personvogne havde DSB omdannet 200 store godsvogne til bænkevogne til anvendelse i de langsomme lokaltog, så de moderne gennemgangsvogne kunne forbeholdes hurtigtogene⁹. Hver eller hveranden søndag indsattes ekstratog til og fra Århus på så godt som alle jysk-fynske statsbanestrækninger.

Også over havnen kom der mange gæster. DFDS indsatte ved særlige lejligheder, f. eks. i pinsen, ekstra dampere i sin indenrigsfart på Århus. Turistforeningen havde i et helt år arbejdet med planer om at leje skibe til fællesrejser til Århus og havde hos DFDS fået flere fartøjer på hånden, men foreningens henvendelse til 700 sognerådsformænd og 500 foreningsformænd om arrangementer havde kun resulteret i få anmeldelser, så ekstraskibene måtte aflyses. Folk ville ikke tage beslutning længe før udstil-

lingen¹⁰. En del fællesrejser kom dog i stand, og i den blæsende sommer var det undertiden svære kvaler, folk måtte gennemgå på turen til »den hvide by«. En dag løb den lille Vejledamper »Carl Hansen« ind i havnen med motorskonnerten »Sylwilin« på slæb. De kom fra Kerteminde med 300 passagerer, som havde døjet syv timers storm og søsyge for at tilbringe en dag på udstillingen og returnere om aftenen kl. 21¹¹. Også mange fremmede lystsejlere sås i havnen, og sidst i juli blev det til et vældigt opbud af hvide sejl på Bugten under den kongelige yachtklubs stævne.

Søværts kom også deltagerne i det største af udstillingens særarrangementer: besøget af 1.000 dansk-amerikanere på U. S. A.s nationaldag den 4. juli. Det var den store oceandamper »C. F. Tietgen«, der bragte hovedparten af gæsterne til byen, hvor de fik en festlig modtagelse. Allerede under overfarten havde Århus kunnet holde forbindelse med selskabet takket være den trådløse telegrafstation på udstillingen, som repræsenterede opfinderen Valdemar Poulsen, Landsudstillingens ærespræmieta-ger. Havnen slog flot en streg over Amerikabådens skibsafgift, der beløb sig til 1.029 kr. Gaderne var smykket med både danske og amerikanske flag, og skønt professor Rosen havde holdt på, at der ikke skulle være andre flag i hans udstillingsby end ét stort Dannebrog, blev der den dag hejst et vældigt stjernebanner over Kunsthallen, det samme som havde vajet over verdensudstillingen i St. Louis, hvorimod gæsterne ikke fik lov til på terrænet at anbringe en hel mængde mindre flag, som de havde medbragt. Dagens højtideligheder overværedes af kronprinseparret og endte med byens souper med 1.200 deltagere og tale af bl. a. konsejlspræsident Neergaard.

Det var første gang, dansk-amerikanerne fejrede 4. juli ved et besøg i deres gamle land, og faktisk var det altså

på Landsudstillingen, den tradition blev grundlagt, som siden fortsattes i Rebild Bakker. Stævnet i Århus var lige som de senere Rebildfester kommet i stand især ved de to dansk-amerikanere Max Henius' og Carl Antonsens arbejde.

Ved siden af invasionen fra den anden side Atlanten blegnede naturligvis de mange andre ekskursioner, der fandt vej til Århus. Men byen var ellers, som et hovedstadsblad skrev, »som en stor kukkasse, gennem hvis glas man kan se alle mulige mærkeligheder. Den ene »dag« afløser den anden, den ene korporation efter den anden tager udstillingsterrænet i besiddelse . . .«¹². Allerede dagen efter dansk-amerikanernes besøg ankom 104 færinger på et tre dages besøg. Da de skulle transporteres rundt i biler, bevirkede det, at byens dengang ikke så talstærke stab af bilister mødtes for første gang in pleno¹³.

Selv om dette nye transportmiddel ingen rolle spillede i trafikmønstrer i 1909, blev dets fremtidsmuligheder demonstreret ved Dansk Automobilklubs stævne, der bl. a. omfattede et »løb« til Århus over Himmelbjerget den 16. august. Grosserer P. T. Nielsen, som havde leveret en bil til bortlodning på udstillingen, havde tillige stillet en 30 hk Oldsmobile til rådighed for en journalist og andre, »der i udstillingstiden skal hurtigt afsted«, og en af journalisterne skildrede meget imponeret en tur til Skanderborg i dette vidunder, der »lystrer chaufførens mindste vink«¹⁴.

Andre store arrangementer var De jyske Landboforeningers ungs-kue den 15.–18. juli, et stort gymnastikstævne i pinsen, Centralforeningen af jyske Sparekassers møde, Købstadforeningens møde og et stort lærermøde o. s. v. Ved det sidste dementeredes grundigt rygterne om de høje priser, da man i Hovedrestauranten kunne bestille en middag til 1.500 gæster à 1½ krone pr. kuvert.

Ved sådanne lejligheder blev der naturligvis brug for

Drosker: *Holdepladser* Nord og Syd for Domkirken (Automobildrosker), paa Lillelorv, ved Skolebakken, i Dynkarken ved Hj. af Sønderallé, paa St. Pauls Kirkeplads samt ved Banegaardene og Dampskibsbroen.

Takster. Automobildroskerne er Taksameter. Byen er delt i 3 Kredse. 1ste Kreds omfatter den egentlige By, 2den og 3die Kreds henholdsvis den sydlige og nordlige Del af den tilgrænsende allernærmeste Omegn. Tur i 1ste Kreds 70 Øre, for Kørsel ind i hver ny Kreds tillægges 30 Øre. Timekørsel inden for Kredsen 1 Kr. 50 Øre for 1ste Time, 40 Øre for hvert Kvarter derudover, udenfor 2 Kr. for 1ste Time, 50 Øre for hvert Kvarter ekstra. Returkørsel halv Takst. Ender Turen ikke ved Holdepladsen, betales der 25 Øre for hver ¼ Time, Kusken bruger for at køre tilbage til Holdepladsen. For Rejsegods og Nature ekstra Betaling. Tur fra Skolebakken til Risskov 1 Kr., fra de andre Holdepladser 1 Kr. 25 Øre. Til Frederikshøj eller Varna fra 1 Kr. til 1 Kr. 75 Øre (efter Befordringens Art og Holdepladsens Beliggenhed). Ture til Silistria, Ørnereden eller andre Punkter i Marselisborgskovene betales som Timekørsel. Kaperkørsel: Til Risskov: Charabanc 15 Øre, Droske eller Landauer 25 Øre pro persona. Til Frederikshøj eller Varna: Charabanc 25 Øre, Droske eller Landauer 35 Øre pro persona.

alle hotelsengene, selv i Skansen »hvis sneglehusvredne, umalede, uendelige korridorer vil bevare deres særstilling i udstillingsgæsternes minde«¹⁵. Og som et bevis på, hvor mange mennesker der i første halvdel af juli boede i byen, nævntes, at der spistes 25 pct. mere rugbrød end sædvanligt, svarende til 12–13.000 munde ekstra¹⁶. Nå, hertil bidrog vel nok i højere grad de mange én-dags gruppebesøg, bl. a. af skolebørn. En enkelt dag, 20. juni, var der besøg af 1.500 skoleelever, dels fra Århus, dels fra

23 andre byer og landsbyer. Kom skolerne langvejs fra, kunne der overnattes på Teknisk Skole for 50 øre pr. elev. Mange foreninger lagde den årlige udflugt til Århus – og selv Københavns magistrat og borgerrepræsentation kom på et 2-dages besøg »i stedet for som tidligere at tage en tur til udlandet«¹⁷. Ja, endog »Politiken« lavede en selskabsrejse herover, anført af Henrik og Viggo Cavling. På et billede i bladet så man en vældig procession blive ærbødigt modtaget af den samlede stab af kontrollører og kelnerne på udstillingen. Det var, hed det vittigt, »Politiken«s rejsende, som drog ind på den ellers folketomme udstilling. Slet så imponerende var det dog ikke. Der var kun ca. 60 deltagere, og de kunne ikke tage luven fra de øvrige 22.000, der den 2. pinsedag var på udstillingen¹⁸.

At også kongefamilien helligede udstillingen en hel dag bortset fra åbningsdagen bør vel ikke glemmes. Især ikke, da det lykkedes kongen at overvære en af den franske flyver Delagranges opvisninger på Skejby mark¹⁹.

Det blev ellers sent på sæsonen, inden man fik de planlagte flyveopvisninger i gang, men så valfartede århusianerne også i tusindtal til pladsen nord for byen, så snart et rødt flag på Søndergade og på Royal forkyndte, at der ville blive fløjet – alt afhæng af den drilske vind. Den 9. september hævede Delagranges lille maskine sig 10 meter op i luften og fløj i 64½ sekund, og nogle aftener senere fløj Delagrange i 13½ minut. Så udlovede direktør Lausen på »Vega Palmin«s vegne 5.000 francs, hvis flyveren også kunne klare de 1½ mil fra Vejby Fed over Bugten til Skødshoved. Men Lausen beholdt sine penge. Blæsten var for stærk, og de tusinder, der på landjorden eller fra et stort antal skibe på Bugten spejdede efter Blieriot-maskinen, vendte skuffede hjem i aftenskumringen²⁰.

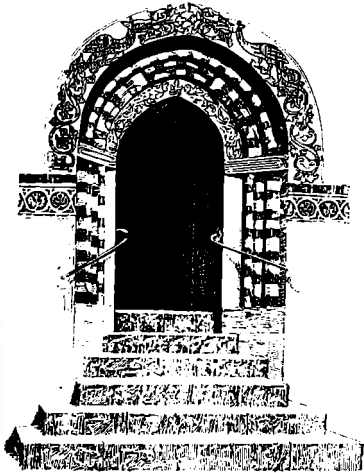
Interessen for det nyopdukkede fænomen flyvemaskinen blev på udstillingen indendørs stimuleret ved foredrag af

den senere flyver Alfred Nervø, der fik nogle modeller af aeroplaner til at snurre rundt i salen under publikums jubel²¹. Og de gode gamle luftballoner kunne også bruges. Sidst i august foretog ingeniør Krebs to opstigninger med ballonen »Danmark«, den ene gang medførende to passagerer. Og ved udstillingens slutning demonstreredes Roald Ammundsens »mandbærende drager«. Men igen drillede vejret. Nu var det pludselig blikstille, så dragerne ikke kunne løfte nogen mennesker²².

Da udstillingshallerne lukkede allerede kl. 20, var det nødvendigt, at byen kunne byde sine gæster et aftenliv med mere eller mindre lødige forlystelser. Først og fremmest var der den hvide bys egen forlystelsespark, der lå, hvor nu Århus Oliefabriks havnekompleks er. Her var forlystelser af mange slags: camera obscura, panorama med en illusionsrejse gennem jordens indre, »det roterende værelse« og vilde dyr foruden som før nævnt abessinierlejr og varieté, sidstnævnte med optræden af bl. a. Dagmar Hansen. Her startede også filmmanden Frede Skaarup dansesalonen »Valmuen«, hvor der for første gang lanceredes udholdenhedskonkurrencer i dans²³. En dag hørte den internationalt berømte balletstjerne Adeline Gené, der som så ofte før var på besøg i barndomsbyen Århus, at varieteen averterede med, at hun optrådte dér. Det var dog ikke tilfældet, men en danserinde, man havde på plakaten, havde meget fikst valgt artistnavnet Axeline Gené²⁴.

Men mange foretrak efter vandringen på udstillingen at søge adspredelserne uden for plankeværkerne. Byens restauratører havde – under protest fra den talstærke afholdsbevægelse²⁵ – fået lov til at holde åbent til kl. 1 i udstillingstiden mod at betale 200 kr. Foruden de store hoteller var der dog kun fem, der benyttede sig heraf²⁶. På Grand og Mejlborg, i Teatercafeen og Vennelyst var

Turistføreren gjorde omhyggelig rede for alle seværdigheder. Afstøbningerne optog megen plads på det gamle kunstmuseum. I det nye kunstmuseum har der, ligesom på Statens Museum for Kunst, ikke været interesse for plads til afstøbninger.

Vor Frue Kirke: Dør til Sakristiet.

plads. Vi drejer om ad første Sidegade og kommer ind paa Frue Kirkeplads. Her er **Vor Frue Kirke og Kloster.** (Ang. Adgang, se Kap. „Seværdigheder“).

Kirken, opr. *St. Nikolaj K.*, skriver sig fra forskellige Perioder og danner Østfløjen af det gamle Sortebrødrekløster, der efter Reformationen blev indrettet til Hospital for gamle og fattige og senere, i 1879, udvidet med en Stiftelse for 20 „Pensionærer af den dannede Middelstand“. Kirken har et slankt Taarn og smukke Trappegavle, navnlig henledes Opmærksomheden paa Østgavlen.

I Forhallen er foreløbig henstillet en interessant Runesten, Aarhus Stenen V, der i 1905 fandtes i Østgavlens Fundamenter.

Kirkens Indre (restaureret af Prof. *Walther* 1865–66) er meget tiltalende. Prædikestolen er et Renaissancearbejde. Blandt Kirkens Lyskroner findes der en sjælden, tolvarmet Malmkrone fra Tiden lige før Reformationen.

Altertavlen er Frue Kirkes største Seværdighed. Der er al Grund til at antage, at den skriver sig fra den berømte *Claus Berys* Værksted. Naar Fløjene er slaadt tilbage, ser man en meget livfuld Fremstilling af Korsfæstelsen. Paa hver Side af Kristus ses Røvere; den spottende Røver – paa Kristi venstre Side – er klædt som Landsknægt. Omkring Hovedgruppen foregaar der en Mængde Optrin: Tre Soldater slaas om Kristi Kjortel, medens en fjerde lister sig bort med den, Maria synker afmægtig om i Johannes' Arme og forhaanes af en Tilskuer, fra venstre Side kommer en Negerfamilie vandrende o. s. v. Blandt Fløjenes Helgen- og Apostelfigurer ses paa højre Fløj faroven nærmest Midterskabet Kirkens Værnehelgen *Nikolaj af Myra*, og svarende til ham paa den modsatte Fløj (altsaa til højre for

Klostergaarden.

Heskueren) den hellige *Dominikus*, Ordenens Stifter. I Koret findes tillige flere smukke Epitafier, f. Eks. et over den ansete Borgmester *J. C. Bushalle* (død 1708). Fra Koret fører en smuk, spidsbuet Dør ind til Sakristiet, der bl. a. har et middelalderligt Trækrucifiks.

I Hospitalsgaarden, den gamle Fratergaard, er der nogle Hvelvingsfag af den gamle Korsgang, der oprindeligt gik rundt langs de tre Fløje, og i den vestre Fløj findes bl. a. fuldstændig bevaret en ejendommelig Hal, den gamle Kapitelsal. Nu er den Hospitalets Kirke. (Adgang, se Kap. „Seværdigheder“).

Vi fortsætter ud igennem Vestergade og Møllegade til Vesterallé. Til højre fører Vejen ud til det store Bryggeri „Ceres“ og Jydsk Haveselskabs Have (Adg. ved Henvendelse til Plantøren, der bor i Haven).

Vi drejer til venstre Bag høje Træer en Række smukke, gamle Bindingsværksbygninger, af hvilke den første med de røde Stolper skriver sig fra 1650. Bygningerne er den tidligere Aarhus Mølle, der i historisk Henseende har Interesse som en af Rigets ældste Møller. Lige for

Aarhus Museum, opført 1876–77 af *Walther*, Sidefløjene opf. af *Dahlerup*. (Angaaende Adgang, se Kap. „Seværdigheder“).

Kunstdelingens udmærket vejledende Katalog faas ved Indgangen (35 Øre).

Afstøbningssamlingen findes i Hovedbygningens Stueetage og i Sidefløjen til venstre. Det er en fortrinlig Typesamling, der repræsenterer Oldtidens, Middelalderens, Renæssancens og Nutidens Skulptur. Af moderne Kunst rummer denne Afdeling en Del Afstøbninger efter franske og danske Ar-

Afstøbningssamlingen. Dansk Skulptur.

der musik hver aften, i Frederikshøj og Friheden spillede et orkester både eftermiddag og aften, og sidstnævnte sted sang bl. a. Aage Fønss og Gudrun Carlson. I Salonen optrådte Olga Svendsen og Oscar Stribolt, og i varieteen Kronprinsen holdt den lille muntre Frederik Buch konferencer om sommerens lokale begivenheder. Århus Teater kortede sin ferie af og diventerede gæsterne med bl. a. »Dollarprinsessen«, ligesom man gav plads for flere tourneur, og i Kasino afbrændtes hver aften flere kilo krudt i den forrygende folkekomedie »Buffalo Bill«, eksporteret fra det københavnske Sønderbros Teater ²⁷.

Jo, Århus forsøgte at holde dampen oppe trods vejret og andre genvordigheder, bl. a. de trykkende virkninger af bankkrak og Albertiskandale. Heldigt var det heller ikke, at udstillingens første periode faldt sammen med en valgkamp, hvilket bl. a. bevirkede, at Peter Sabroe på selve udstillingens åbningsaften – efter at have sat et par retter af festmiddagen til livs – ilede til vælgermøde i Fodfolkskasernens eksercérhus, hvor han så optrådte i kjole og hvidt ²⁸!

Men meget nyt skete i byen: i Vennelyst indviedes en ny pavillon i stedet for den i 1908 nedbrændte, og det flotte Varna-etablissement, som kommunen havde søgt rejst til udstillingen, kunne endelig indvies sidst i juni. Indirekte blev udstillingen også fødselshjælper for »Den gamle By«, da Borgmestergården flyttedes fra Strandvejen – hvortil den var bragt fra Lille Torv – ud i Botanisk Have. Og i løbet af sommeren drejede Fotorama den første af de mange film, der i den kommende tid skulle blive produceret i Århus. Byen fik storstadsfornemmelser. Omstillingen mærkedes endog i gadefærdselen, fastslog to af byens blade samstemmende. Uanset at fodgængere, cyklister, hestevogne og automobiler nu krydsede »i broget blanding rundt mellem hverandre« på storstadsagtig vis ²⁹,

så havde fodgængerne lært at bevæge sig på gaden, at være hurtigere og mere påpasselige. Nu spadserede de ikke som tidligere på kørebanen og tog opstilling midt på gaden for at slå en lille passiar af ³⁰.

Der var jo ellers nok at passiare om: alle oplevelserne, positive som negative. Om rulleskøjtedillen, der havde bredt sig efter at være lanceret i solennitetssalen, om tyggegummiet, der havde holdt sit indtog i byen ³¹, om rotterne som havde undermineret bygningerne og truede den sydlige bydel ³² – ja, og så var der jo rygterne om, at komiteerne havde spist og drukket for garanternes penge, for hvor kunne de ellers være blevet af ³³!

B. J.

Kilder

Alle datoer er 1909, når intet andet anføres.

1. ASt 22. juni.	17. ASt 1. juni.
2. Beretning om Landsudst. i Århus 1909 (1913) 17 f.	18. Amtst. 1. juni.
3. Pol. 23. maj.	19. Dem 15. sept.
4. ASt 25. maj.	20. Dem 17. sept.
5. ASt 23. juli.	21. ASt 8. juni.
6. ASt 2. okt.	22. Anf. beretning 203.
7. ASt 14. juli.	23. Dem 17. maj 1929.
8. ASt 24. maj.	24. ASt. 18. aug.
9. Amtst. 18. maj.	25. Amtst 13. maj.
10. ASt 10. juni.	26. ASt 24. aug.
11. ASt 5. juni.	27. ASt 1. juni.
12. »København« 27. juli.	28. ASt 19. maj.
13. ASt 7. juli.	29. ASt 11. juli.
14. J-P 19. juli.	30. J-P 19. juli.
15. »København« 27. juli.	31. ASt 23. juli.
16. ASt 8. juli.	32. ASt 2. okt.
	33. Anf. beretning 235.

Det folkekære og forkætrede Olufsmarked

Til langt op i dette århundrede har der i alle landbofamilier i en vid omkreds af Århus levet beretninger og erindringer om en begivenhed, som i det 18. og 19. århundrede hvert år drog tusinder af unge og ældre til købstaden. Det var Sct. Olufs marked, der holdtes i slutningen af juli, omkring den hellige Olavs dag (den 29. juli). For mange i de fjernt liggende landsbyer var »Wolsmarken« den eneste årlige anledning til at besøge byen, og for ungdommen overskyggede den ofte alle andre af årets festdage. Man spinkede og sparede for at kunne opleve markedsdagenes eventyr, som karle og piger ved indgåelse af fæstemål betingede sig en fridag til at være med i¹.

Olufsmarkedets oprindelse går formodentlig helt tilbage til de messer, som i katolsk tid holdtes på helgenens navnedag, og som i Århus har givet anledning til, at der opstilledes boder på Sct. Olufs kirkegård². Markedet varede i 1600-tallet hele 14 dage, blev senere indskrænket til 8 for endelig i 1836 at blive sammentrængt til 3 dage, nemlig den sidste onsdag, torsdag og fredag i juli. Det bekendtgjordes i almanakken som et krammarked, et sted altså, hvor især håndværksvarer af alle slags var at få. På Store og Lille Torv, på Sct. Clemens Torv og i alle kroge omkring Domkirken opslog handlende fra nær og fjern deres boder og telte mod en beskeden afgift til byens kasse.

Mens der, så længe markedet endnu strakte sig over en uge, kom et stort antal handelsfolk langvejs fra, heriblandt mange jøder, hvilket ses af kæmnerregnskaberne³, så sløjede besøget af i 1830'erne og 40'erne. Byens forretninger var nu selv »tilstrækkeligt forsynet med alle de nødvendige handelsartikler, så det ikke kan betale sig for fremmede handlende at gøre en rejse hertil for et ophold af 3 dage«⁴. Men konjunkturerne var her som andre steder svingende. I 1849 androg afgifterne til byen 30 rigsdaler og 5 mark; men i 1856 var stadepengene kommet op

på 80 rigsdaler. Markedet tog nu igen et stort omfang; således var der i 1862 ikke mindre end 600 »butikker« og stader under åben himmel. Der var dårligt plads til dem alle på torvene, og mange handlende rykkede ind i de omkringliggende gårde, hvor indehaverne tilbød dem at leje »fjellebutikker«⁵.

Det skete også, at byens egne forretninger i markedsdagene flyttede op på torvet for at konkurrere med de fremmede, der med annoncer og plakater udbasunerede deres ankomst med »velassorterede lagre« til uhørt billige priser. Stillet over for et betydeligt antal skomagere fra Randers, Horsens og endog fra København, som søgte til markedet, fandt hr. Jørgensen i Skolegade anledning til at gøre opmærksom på, at hans færdigsyede skomagerarbejde var »lige så smukt som det fra København samt af samme materiale«⁶. Men en københavnsk skrædder med »alt til en mands fuldstændige upejling« bekendte i servile vendinger, at »man smigrer sig med at blive bæret med den samme tillid og velvilje, hvormed publikum i de foregående års markeder har bæret dette udsalg, og hvortil det stedse vil søge at gøre sig værdigt«⁷. Og for damerne havde Therese Behrendt fra København »efter flere anmodninger fra mine bekendte i Jylland« ladet sig formå til at præsentere »et stort assortment af mantiller og sommerkjoler« samt »parisermodeller og vinterkåber til næste sæson«⁸. Sengetøj var også at få, og en lærredshandler med et vældigt lager fra Bryssel havde stor omsætning. Var folk, der stormede butikkerne, ikke alle købere, så var der jo også plads for de skuelystne.

For dem, der ikke havde råd til større ting, var der et rigt udvalg af mindre effekter: stråhatte og panamahatte, paraplyer og parasoller – og først og fremmest otteskilling-butikkerne med enhedspris på et utal af galanterivarer og nipsgenstande, 8 skilling var prisen på f. eks. 50 sy-

Olufsmarkedet er på vej.
Der bliver næsten kun plads til annoncer i den lille 4-sidede Stifstidende af 28. juli 1855. Foruden de mange, gode varer annonceres også for en »dame-caroussel, der ved en skærm er beskyttet imod sol og regn«.

nåle, 6 dusin porcellænsknapper, et dusin blyanter og 2 à 3 par ærmeholdere ⁹.

Betydelig tiltrækning øvede også bager- og konditor-teltene som f. eks. J. Christensens fra Kiel, hvor man foruden honningkager kunne få »hvide orange, citron- og vanillekager, forskellige sorter smørbagværk såsom og Nürnberger makronkager, chokolade, rosentærte, jernbanekager, pumpernikkel, blomme- og ribskeg« og som særlig specialitet »de bekendte pariser-brostene« ¹⁰. Det var noget andet end landbo-husholdningens trivielle grovbrød og sigtebrød.

I deres reklame søgte de handlende så nøjagtigt som muligt at oplyse, hvor kunderne skulle søge deres bod: ud for den Kirkerupske boghandel, hos kaptajn M. G. Bech mellem det Store og Lille Torv, foran rådhuset, på torvet den 12. i rækken med gæstgiver Larsen, ud for apoteket, lige over for Domkirkens hovedindgang... lyder nogle af adresserne.

Ved det lokale forretningslivs konkurrencedygtighed og jernbanens etablering, der muliggjorde flere besøg i byen, forskubbedes i årenes løb markedets tyngdepunkt fra varehandel til forlystelserne. De ambulante gøglertelte, menagerier og karruseller bredte sig i markedets udkanter eller inde i gårdene. F. eks. lå i Marcus Bechs gård med indgang fra Badstuegade Joannowitz' teater – det akrobatiske og kinesiske selskab – der fra kl. 11 om formiddagen gav forestilling i »et stort arabisk mod regn beskyttende telt«, 70 fod langt og 40 fod bredt »brillant dekoreret og bekvemt indrettet med siddende pladser« ¹¹.

I Svane-apotekets, senere Løve-apotekets gård snurrede Levin & Søns elegante dame-karrusel »med hjorte og løver«; den var »ved skærm beskyttet mod sol og regn og om aftenen belyst med kulørte lamper« ¹². I flere år var

der 6 eller 7 karruseller på markedet. Men især blomstrede gøglet lige op ad »vor ærværdige domkirke«. På den gamle kirkegårds plads spistes der blå og gjordes taksenspillerkunster, her fremvist »en hest, som tillige var en hoppe«, ja, en hel cirkus var knebet ind ved kirkens nordøstlige hjørne, »hvor trommer og trompeter inden og uden genlød fra de mægtige hvælvinger og mure«, af og til akkompagneret af kraftprøver og skydeøvelser, der engang imellem gik ud over kirkevinduerne ¹³.

Mange gøglere var faste markedsgæster år efter år, således Jean d'Abis, der i 60'erne foreviste talrige »natur-sjældenheder« som, foruden aber og slanger, et buskmenneske fra Oraniefloren, en indfødt fra Nubien, »to mærkværdige nomadefruentimmer fra Mellemafrika« og en zulukafferinde. Sidstnævntes fremstilling måtte dog et år aflyses, fordi hun måtte lade sig indlogere på hotel »Cimbria« for at nedkomme med et velskabt drengebarn ¹⁴. I Olufsmarkedets sidste tid var det H. Scholz' menageri, som dominerede. Det mødte med 130 dyr, heriblandt 14 løver og flere elefanter.

Cirkus Danmark nøjedes med at vise verdens fem mindste heste, hvoraf de to var så små, at »man kan tage dem under armen og spadsere med dem« ¹⁵ – hvilket dog næppe skulle være en opfordring til publikum.

En særlig appel til landboerne havde måske fænomener som »den største okse, der nogensinde er set« med en vægt af 3.006 pund ¹⁶ eller »Galt Jokum«, der fra trynen til halens udspring målte 4 alen 21 tommer og vejede 960 pd. Ville man hellere se menneskekød i større mængder, lod det sig også gøre. Hr. Birnbaum fra Ribe, der vejede 372 pund, lod sig fremstille i et telt formedelst 8 skilling for voksne og det halve for børn og soldater ¹⁷. Og fra København anmeldtes et tilsvarende kvindeligt eksempel, »den for tiden i København Sommer Tivoli sig produ-

Eil Aarhus Marked vil der blive særdeles gunstig

Leilighed til

Judkjøb af Udstyrsartikler,

saasom: Lærreder, Damastes og Dreiels Varer samt Dækketøier og Sengekæder, Alt af sværeste Kvalitet, fra Agenturet for Sjælland og det øvrige Danmark ved Ludvig Marcussohn, Randers.

Hensigten med dette Udvalg, som kun herledes varer Markedet over, er at vise de respective Forbrugere af Linnevarer, at Samme kunne erholdes baade billigere og durablere hos mig, end hos nogen fra Udlandet til Marked Rejsende. I denne Hensende har Undertegnede i Randers etableret en Agentur-Forretning, som kun indskrænker sig til Leiligheds-Judkjøb, og da Krigsforholdene stille sig mere og mere vanskelige, saa er jeg af flere betydelige belgiske, franske og engelske Huse bleven anmodet om at realisere for enhver kun antagelig Priis samtlige i Danmark, Norge og Sverrig i Commission givne Varer, deels til den halve, deels en Tredeleel under den sædvanlige Fabrikpriis. Det bemærkes, at samtlige Varer ere af sværeste Kvalitet og hverken vævede eller spundne med Maffine, ligesom jeg ogsaa garanterer for heelt Linne, uden allermindste Tilfæring af Bomuld eller lignende Stoffer.

Priis-Courant til ubetungt faste Priser:

- 1 Stk. Rulle Lærred (hjemmegjort) paa 30 Alen, passende til Folkelagener og Linned, 5 Rdr.
- Svært Hornhutter-Lærred paa 54 Alen, passende til saavel Lagener som Linned, fra 10 Rdr. 2 Mk. Stykket.
- 1 Stk. hjemmegjort Bilefelber-Lærred paa 54 Alen, af svær Kvalitet, kun 11 Rdr. 3 Mk. (den sædvanlige Priis en Gros paa disse Lærredsorter er mindst det Dobbelte).
- 1 Parti belgisk Traablærred i Stykker paa 57 Alen, deriblandt Lærreder paa næsten 2 Alens Brede og af en særdeles Fjinhed, for det halve af den sædvanlige Fabrikpriis.
- Lærreder i forskellige Fjinheder i Estr. paa 49 Al.
- Svære Hornhutter-Dreiler (alenois) meget billige.
- Dækketøier til 6, 12, 18, og 24 Personer, bestaaende af Duge uden Sam, med dertil hørende Servietter, saavel i Damast som i Dreil, fra 3 Rdr. pr. Sæt.
- Hjemmegjorte Heel-Linned-Lommestørklæder, som for have kostet 2 Mk. pr. Stk., sælges nu for 8 Mk. et halvt Dussin.
- Do. finere til 9 og 10 Mk. et halvt Dussin.
- 1 Parti Damast-Dækketøier (Kunstvæveri) i de brillanteste Monstre, for en Tredeleel af den sædvanlige Fabrikpriis.

Det bemærkes, at der, som ovennævnt, altid vil blive garanteret for, at de i Agenturet for heelt Linned købte Varer ikke indeholde den allermindste Blanding af Bomuld, og at Agenturet tilhænder, hvis det, efter at Varerne ere vaskede, skulde vise sig, at Bomuld er blandet med Lærred i de for heelt Linned solgte Varer, at ombytte Samme, eller, om ønsket, at betale Pengene tilbage i Randers i Agenturet i Vesterstræde Nr. 468.

Tillige bemærker jeg udtrykkeligen, at jeg aldrig har staaet eller staaer i nogen Forbindelse med nogen for her til Marked værende lignende Sorretning, hvorfor Bestillinger fra Agenturet kun modtages i mit Logis i Hotel Royal, eller directe i Agenturet i Vesterstræde i Randers.

NB. Udsalgsstedet skal nærmere blive bekendtgjort.

- Tillige bortsalges et Parti couleurte Shawler og Shawlets, deriblandt uldne Shawlets a 2 Mk. Stk., Tørklæder a 1 Mk., Børnelommestørklæder 6 a 8 f. Stk., ægte uldne Shawler fra 10 Mk. Stk. til høiere Priser.
- Fjint hvidt Spirt 8, 10, 11 a 12 f. Alen.
- Et Parti Traad, uldne og franske Skind-Handsker, jaavel til Børn som til Børne, til 6, 8 f. og 1 Mk. Parret.
- Sort Floiel, kun 1 Mk. Alen.

NB. Udvalget af de forstnævnte Artikler finder kun Sted fra om Morgenen Kl. 7 til Kl. 11 Formiddag. Ludvig Marcussohn.

S. Cohen,

Manufacturhandler fra Kjøbenhavn.

Alt indtil videre er det eneste Marked vil indtræffe med at

S. Fuchs jun.,

Opticus fra Altona,

underretter herved det ærede Publikum om, at han er indtruffen til forestaaende St. Olufs Marked med et stort Udvalg af optiske Instruementer og Brillor, og boer i Markedstiden i Hotel Royal, Børselst Nr. 7.

Sammeledes forevises gratis for Kjøberne henved 100 stereoscopiske Billeder.

Til forestaaende St. Olufs Marked anbefaler Undertegnede sig med alle Sorter gode Skind-Handsker, samt Traad-Handsker i alle Størrelser og Farver.

Sanfemager S. W. Ebes Enke, Vestergade Nr. 625.

G. C. Jacobsen, Børstebinder.

At jeg indtræffer til forestaaende Marked med et betydeligt Oplag af solid og godt Børstebinderarbejde, til særdeles billige Priser, undlader jeg ikke at gjøre det ærede Publikum opmærksom paa.

Min Boutik er udenfor det store Apothek paa det store Torv.

8 Skilling.

Undertegnede agter at ankomme til forestaaende Marked hori Byen med et overordentlig stort Udvalg af Galanteri- og Nibssager samt Løgetoi, bestaaende af flere

1000

forskjellige Gjenstande, saasom: Blomstervaser, Liqueourglass, Saltkar, Armbaad, Halsbaand, Agatringe, Præsenteerbakker, Uhrkæder, Porcellainslyseplader med Lys, Staalpenne (3 Dousin), Blyanter (1 Dousin), Pennholderer, Skilderier, Hæklemonstre, Tobakspiber, Cigarpiber, Brevtaster, Cigarfouteraler, Broscher, Uhre, Handske- og Svæsker med Guldpresning, Strikkekluger, Forskrifter, Dominospil, Porcellainsdukkehoveder, Leddedukker, Nakkekamme, Sidekamme (1 Par), Haarvox i forskjellige Farver, Brilléfouteraler, Trompeter, Tin- og Trælegetoi i Æsker, Porcellainshunde, Porcellainsfigurer, Tobakdaaser, Penalhuse, Speile, Haarhørster, Porcellainsdukker i Badekar, Vægtskaale, Voxfigurer under Glaskupler, Sprællemænd, franske Knappenale i Æsker, Gummieasticumsknæremme (1 Par), Gummieasticumunderarmeholderer (3 Par), Kastespil, Fløiter, Mundharmonicas, Kammerensere, Billedbøger, Børneatlas, Brevmapper, Klaværkoste, Lorgnetstaalkjeder, Saxekjæder, Nolits-, Mønster- og Stambøger med Guldpresning, blaaøiede engelske Synaale (50 St. af to forskjellige Slags), hvide Agatknapper (6 Dousin), Leddeslanger og Slanger i Fouteral, tilligemed Mærkestempler og Farver til at mærke alt Slags Linned med. Alt sælges til den ovennævnte ualmindelig paafaldende Priis

8 Skilling pr. Stk.

Lag tillader mig at indtræffe i Danskernes Historie Online

Digitale Billeder fra Danmarks Historie Online

serende kolos Dame de Oliva fra Kanton Bern i Schweiz«, som hendes »manager« skrev i sin henvendelse til »det kongelige politis oevrighed i Århus«¹⁸. Om damen kan bl. a. oplyses, at hendes armmuskler målte 19 tommer, hendes læg 22 tommer, hun var 2¹/₂ alen omkring livet og vejede 400 pund¹⁹. Hun må dog være overgået af »verdens største kæmpedame«, den smukke slesvigerinde frk. Rosa Rosalia, der var så stærk, at hun ved hver forestilling bar den sværeste mand blandt publikum stående på sit bryst²⁰. Omvendt præsenteredes som »verdens største vidunder« . . . »verdens mindste mand«, den hollandske admiral Tom Pouee²¹. Alle dværge skulle være admiraler. En anden ved navn Piccolimini, kun 30 tommer høj, forevistes gentagne gange i Århus i flot admiralsuniform.

Men også fraset markedsgøglet, der i 1872 endelig blev fjernet fra Domkirken og flyttet til Skolebakken og Havnepladsen²², bød byen i markedstiden på mange forlystelser. På teatret spillede bl. a. Cortes' selskab i 70'erne ved særlige landboforestillinger et program sammensat af en række småstykker som »Mor Margrethe ved Himmeriges port« af H. C. Andersen, »Emilies hjertebanken« af J. L. Heiberg og »Intrigerne« af Hostrup m. m.²³. I Vennelyst var der dans i festsalen og på åben estrade. 2. markedsdag, den, der især var landboernes og først og fremmest landboudommens, begyndte dansen allerede kl. 12 middag og varede til 11 aften, og det samme var tilfældet i Sommerlyst ved Studsgade, i Hansens have på Frederiksgade – for ikke at tale om Winds lokale i Kannekegade, til hvis dansemusik »selv folk uden for bondestanden bevægede sig med inderlig tilfredshed uagtet den næsten utålelige varme«²⁴.

En særlig fornøjelse fandt landboudommen i at tage

køreture med byens hestedrosker. Dagen igennem befordrede disse mellem Winds lokale og Vennelyst »de herligt udpyntede ungmøer med deres spenderende kavallerer . . . fra den ene danseknejpe til den anden«²⁵. Ikke underligt, at der var beværtere og vognmænd, som under markedet tjente til deres udgifter hele året, som det blev fremhævet i byrådet over for markedets kritikere²⁶. På Lille Torv og i Immervad hen til Ågade var der en række kældre, hvor der foruden træsko solgtes stegte ål og små rugsigtebrød, som kaldtes rugbasser. Begge dele fortæredes på stedet. En arbejdsmand i Vejlbj fortalte, at han altid tog til Olsmarkedet tidligt på formiddagen, fordi han mente, ålebrødet ville blive dyrere om eftermiddagen²⁷.

Besøget på markedet kunne på den mellemste dag løbe op i 12.000²⁸. Man talte ofte et par tusinde større og mindre hestekøretøjer køre ind ad byens porte, og da jernbanen var kommet og arrangerede ekstratog til Århus fra oplandet helt op til Randers og senere også Hadsning Herreders Jernbane (med ekstratog fra Odder kl. 4,50 om morgenen!)²⁹, blev tilstrømningen naturligvis ikke mindre. Også Molsdamperne ændrede fartplan, så molboerne kunne få en dag – og det meste af en nat – ud af en markedstur.

Vejret spillede naturligvis en vis rolle for markedets succes, men var gæsterne først kommet herind, kunne selv et stærkt regnskyl af gode grunde ikke fordrive dem. Så kunne de bagefter hjemme fortælle som i et kendt markedsdigt i egnens dialekt:

A glemmer ålle så læng a løur,
så tidt a te Ohs æ drauen,
hvo streng et vejr de ua ifjøur,
den mellest a Wolsmarkeds dauen³⁰.

Her er – om ikke den på side 51 annoncerede – så dog en anden
»8-skillings botik« rejst på Lille Torv – det er i 1868.
Der solgtes til enhedspriser; de 8 skilling svarer til 16 øre.
Daglønnen for en »flink arbejder« var 2-2½ kr.

I 28 vers skildres alle trængsler for en vognfuld landboere under et vitterligt ret katastrofalt uvejr i 1860, en tordenskylle, der på den vestre side af Lille Torv fik vandet til at stå en halv alen højt. »Mændene skreg, og fruentimmerne jamrede, mens de alle stod i vand højt op på benene,« melder den mindre lyriske avisberetning. Mange faldt i ordets bogstaveligste forstand i rendestenen, idet man for at give vandet frit løb havde skyndt sig at fjerne rendestensbrædterne. Gennem bodernes sejldug stod vandet ned i strømme og ødelagde mange varer, mens andre, der stod i kasser på jorden, »bedærvedes fra neden«³¹.

I tørre somre var til gengæld havnepladsen indhyllet i en støvsyde under massernes vandring, hvilket dog ikke afskrækkede landets vordende konge (Christian den 10.) fra at tage en tur rundt på pladsen³².

Men uanset vejret logerede de fleste af markedsgøjerne i deres boder, hvorfra man ved nattetid kunne høre puslen, snorken og snakken³³. Da de om aftenen slæbte halm ind i teltene, var der en vis brændfare til stede. Enkelte ulykker skete også ved den megen brug af åben ild. Da således et mekanisk teater på Købdorvet ville vise »Frideriksborgs brand«, gik der ild i det lange hår af en uden for teltet placeret spåkvinde, og straks efter stod hele teltets tag i lys lue³⁴. En anden gang fik en ung pige fra Borum ild i sit tøj, mens hun stod foran et af markedsteltene, og hun måtte bringes til sygehuset³⁵.

Når stadsvognene med de unge markedsbesøgende ved aften vendte hjem, blev de stormet af de hjemmевærende børn, som forlangte deres »markedsgave«. Og var det dagen efter de hjemmeblevnes tur til at drage til marked, måtte de også have en gave med tilbage til dem, der nu tog hjemmевagten³⁶.

En anden tradition var, at man den dag, man havde været til Olufsmarked, måtte begynde at spise nye kar-

tofler, så da selskabet i det før omtalte markedsdigt kom tilbage til landsbyen, så

. . . måt engen go hwæ te set,
søh både kuenen å mannen,
fø nøj katofle vi had edt
å så no flesk i pannen.

Lige så populært Olufsmarkedet vedblev at være blandt ungdommen, lige så hårdt blev det efterhånden angrebet af det toneangivende borgerskab i byen og af de landmænd, der havde et folkehold.

Noget af det, der fremkaldte stærk kritik i byen, var det infernalske spektakel, der rådede på forlystelsespladsen. Først grasserede »Heste med pibe«; de afløstes af små pistoler med knaldsats, så luften i halvfjerde døgn genlød af knald på knald. Senere kom diverse former for tudehorn og skrigeballoner samt nogle kvarterlange koste, hvormed damer og herrer gensidig kildrede hinanden³⁷, hvilket naturligvis fremkaldte høje hvin. Klagerne nåede også byrådet, hvor en af markedets forsvarere, gørtler Hald, påstod, at »spektaklet ikke fremkaldtes af landboerne, men af byens såkaldte pæne unge damer, der hylér i trompeter og med skrigeballoner, så man om aftenen på Kystvejen ikke kan bevare sine trommehinder hele«³⁸.

Flere gange havde byrådet overvejet at søge afskaffet markedet; i 1862, hvor et særligt udvalg med 3 stemmer mod 1 indstillede markedets ophævelse, blev det i rådet med 10 stemmer mod 8 vedtaget at bevare det³⁹. Hver gang man nemlig drøftede ophævelse, kom der henvendelser fra næringsdrivende i byen, som påpegede den betydning, de tre markedsdage havde for byens handlende.

Imidlertid blev i henhold til næringsloven af 1873 alle krammarkeder afskaffet i 1882, men der blev straks i Århus nedsat et udvalg til at overveje, om man kunne sætte

Olufsmarkedets anden ende: Svinetorvet, nuværende Clemensby.
Det er maleren Fr. Visbys erindring om markedet, da han var dreng.
Der sælges sparegrise og gode piber; men mens to koner har snakket,
har drengene hæftet deres skjorter sammen. Sabelsluger og Pjerrot
står på estraden.

en eller anden form for folkefest i stedet. Resultatet blev et forslag om to torvedage i slutningen af juli ⁴⁰. Traditionen var blot ikke til at få bugt med, så det blev igen til tre dage, og da man flyttede Sct. Olufs torvedage – som den officielle betegnelse nu var – længere frem på måneden, blev der protesteret, først fra landet og senere også fordi støjen hindrede eksamenslæsning i Kathedralskolen ⁴¹. Resultatet blev, at der bortset fra de almindelige kramboders forsvinden fortsattes med Olufsmarkedet – selv betegnelsen marked lod sig ikke undertrykke – på det århundredgamle tidspunkt.

Fra landbrugets side rejstes flere gange indvendinger mod Olufsmarkedet, der ellers var blevet placeret sådan, at man skulle kunne være færdig med høet og endnu ikke have begyndt på rughøsten, hvilken orden vejrguderne dog ikke altid fulgte. Der kom protester mod, at man skulle give folk fri en dag midt i sommeren, når de så oven i købet heller ikke var meget værd dagen efter ⁴². Ydermere var der karle og piger, som smittedes således af markedsdagens frihed, at de slet ikke kom tilbage til deres plads, så i dagene efter markedet kunne man læse annoncer som denne fra en gårdejer i oplandet:

»Da pigen Louise Henriette Bremer efter erholdt tilladelse til at besøge markedet i Århus den 24. juli ikke senere er vendt tilbage, så opfordres hun herved til snarest muligt at indfinde sig, og anmodes enhver om ikke at huse eller hæle hende. Enhver, der kan give mig oplysning om hendes opholdssted, bedes at meddele mig sådan« ⁴³.

I byrådet var der flere og flere, som af moralske grunde ønskede Olufsmarkedets forsvinden, men det, som blev det endelige dødsstød, var en udtalelse fra Århus Amts landøkonomiske Selskab, der bad om at få markedet afskaffet som utidssvarende for en by af Århus' størrelse, men også fordi det forledte »ungdommen, særlig af tyendeklassen på landet til forholdsvis store udgifter, der står i omvendt forhold til udbyttet« ⁴⁴.

Over for denne tilkendegivelse kapitulerede selv markedstraditionens hidtidige forsvarere, og nogle dage før julen 1896 tilkendegav samtlige byrådsmedlemmer ved at rejse sig i salen, at de – som borgmesteren udtrykte det – slog markedet ihjel ⁴⁵.

B. J.

Kilder

1. Dem 23. aug. 1964.
2. Hoffmeyer: Blade af Århus Bys Hist. (1911) I 329.
3. Kæmnerregnsk. 1805 Å B arkiv.
4. ÅSt 27. juli 1838 og 21. juli 1845.
5. ÅSt 15. juli 1843.
6. ÅSt 28. juli 1850.
7. Samme.
8. Samme.
9. ÅSt 26. juli 1858.
10. ÅSt 24. juli 1858.
11. ÅSt 26. juli 1857.
12. ÅSt 1. aug. 1855 og 28. juli 1858.
13. ÅSt 27. juli 1867.
14. ÅSt 24. juli 1863.
15. ÅSt 24. juli 1875.
16. Amtst 7. juli 1886.
17. ÅSt 24. juli 1874.
18. Århus politis hovedjournal 677–1868.
19. ÅSt 18. juli 1868.
20. ÅSt 14. juli 1895.
21. ÅSt 27. juli 1872.
22. Å B F 13. juni 1872.
23. Amtst 27. juli 1874.
24. ÅSt 2. aug. 1858.
25. ÅSt 27. juli 1867 og 1. aug. 1872.
26. ÅSt 3. juni 1891.
27. Regnar Knudsen: Vejlbjby-Risskov Kommune g. Tiderne (1955) 103.
28. ÅSt 2. aug. 1862.
29. Dem 17. juli 1896.
30. Oversvømmelsen i Århus i året 1860 o. a. digte af Johanne (u. å.).
31. ÅSt 28. juli 1860.
32. ÅSt 21. juli 1892.
33. ÅSt 23. juli 1878.
34. ÅSt 2. aug. 1862.
35. ÅSt 29. juli 1875.
36. Østj. Hjemstavns 1936, 82.
37. Dem 25. juli 1896.
38. ÅSt 15. maj 1861.
39. Kommunalb. prot. 6. feb. 1862, ÅB arkiv.
40. Å B F 14. juni 1883.
41. ÅSt 15. maj 1891.
42. ÅSt 26. juli 1892.
43. ÅSt 3. aug. 1863.
44. Amtst 28. nov. 1896.
45. ÅSt 18. dec. 1896.

”Jyllands centrum, hvor landsdelens store begivenheder foregår” Fra Århus-Hallens første år

De store ord var man ikke bange for i 20'ernes og 30'ernes Århus. Egentlig havde man heller ikke været det før. I en sang fra snedkermestrenes landsmøde 1909, der som så mange andre landsmøder det år afholdtes i Århus i forbindelse med landsudstillingen, hed det i et vers ¹:

Om »storheden« ofte vi skændes,
og Århus må kløene ta',
thi sandheden nødig må kendes,
at »storbyen« ret *kan* ha'.
Hvad her man foreslår,
bekomsten hurtigt får,
thi flertallet har man jo ej, ej, ej,
men sig nu om I tror,
at Århus ej er »stor«,
nej, gu' gør I ikke, nikke nej-nej-nej.

Storheden blev med årene et kompleks; men den, der ved udgangen af 30'erne kom til byen, krøllede dog ikke tæer i skoene, når han så den alle vegne. Byen havde universitet, et stort vidunderligt bibliotek, Statsbiblioteket, et stort folkebibliotek i funkisstil, et teater, en storbiograf, Regina, den havde sporvogne på gaderne og gule busser med dobbeltdøre i midten, den havde Ringgadebro, der var Danmarks længste landbro – og den havde et etablerment, Århus-Hallen, der, foruden en restaurant i bedste internationale stil, rummede en kæmpehal, der gav mulighed for at opleve denne verdens store inden for dansen, musikken, sangen og skuespillet – alt i såvel den lette som det, man med en uberettiget afstandstagen fra dette kalder den lødige genre.

Byen *var* virkelig stor og dens pralerier berettigede, selv om man vel nok med tiden fik en fornemmelse af, at det ikke var strengt nødvendigt ved enhver lejlighed at

skele til den østdanske hovedstad og dens gøren og laden, når noget nyt skulle indrettes. Charme havde den også, lidt svær at fornemme, men reel nok, når man på sollyse forårsdage færdedes i gaderne, på havnen og i skoven. Selv det berømte turistslogan »Smilets by« var der dengang ingen, der lo af. Byen tog imod én, viste sig stolt frem og gjorde det klart, at »enden var ikke endda«; man var stadig på vej.

Noget af det nyeste var det mægtige anlæg bag det tidligere St. Knuds Torv: Århus-Hallen. Sært indeklemt så det ud udefra; men kom man ind, viede det hele sig ud til kolossale dimensioner – i al fald for den, der aldrig havde set Forum i København. Også Århus-Hallen var et barn af den megen tale om storhed. Den skulle godt nok – naturligvis – helst være en givtig forretning; men den skulle også være et vigtigt led i byens vækst og medvirke til at udbygge Århus' position som landets anden hovedstad. Den var »påkrævet«, en ting, man »måtte have«, som det hed i debatterne, der gik forud.

Hallens historie skal ellers ikke følges her. Den blev et kompliceret kommunalpolitisk spil mellem de konservative og socialdemokratiske byrådsgrupper. Diskussionen løb fra november 1934, hed, bitter og undertiden med grove personligheder. Det var vanskelige år for den kommunale økonomi. Netop dette år havde man set sig nødsaget til at udskrive et ekstra kvartals skat samt forhøje gasprisen fra 16 til 18 øre pr. m³ og elprisen fra 33–35 pr. kWh. Tal og procenter fløj over byrådsbordene, når man behandlede de to foreliggende projekter, et fra ingeniørfirmaet Højgård & Schultz med Forums arkitekt Gundelach-Petersen, og et fra et lokalt aktieselskab med deltagelse af A/S Vølund og med arkitekterne C. F. Møller, Århus, samt Kay Fisker og N. Skrivers, København. Det sidste, der blev støttet af socialdemokraterne, var det dy-

reste, og da Vølund netop havde opført en forbrændingsanstalt for byen, som de konservative havde fundet for kostbar, kunne Århus Stiftstidende bringe billeder af borgmester H. P. Christensen og Vølunds direktør, der også hed Christensen, side om side og skrive nedenunder, at de to atter var i samarbejde om at realisere »et kostbart kommunalt projekt«². Hallen blev vedtaget i den Vølundske form, men uden konservativ medvirken. Socialdemokraterne søgte ved flere ændringer at lokke »kamelen« ned. Man så gerne kommunal enighed om denne sag. Den lod sig dog ikke tilvejebringe.

1. april 1938 stod Århus-Hallen færdig til at blive taget i brug. Det skete ved en festkoncert, hvor byorkesteret spillede under Thomas Jensens ledelse med violinisten Peder Møller og sangeren Einar Nørby som solister, og hvor borgmester H. P. Christensen og højesteretssagfører Andreas Christensen, der var formand for aktieselskabets bestyrelse, talte. Begejstringen var stor, og Demokraten gav glæden en ekstra tand ved, efter »en kendt specialist i lydteknik«, at erklære, at akustikken var »betydeligt bedre end i Københavns Forum, Fyns Forum og Ålborg-Hallen«. Overbibliotekar Emanuel Sejr, Stiftstidendes musikanmelder, var mere forsigtig – eller rettere ganske forbeholden. Samme aften indviedes den tilhørende restaurant, der en årrække blev et populært samlingssted med gode orkestre og optræden af betydelig kvalitet. På åbningsaftenen var det bl. a. Ib Schønberg og Gerda Gilboe³.

Det, Århus havde fået, var en hal på 1.750 m² (3.000 siddepladser), uden om hallen en foyer på 1.200 m² med 22 garderober, en annexsal på 300 m², en scene på 265 m², den største uden for København, og endelig den store restaurant. Under komplekset var anlagt et parkerings- og garageanlæg med plads til 100 biler under tag og 100 i fri luft. Salen var velisoleret mod støj udefra, og sam-

tidig var ventilations- og varmekorholdene indrettet således, at temperaturen kunne holdes konstant på 18°, selv med »fuldt hus«⁴. På det lidt mærkelige sted, der ligesom lukkede af for enhver form for monumentalitet, var det alligevel lykkedes at skabe noget storslået og – det var nok det vigtigste – noget praktisk anvendeligt. Århus-Hallen var parat til at drage mange til Århus.

Det kom den også til. Allerede i sine første ni måneder, resten af 1938, kunne den byde på verdensnavne, som man uden den næppe havde kunnet få til byen – således at forstå, at andre lokalers tilskuercapacitet ikke kunne have dækket omkostningerne. Af sådanne navne kan nævnes den skægge jazzpianist »Fats« Waller, der havde den purunge Svend Asmussen med sig, violinisten Lili Gyenes og hendes 20 zigeunerpiger, der henrev publikum til »rent ud fantastiske bifaldstilkendegivelser«, pianisten Alex. Brailowsky og endelig Josephine Baker, der efter anmeldelsen ikke havde megen stemme og var desorienteret over for mikrofon og gulv. Josephine var kommet for sent og havde måttet gå direkte på scenen uden prøver. Hendes orkester var Leo Mathisens, der måtte vente endnu et par år med at blive et af jazzens store i Danmark⁵. Jazzbegrebet var i øvrigt et noget andet end det, vi kender i dag. Det var knap så videnskabeligt; al moderne musik med lidt swing i var jazz. Derfor kunne Ingelise Rune, Sonja Steincke, Gull Maj Norin og Peter Sørensen, der var en af »vore egne« med karriere i hovedstaden, udgøre et »Kæmpe jazz-show« i november 1938. Ingelise var den af pigerne, der havde mest jazz i stemmen, Sonja var den dygtigste – til gengæld var Gull Maj den mest personlige (det sidste var rigtigt, for Gull Maj Norin, der var datter af Ludv. Brandstrups kone Ann Sofi, havde mere i sig, hvad to af hendes Bodil-Ibsen-film, »Drama på slottet« og »Mordets melodi«, siden skulle afsløre). Gag'-

sene, for de hørte også med, sørgede Clara Østø for og parodisten Henning Schram, »en mærkelig mandsling, der spillede danske skuespillerinder mere kvindeligt, end de selv kan gøre det«.

Sæsonen formede sig i øvrigt så nogenlunde, som mange senere kom til det. Der var cirkus (Miehe-Glauert), forskellige udstillinger, folkekoncerter og byorkesteret (med pianisten Vagn Borggaard, nu ved radioen, skuespillerinden Manja Poulsen, senere en fornem visefortolker, og opera-sanger Johs. Fønns, der var bysbarn); der var sportsstævner, heraf alene 5 med boksning, den sportsgren, som gennem årene blev hallens hyppigste; der var foredrag med film: Åge Krarup Nielsen »En Sydhavsfærd« og lek-

tor Einar Storgårds »Eksotiske kvinder«, en »storfilm« om kærligheden, livet og ægteskabet i Afrika, Indien, Kina og Bali. Det lyder dristigt og skulle vel »lokke husarer«. Spejderne holdt efterårsfest og bal, Stiftstidende startede sin lange række af julevelgørenhedskoncerter, og Det kongelige Teater kom – tiljuble, operaen med Gounods »Faust« og balletten med selveste »Svanesøen« samt »Amors og Balletmesterens luner« og danse fra Borodins opera »Fyrst Igor«.

Der var stor tilslutning til alt, og ledelsen var henrykt. »Det går strålende godt med Århus-Hallen«, hedder det i et brev i hallens arkiv fra september 1938. Der var et overskud på ca. 60.000 kr., og man regnede med at nå

Århus-Hallen set fra Ryesgade. Ganske vist lå hallen centralt i byen, men lidet iøjnefaldende. Når der skete noget, måtte man derfor opstille blikfang ude i Ryesgade.

de 80.000 inden årets udløb⁶. Det skete nu ikke. 1938 gav 63.500 kr. og 4 % til aktionærerne. En besynderlig detalje fra *restaurantens* tilværelse de første år var det, at den var lukket fra 15. juni til 1. august 1939. Den blev altså ikke søgt af turister – og heller ikke af byen i sommermånederne; det må første sæson have gjort klart. Bestyrelsen diskuterede problemet ret indgående, og der var planer fremme om at forsøge sig med særlig billige priser om dagen; men man foretrak altså lukningen⁷.

For hallens vedkommende fortsatte 1939, hvad 1938 havde begyndt. I januar kom violinvirtuosen Fritz Kreisler, i februar Barnabas von Géczy, »den verdensberømte ungarske violinvirtuos, Königswusterhausens storfavorit« – husker man Königswusterhausen, europamester i populærmusik, datidens Luxembourg? – i marts Wiener-Sangerknaben, i april den østrigske sangerfamilie Trapp, der var knap så berømt, som den senere blev, i december den engelske trompetist Nat Gonella, »det første udenlandske jazz-ensemble, der endnu har gæstet Århus«. Nat Gonella kom igen efter krigen i mindet om »fornstora« triumfer. Men hans skraldtrompet var ikke sagen mere. Der var mange, der kunne som han – og bedre. Det blev en pinlig oplevelse, som for mange tilhørere klart markerede et tidsskel på dette område. Af indenlandske navne så man pianisten Victor Schiøler, hele to gange, og i den lettere genre Rich. Stangerup med Ingelise Rune og senere Gerda og Ulrik Neumann med Svend Asmussen og Leo Mathisen. Af sport fortsatte boksningen med at dominere. Men man kunne også se fri-brydning (catch as catch can), første gang i Århus med »Europas og Amerikas frygteligste kæmper«, Niels Bukh fra Ollerup med 225 karle, og Århus Stiftstidendes rulleskøjte- og håndboldkonkurrence for børn, der fik enorm tilslutning. Også udstillingerne fortsatte og filmforedragene – og Det kongelige Teater, der

viste Wagners »Tannhäuser«, Bournonvilles ballet »Sylfiden« og Kjeld Abells og Harald Landers »Thorvaldsen«. Med teatret var der imidlertid knas, der lige som forudbebudede de kommende vanskeligheder. Dets forestillinger kunne ikke gå rundt, når der skulle forlanges acceptable billetpriser, og bestyrelsen var inde på, at det ville blive nødvendigt at skaffe særlige tilskud til kongelige forestillinger⁸.

Krigsudbruddet først i september 1939 skabte straks vanskeligheder for etablisementet. Flere arrangementer måtte aflyses, og flere ideer blev fremsat til redning af det tabte, bl. a. en om non-stop-bio som DSB's på hovedbanegården i København⁹. I marts 1940 var der tale om en forkortelse af hallen og indretning af selskabslokaler i den ene ende. Der var i disse måneder en direkte fare for standsning, og årsresultatet for 1939–40 omtales som utilfredsstillende. På et bestyrelsesmøde i juni hed det, at der måtte skaffes 100.000 kr. til at klare de løse gældsposter og terminen¹⁰.

Men »the show must go on«, og det kom det også til, selv om besættelsen lagde en yderligere dæmper på udførelserne. I 1940 prægede Finland, under og efter vinterkrigen, nogle aftener. I februar afholdtes en sportsopvisning med håndbold, brydning og boksning. Der kom kun 400 tilskuere, og Kaj Munk, der havde lovet at læse et digt om Finlands kamp, kom slet ikke. Læge Laurentius Holm var ham en værdig afløser. Samme måned gav endvidere århusianske mandskor og amatørorkestre en særlig Finlandskoncert. I september fortalte professor Ole Chievitz erindringer fra Dansk Røde Kors' ambulance, og i december Knud Clauson Kås om sine oplevelser som jagerflyver. Et arrangement med direkte tilknytning til besættelsen var en koncert i juli af Berlinerfilharmonikerne. Wilh. Furtwänglers berømte orkester blev ledet af Her-

A/S AARHUS-HALLEN

BILLETKONTOR TELF. 7282

Opgørelse for Niels Bukhs gymnastikopvisning i november 1938.

Selve hallejen var 400 kr. –
billigt på baggrund af
overskuddet på 2.435 kr.
Det var mange penge i 1938,
og transport og andre udgifter,

Bukh har haft,
inden han stod i hallen med sine
karle, har ikke trukket meget
på beløbet. Men interessen for
Ollerup og arbejdet der var
enorm i mellemkrigsårene.

HERR FORSTANDER NIELS BUKH,

OLLERUP GYMNASTIKHØJSKOLE. 1. December 1938.

<u>Oprisning den 26' November 1938.</u>			
Modtaget: 1092 Billetter a 3/25			
Retur: <u>71</u> " " "			
Retur: <u>341</u> " " "			
Fri til Pres se, Bestyrel se etc. <u>33</u> " " "			
<u>308 Billetter a 3/25</u>		1000	00
Modtaget: 1308 Billetter a 2/25			
Retur: <u>351</u> " " "			
<u>957 Billetter a 2/25</u>		2153	25
Modtaget: 600 Billetter a 1/25			
Retur: <u>21</u> " " "			
<u>579 Billetter a 1/25</u>		723	75
Garderobe: 1844 Sæt a 0/25	461	00	
Leje til Aarhus-Hallen	400	00	
Annøecer	291	00	
1 Billetsæt	25	00	
1 Sæt Plakater	34	00	
Vore Udgifter til Billetsalg	85	00	
Begning Baagdes Missionshotel	146	55	
Overrakad følger vedlagt	2435	45	
	<u>Kr. 3878</u>	00	<u>3878 00</u>
			S. E. & O.

mann Abendroth, og koncerten fandt sted »under protektion af den tyske værnemagt«. Århusianerne blev taget med storm, forholdet til besættelsesmagten var endnu roligt, og anmeldelserne taler om »måske den største begejstring nogensinde i en århusiansk koncertsal«. I marts holdt DNSAP et »kæmpemøde« med Frits Clausen, og i november talte Christmas Møller for det største antal tilhørere hidtil i hallen – 5–6.000. Alle lokaler var taget i brug. Ellers var der som de første år boksestævner, filmforedrag (Hakon Mielche med »Tre små øer«) og udstillinger. Århus Tivoli flyttede ind om efteråret og var herefter en år-række så langt den flittigste gæst. Det præsenterede et kino-orgel og gjorde lidt ud af det – vist uden at tænke på, at det daglige publikum tidligere i Folketeatret havde stiftet bekendtskab med dette tidsfænomen. Pudsigt er det at se, at det rent kommercielle foretagende på Christian X's 70 års dag 26. september foranstaltede en »Stor national folkefest«, der hovedsagelig synes at have manifesteret sig ved, at publikum sang fædrelandssange. Lidt ad samme stier trådte man med Preben Francks farvefilm »Der er et yndigt land«, der havde Hans Hartvig Seedorff og Einar Nørby som medvirkende. Jazzen holdt Ric. Stangerup og Miss Valaida i live. Den mørke trompetpige sang med rusten stemme, »men en swingpiges stemme må gerne være lidt irret«. Stangerup var så avanceret, at han holdt jam-session: »Trængsel af toner i rytme, forrygende elektriserende, fortumlene hvirvel af toner, strofer af jazzmelodier og improvisation« skrev pressen om det, der dengang var det vildeste af det vilde.

Et lille pust fra det udland, man satte større pris på end besættelsesmagten, fik man i 1941 med den kongelige svenske operas stjernesolister og den hollandske cirkus Mikkenie-Strassburger. Af danske kunstnere så man Wandy Tworek, der endnu ikke var gået over til den

»langhårede« musik, og hans zigeunerorkester. Som sanger havde han med sig Det syngende X, Johannes Wahl, der havde skabt sig en karriere ved en dag i Zigeunerhallen i København simpelthen at springe op på tribunen og give sig til at synge til orkesteret. Århus Tivoli havde 6-dages løb på ruller med nogle af koryfæerne fra de berømmelige dage i Forum før krigen. I januar 1942 fyldte tidens store fortolker af den danske sang og romance, Aksel Schiøtz, hallen, og fra en noget anden sangverden skulle den svenske Alice Babs have optrådt i marts samme år. Hun kom dog ikke, og Kai Ewans, Winstrup Olesen, Gellin og Borgstrøm og Den Gyldenblonde måtte klare det alene. Louis Preil og hans radiodanseorkester (»Stil nu ind på de danske stationer«) var et begreb i tiden, som man gerne ville se i virkeligheden. Det sørgede Århus-Hallen for blev muligt. Til sin koncert medbragte Preil Gerda og Ulrik Neumann, den islandske sangerinde Elsa Sigfuss, hvis mørke stemme var meget afholdt, og grammofoncausøren, redaktør Mogens Lind. Hans position i disse år som en hyggelig »snakker« over gode plader, er nok svær at forstå i dag, hvor de såkaldte massemedier øser ud af en langt større mængde af talenter. Lind var en ener. Et arrangement, som i hallens senere år kom til at spille en vis rolle, var »stjerneparaden« eller »humørparaden«, et masseopbud af publikumsyndlinge. Det dukkede første gang frem i en lidt større sammensætning i november 1942. Åge Stentoft præsenterede Åge Juhl Thomsens orkester (fra National Scala) med Ludvig Brandstrup, Chr. Arhoff, Hans W. Petersen, Erika Voigt og Gerd Gjedved; det jazzede sørgede Kjeld Nørregård og hans swingband for.

En fortsat opremsning af arrangementerne år for år vil her føre for vidt, selv om meget er værd at mindes, og selv om ikke så helt lidt var af betydelig værdi for byens kulturliv. Forlystelsesmæssigt var det op og ned; men når

»Fats« Waller. En af gæsterne i Århus-Hallens første sæson var den berømte jazz- og swingpianist Thomas »Fats« Waller, der også var en fremragende »klassisk« orgelspiller. Wallers fremtræden på scenen var charmerende og festlig; men han holdt sine gags i ave og snød ikke sine tilhørere for den musik, de var kommet for at få del i.

det var »oppe«, var der gedigne ting iblandt. Den schalburgtage, der 30. september 1944 standsede restaurantens virksomhed for resten af krigen, berørte kun hallen i nogle uger. Man sled sig videre, og da krigen var forbi, stod man klar til på ny at tage mod de store udefra. De kom: Krigens tilbedte engelske sangerinde Vera Lynn (»Wish me luck«), filmkomikeren George Formby, en speciel succes, som snart forsvandt, Familien Trapp, Count Basie, Marian Anderson, rockfænomenet Tommy Steele, i dag en af Englands dygtigste musicalkunstnere, Det kongelige Teater, der også havde måttet holde sig borte under krigen, Moskvas statscirkus, de italienske operaensembler, det amerikanske med Gershwins »Porgy and Bess«, Holiday on Ice – for blot at nævne nogle. Ind imellem fortsatte sporten, udstillingerne, filmforedragene, cirkus og baller. Et særligt kapitel af hallens historie udgjorde fra 1954 det selvstændige aktieselskab Århus Vinterbane. Par nr. 7, Kay Werner og Evan Klamer, senere Palle Lykke, kom til Århus og fejrede triumfer til sang og bajerklang. Hallen var lidt lille til en cyklebane, men det gik – undtagen med økonomien!

Her var besværlighederne fortsat ind i 1940'erne. Selve 1940 gav et underskud på 90.000 kr., 1941 på grund af byjubilæet, hvor etablissementet havde været meget brugt, et overskud på 11.500 kr. De følgende år gik det op og ned. Der var gode år imellem; men likviditeten var svag, som den i øvrigt var det i hele hallens levetid. Direktørerne skiftede et par gange, uden at det forandrede noget; men det var næppe hos dem fejlen lå. Hvad der var galt, er svært at bestemme konkret. I slutningen af 1950'erne blev det imidlertid klart, at man ikke kunne fortsætte. Et 60 %'s engagement i et selvstændigt selskab til fremvisning af filmen »Windjammer«, der var optaget i et nyt virkelighedsvirkende system »Cinemiracle«, slog helt fejl – og-

så i København, hvor man i Forum havde håbet at kunne tjene de penge, man havde sat til i Århus. Underskuddet tillige med det, der flød af den normale drift, blev så stort, at man besluttede sig til at lukke. Omtrent samtidig

gik restauranten konkurs, og i 1960 likviderede da det etablisement, der i 1930'erne havde været set hen til med så store forventninger, og som havde været så »påkrævet«¹¹.

Hvor mange, det havde fået til at komme til Århus, er svært at sige uden omfattende undersøgelser i arkivet. Men det er en kendsgerning, at som man senere har valgfart til Herning, gjorde man det i årene før og efter krigen til Århus, når de »store« navne kom. I sine sidste måneder søgte hallen at forklare, hvorfor det ikke var gået: »Der er nu efterhånden kommet haller i flere andre byer, og her i Århus har man bygget Stadionhallen. Dette, i forbindelse med en almindelig tilbagegang i forlystelsesbranchen, koncertlivet, teaterinteressen og interessen for andre kulturelle arrangementer, hvilken tilbagegang ikke mindst skyldes fjernsynets stadig stigende udbredelse, har betydet, at haldrift i det hele taget er blevet spekulation, som – bedømt alene på økonomisk basis – er en overordentlig vanskelig opgave«¹². Det er formentlig rigtigt alt sammen; men hvorfor har man kunnet blive ved med at få mange til at komme til de andre steder og ikke til Århus? Der er nok mange svar på det spørgsmål. Hver læser have sit.

F. H. L.

Kilder

1. Her efter Århus Promenade 1909–59 (1958) 14.
2. ÅSt 8. nov. 1934.
3. Dem og ÅSt 2. april 1938.
4. Reklamebrochure formentlig fra 1939 i Århus-Hallens arkiv (Erhvervsarkivet).
5. Hallens arrangementer er generelt ikke forsynet med noter. Det ville øge noternes antal for stærkt i forhold til oplysningernes værdi. De er i alle tilfælde hentet fra annoncer og anmeldelser i ÅSt samt det i arkivet bevarede plakatmateriale, der dog først starter i 1946.
6. Brev af 28. sep. 1938 i Direktørens korrespondance 1937–38.
7. Udskrift af forhandlingsprotokollen 1938–61: Mødet 1. marts 1939.
8. Som note 7: Mødet 24. aug. 1939.
9. Som note 7: Mødet 29. sep. 1939.
10. Som note 7: Møderne 2. marts, 26. april og 17. juni 1940.
11. Oplysningerne spredt i den i note 7 nævnte udskrift.
12. Udkast til opråb eller ansøgning, dat. 15. juni 1958, rettet til april 1959, i hallens arkiv.

Flådebesøg

I det anonyme lille digt »Århus Tids-Fordriv« fra 1721 fortæller forfatteren, en afdanket officer, der prøver at få tiden til at gå i Århus, blandt andet følgende:

Ja, det fornøjer mig at se
på skibene ved Mindet,
hvor jeg, så tit som det kan ske,
slår tankerne af sindet – ¹.

Så længe Århus har været en søkøbstad, har det været en yndet adspredelse at spadserer ned og se på det liv, der rørte sig i beskedent omfang omkring den daværende åhavn. For den lille by borgere gav det et pust fra den store verden og de fjerne have. Havnens tillokkelser er da også et stadig genkommende træk i erindringsbøger og andre skildringer af livet i Århus i ældre tid. Fra 1840erne fortæller Rasmus Nielsen, at en af de mest yndede promenader var turen ud på »Mindehovedet«, den yderste spids af den søndre havnemole, for at tage imod dampskibet fra København eller Kalundborg ². Og fra årene før første verdenskrig beretter Erik Christiansen om drengenes færden på havnen, hvor de havde deres gang på de udenlandske skibe og fraterniserede med mandskabet, især når de var så heldige at have en kammerat med, der kunne lidt engelsk ³.

Havnens enorme udvikling, der begynder så småt omkring 1850 og gennem en række faser har ført den frem til stillingen som moderne basishavn, har ikke gjort interessen mindre, selv om Århus' vækst i øvrigt måske nok har betydet, at havnen for befolkningen og for tilrejsende ikke mere har så central en placering blandt byens seværdigheder.

En ganske særlig tiltrækningskraft har der været over havnen, når den fik besøg af danske eller udenlandske flådeenheder. Århus har aldrig selv været flådebasis, og ind-

til anden verdenskrig fandtes der ingen myndigheder af søværnet fast stationeret i Jylland. Under besættelsen oprettedes i Århus et tysk flådehovedkvarter, hvis anlæg efter krigen blev overtaget af det danske søværn. 1961 oprettedes Søværnets Operative Kommando med hovedsæde i Århus. Århusbugten har derimod gennem årene været skueplads for talrige kongerevyer, idet navnlig Christian X under sine sommerophold på Marselisborg inspicerede den danske øvelseseskadre. Bagefter har eskadren så aflagt besøg i havnen, og den danske marine har i nogle dage sat sit præg på byen.

Århus by og havn har vist sin særlige interesse for det danske søværn ved i fællesskab med Århus Marineforening at »adoptere« et af flådens skibe. Man begyndte i 1952 med »Ægir«, dengang det største skib i den danske marine (2.600 tons). Det havde haft en ret omtumlet skæbne, idet det var bygget i Rostock 1937 som handelskib, men i 1938 blev ombygget til moderskib for torpedobåde og indlemmet i den tyske marine under navnet »Tanga«. 1945 blev det taget som krigsbytte af amerikanerne, der solgte det til Danmark for en symbolsk pris af 6.000 dollars. Efter ombygning til depotskib for undervandsbåde indgik det 1951 i flåden under navnet »Ægir«. Ved en højtidelighed i havnen den 9. februar 1952 afslørede borgmester Sv. Unmack Larsen på skibets agterdæk et bronzerelief af Århus byvåben, indsat i en udskåret egeplade, med ordene: »Folk fra »Ægir« skal aldrig føle sig fremmede i Århus«. Dagen efter var der adgang for alle om bord, og mere end 5.000 århusianere benyttede lejligheden til at se nærmere på skibets indretning ⁴. Senere omdannedes det til kadetskoleskib. I begge sine funktioner har det aflagt talrige besøg i Århus, sidste gang i december 1966, da byens skjold ved en højtidelighed om bord blev tilbageleveret ⁵.

I begyndelsen af 1967 udgik »Ægir« af flåden, og efter et par års betænkningstid blev der udpeget et nyt adoptivskib. Det blev fregatten »Peder Skram«, et af flådens mest avancerede skibe, leveret til Danmark under det dansk-amerikanske cost-sharing-program. Højtideligheden fandt sted under fregattens ophold i Århus i maj 1969, da repræsentanter for byen og havnen afslørede byvåbnet på agterdækket, og bagefter var der reception på rådhuset med overrækkelse af et indrammet billede af »adoptivbarnet«. Få dage efter deltog »Peder Skram« som flag-skib i øvelsen »Danex« med kongerevy på Århusbugten ⁶.

Af udenlandske flådebesøg gennem årene er der grund til at mindes anløbet af to hollandske krigsskibe i juni 1905. Det huskes næppe af mange nulevende, men dengang satte det byen på den anden ende og gav endda anledning til debat i byrådet. Allerede dengang var der visse faste træk i arrangementet (besøg om bord, fodboldkampe i land), der med variationer skulle gå igen under fremtidige flådebesøg.

Den 7. juni om morgenen ankom de hollandske panserskibe »Piet Hein« og »Evertsen« til havnen og fortøjede ved søndre mole. Man var ikke særlig imponeret over skibene, der var ret små (3.000 tons) og af ældre dato, men besætningen gjorde indtryk ved sin afslappede holdning: »Officerer og folk slentrer rundt mellem hverandre med hænderne i lommen og med den rolige flegma, som nu engang er typisk for hollænderne« ⁷. Næste dag var der byrådsmøde, og her vedtog man efter en kort diskussion at byde skibenes mandskab på en mindre forfriskning i Vennelyst samme aften og bevilge 75 øre pr. mand. Der nedsattes et tremandsudvalg (Chr. Lottrup, Magnus Nielsen, P. Sabroe) til at forestå arrangementet ⁸. Festen fik et meget vellykket forløb. Traktementet bestod i kaffe med wienerbrød og lange snapse af de lokale brænde-

riers fineste mærker, derefter Ceresøl og tre fine cigarer pr. mand. Der blev holdt taler og udbragt leve for den hollandske flåde, for Christian IX, for dronning Wilhelmine og prins Hendrik, for Holland, Danmark, Århus osv. Midt i det hele dukkede officererne op, ledsaget af konsul E. Bergmann og byens honoratiores, der havde deltaget i konsulens middag på Hotel Royal. Iflg. Århus Stiftstidende blev de modtaget med begejstring, iflg. Demokraten med mere blandede følelser ⁹. I de næste dage var der flere arrangementer: for officererne besøg på kasernerne og det nyopførte De Gamles Hjem samt en sejltur til Ørnereden med frokost og dans, for mandskabet fodboldkampe med soldaterhold (som gæsterne vandt) og med AGF (som gæsterne tabte). Endelig var der om søndagen adgang om bord for århusianerne. Den 12. juni slog afskedstimen, og fra morgenstunden »var havnemolerne ét bølgende menneskehav. Vidste man det ikke i forvejen, måtte det i denne morgentime gå op for en, at der var knyttet mangt et venskabsbånd imellem de to nationer under panserskibenes korte ophold her i havnen. Navnlig det kvindelige element var fremtrædende i afskedstimen, men det skortede dog heller ikke på mandlige venner«. Under afsejlingen var hele molen »én hvid bræmme af lommenørklæder«. Kun to af hollænderne fik en mindre strålende afsked. De blev antruffet dagen efter »ude ad Marselisborg til« og sendt hjem som arrestanter ¹⁰.

Senere på sommeren 1905 var der atter byrådsdebatt om flådebesøg. Det var den danske øvelseseskadre med prins Valdemar som chef om bord på »Olfert Fischer«, der meldte sin ankomst. Man mente nu, at byen også ved denne lejlighed måtte spendere noget; men her var der mere partipolitik i sagen, da socialdemokraterne nødig ville gå med til noget, der kunne udlægges som en forsvarsvenlig handling. Efter en længere diskussion vedtog

Det hollandske panserskib »Piet Hein« under indsejling i juni 1905. Skibet var nogenlunde samme type som de danske »Olfert Fischer« og »Peder Skram« – det sidste vil huskes af mange århusianere, bl. a. fra den lange periode efter krigsudbruddet i 1939, hvor det havde base i Århus.

man at indbyde mandskabet til en »solidere aftenmad« i Vennelyst og officererne til en let supper sammesteds (efter at de havde været til middag hos general M. Leschly). Man ville så også invitere prins Christian (X) som »gengæld for den gæstfrihed, der stadig blev vist byrådet på Marselisborg slot«. Der nedsattes et femmandsudvalg til at arrangere det fornødne, og for at begrænse borgernes tilstrømning til Vennelyst vedtog man at opkræve en entré af 25 øre ved indgangen¹¹. Den 5. august ankrede eskadren op på reden, og hen under aften førtes mand-

skabet af dampbarkasser ind i havnen, hvorfra de i små afdelinger marcherede op til Vennelyst. Her bespiste byrådet først underofficerer og menige (ca. 400 mand) i den festligt smykkede teatersal, derefter modtog det prinserne og officererne til en »kollation« i koncertsalen, begge steder med en lang række taler og skåler. I haven var der musik af to orkestre, og aftenen sluttede med et pragtfuldt fyrværkeri¹². Dagen efter var der besøg om bord med rundvisning, forfriskninger og dans. Om eftermiddagen var der taffel på Marselisborg og om aftenen fest

Krydseren »Centaur« ved Karens Mølle i juni 1931.
Ingen biler kører langsomt forbi; til gengæld er der vild uorden af cykler.

i »Polyhymnia«, begge dele dog kun for officererne. Den 7. var mandskabet til skydeøvelser på Marselisborg mark, og den 8. afsejlede eskadren, idet den gav Århus en dundrende afskedssalut¹³. Fuldt så harmonisk som hollænderbesøget havde dette eskadrebesøg ikke været. Der var for megen politik i det. Festen i Vennelyst blev ikke refereret i Demokraten, og Stiftstidende benyttede lejligheden til at harcellere over Sabroe og de andre hoffæhige socialdemokrater¹³.

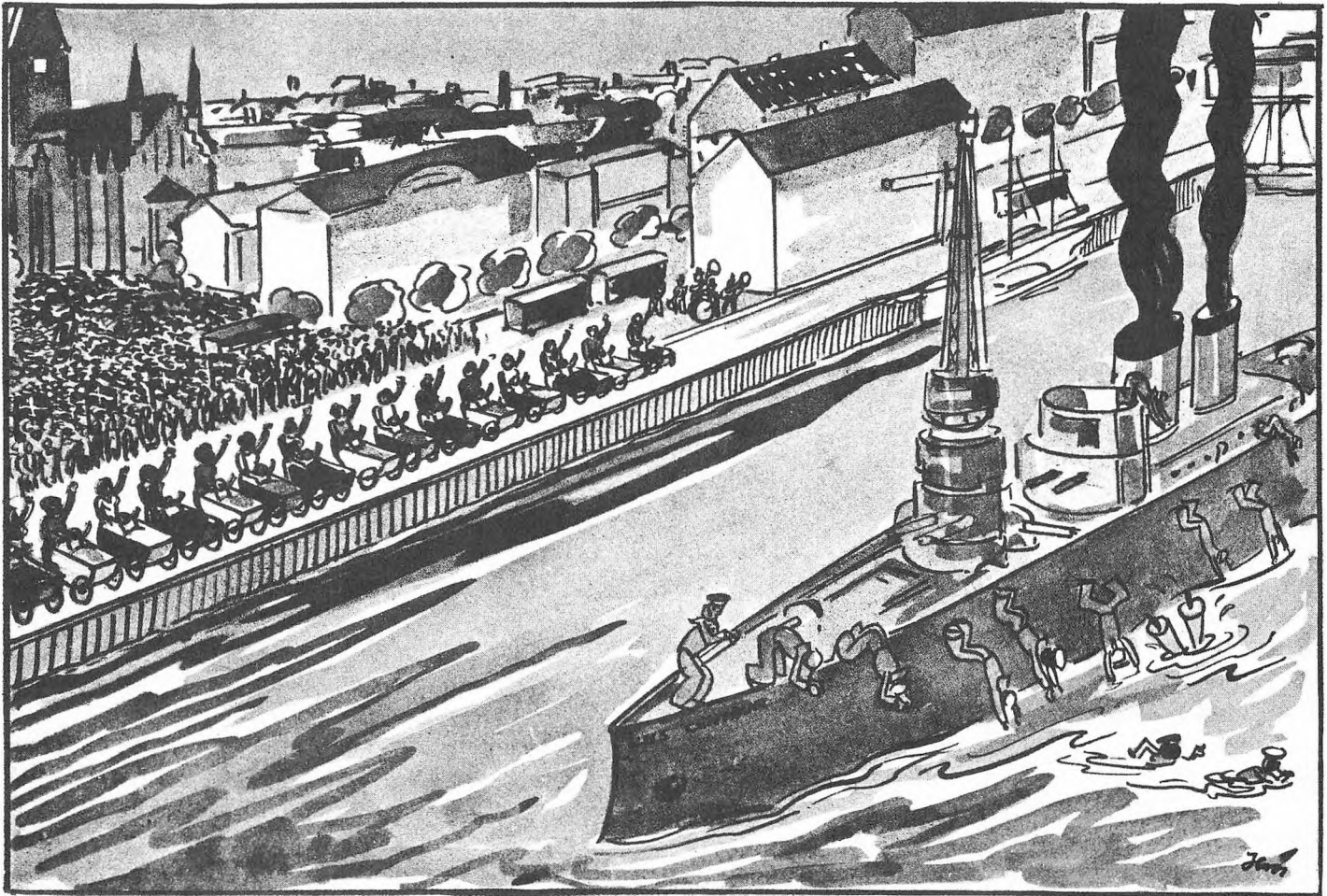
Flådebesøgene i mellemkrigstiden vil huskes af mange århusianere, der som børn eller unge mennesker har set de grå stålkolosser fylde op i havnen og forsøgt deres sprogkundskaber på de fremmede marinere. Særlig populær blev den engelske krydser »Centaur«, der anløb Århus 3 gange og med sin imponerende længde indtog en stor del af pakhuskajen. 1929 var den ledsaget af destroyerne

»Vesper« og »Velox«, 1931 af destroyerne »Watchman« og »Vimy«, 1932 kom den alene. Både 1931 og 1932 havde den besøg om bord af Christian X, der boede på Marselisborg. Under de gentagne besøg knyttedes der mange venskabsbånd med de engelske søfolk, der efterhånden blev gamle kendinge. Særlig under det sidste ophold herskede der en hjertelig stemning. Det varede 8 dage, og man kappedes om at fejre gæsterne. Byen gav havnerundfarter og skovture i charabanc, landboforeningerne inviterede på bustur til Mols, der var cricket- og fodboldkampe og mange andre arrangementer. Det føltes som et savn, da krydseren udeblev i de følgende år¹⁴.

En gæst af endnu større format var slagskibet »Rodney«, sammen med søsterskibet »Nelson« et af Englands største (34.000 tons). Det ankom den 1. juli 1937, men kunne på grund af sin længde (216 m) ikke gå ind i havnen, så det måtte ankre op ude på Bugten. Christian X aflagde straks besøg om bord for at byde velkommen og invitere officererne til taffel på Marselisborg dagen efter. Senere var kongefamilien til frokost på skibet. Besætningen var så stor (1.200 mand), at der ikke kunne ordnes fællesarrangementer, men under skiftende landlov var der bl. a. skovture og sportskampe. Besøget om bord var i to dage (3. og 4. juli) den helt store attraktion for århusianere og tilrejsende. Skovbådene »Turisten« og »Marselisborg« og Molsdamperen »J. P. Petersen« gjorde mange ture ud til skibet, og på »J. P. Petersen« kom det til tumult, da 400 passagerer ved en misforståelse ikke kom om bord i »Rodney«, men førtes tilbage til havnen. Efter nogen parlamentaren fik de billetprisen refunderet. I alt nåede ca. 6.500 at se et af verdens største krigsskibe, inden det den 6. juli forlod Århusbugten¹⁵.

Det sidste flådebesøg før 2. verdenskrig blev aflagt af en tysk ministrygerflotille 8.–12. august 1939 og gik meget

Den lokale »Blæksprutte« – Vaskebrættet, redigeret af Hakon Mielche – lader »Centaur«s besætning mødes med »frugten« af det foregående års besøg.

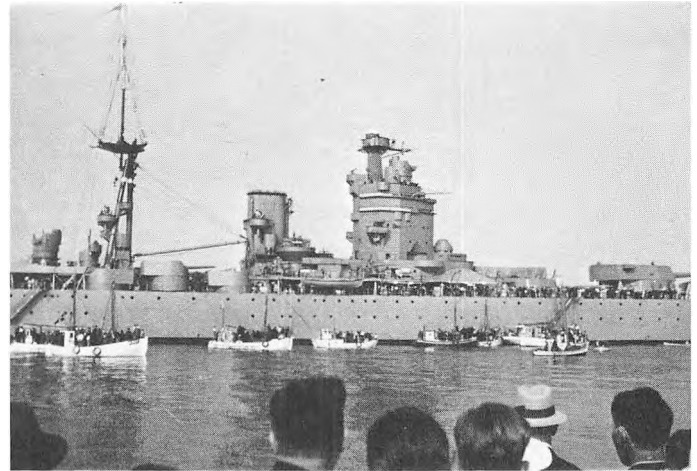
Det gode Forhold mellem Byens Borgere og de engelske Marinere er resulteret i, at man forbereder Flaaden en ekstraordinær Modtagelse, naar den næste Aar kommer igen.

»Der ventes paa Centauer!«

stille af. Krigen satte naturligvis punktum for disse som for andre festligheder. Først i juni 1947 kom det første større efterkrigsbesøg. Det var den engelske krydser »Cleopatra« med destroyerne »Solebay« og »Gottard«.

Efter Danmarks tilslutning til Atlantpagten har flådeøvelserne i vore farvande og dermed besøgene i Århus havn fået et stadig mere internationalt præg. Foruden den omtalte Danex-manøvre har der været øvelser som »Isblink« i 1950, »Fresh Water« i 1959, »Easy Entry« og »Evil Edge« i maj 1971. I en pause mellem de to sidste øvelser var 7 skibe af NATOs permanente Atlanterhavsflåde med i alt 1.400 mand på et 4 dages besøg i Århus. Ofte er der blot tale om weekendbesøg som et kortvarigt hvil mellem øvelserne. Man taler om operative besøg eller (i officiel sprogbrug) rutinebesøg. Her er ceremoniellet stærkt begrænset, og visitter aflægges normalt kun hos den stedlige sømilitære myndighed. Et repræsentationsbesøg derimod, eller for at bruge det korrekte udtryk: et »uofficielt besøg« har til formål at »vise flaget« i fremmede havne, eventuelt i forbindelse med en national/international begivenhed og at fremme eller vedligeholde forbindelsen mellem de pågældende lande. Der aflægges visitter efter bestemte, internationalt overholdte regler¹⁶.

Den første kategori af besøg kan endnu i sommerweekender sætte et vist præg på havnen og byens gader ved sin vrimmel af fremmede marinere. Men interessen er ikke helt, hvad den har været. I det moderne Århus er der så meget, der påkalder opmærksomheden. Som et tidens tegn kan det noteres, at flådebesøg et par gange (i juni 1967 og maj 1968) har givet anledning til demonstrationer mod NATO og dansk-tysk forsvarssamarbejde. En anden tendens i efterkrigstiden har været forsøgene på at gøre forsvaret populært, ja børnevenligt. Da den engelske krydser »Swiftsure« besøgte Århus i juli 1950, blev 400 børn

hentet om bord til underholdning, leg med improviserede redskaber og forfriskninger¹⁷, og eksemplet er siden blevet fulgt af andre skibe. I 1957 afholdtes »forsvarets dag« med samtidige arrangementer på de militære arealer ved Vestereng og på danske flådeenheder i havnen, og her havde børnene i en vis udstrækning lov til at lege med kanonerne og det øvrige udstyr.

Det er uden tvivl de »uofficielle« flådebesøg, der, ofte mere eller mindre uventede, stadig formår at vække mest opmærksomhed og give anledning til særlig festivitas. Man kan nævne den hollandske krydser »De Ruyter« (9.500 tons), der ankom den 15. maj 1959, ledsaget af destroyerne »Drenthe« og »Limburg«, og lagde til ved honnørkajen, som den med sine 188 m næsten fyldte helt ud. Den blev modtaget med musik af Jysk Telegrafregiments orkester, der blev arrangeret byrundtur, reception på rådhuset, besøg på Bryggeriet Ceres, sportskampe på Stadion og filmforevisning i Århus Scala. Formålet var

det helt specielle at afhente shahen af Iran, der var på officielt besøg i Danmark og skulle videre til Holland. Den 18. maj ankom shahen i bil fra Odense, ledsaget af udenrigsminister J. O. Krag. Mange tusinde tilskuere var stimlet sammen omkring den afspærrede honnørkaj. Ved falderebet ventede bl. a. den hollandske ambassadør og statsminister H. C. Hansen, der var kommet i bil fra Tirstrup. Shahen virkede træt efter den anstrengende rejse og var gravalvorlig ved ankomsten, men besejret af »smilets by« lyste han op og smilede og vinkede, da krydseren lagde fra kaj¹⁸.

Endnu et besøg fortjener at omtales: den amerikanske, raketbevæbnede destroyer »Dewey«, der ankom den 27. juni 1961 og medbragte gaver til flere af byens institutioner, blandt andet nogle bogkasser, der dagen efter blev overrakt ved en reception på borgmesterkontoret. De indeholdt to eksemplarer af det 30 bind stærke leksikon Encyclopedia Americana, hvoraf det ene blev overdraget til Århus Universitet, det andet til Århus Kommunes Biblioteker, hvor det stadig hører til læsesalens håndbogsamling. I flere år efter modtagelsen røbede det sin maritime herkomst ved en umiskendelig duft af tjære og tovværk¹⁹.

K. E.

Kilder

1. Aarhus-tids-fordriv. Over Nickels aventure ved Holme-by dend 19. sept. 1721. Kbh. u. å.
2. Rasmus Nielsen: Århus i fyrrerne (ny udg. 1959) 70.
3. Erik Christiansen: Gennem Århus i træsko (1967) 81–82.
4. ÅSt 9.–11. feb. 1952.
5. Århus Havn 4. årg. (1966/67) nr. 3 19–21.
6. Århus havn 6. årg. (1968/69) nr. 8 3–4.
7. ÅSt 7. juni 1905.
8. ABF (1905/06) B 103–04.
9. ÅSt 9.–10. juni 1905.
10. ÅSt 13. juni 1905.
11. ABF (1905/06) B 143–48.
12. ÅSt 6. aug. 1905.
13. ÅSt 8. aug. 1905.
14. ÅSt 10. juni 1929, 25.–27. juni 1931, 29. juni–5. juli 1932.
15. ÅSt 1.–5. juli 1937.
16. Århus Havn 4. årg. (1966/67) nr. 10 s. 25.
17. Dem 18. juli 1950.
18. ÅSt 19. maj 1959.
19. Dem 28. juni 1961.

Mindeparken - indviet to gange

Egentlig skulle der have været bygget villaer dér, hvor nu Mindeparken ligger. Det frie areal i Marselisborg skov mellem Ladegårdsskoven i nord og Hestehaven og Kirkeskoven i syd, der strækker sig fra skovridergården til kysten, var i flere århundreder marker, som hørte til og blev dyrket af den gamle herregård Marselisborggård.

Nu var den gamle gård i 1896 blevet solgt til Århus by, og en stor del af dens marker og skove blev i 1899 indlemmet i kommunen¹. Flere områder uden for skovbrynene blev solgt til villagrunde, først ved Strandvejen², senere ved Oddervej³. Bag ved Strandvejen rejste sig et villakvarter syd for »Louisenhøj« (Stefanshjemmet). N. W. Gades Vej og omliggende veje blev navngivet i 1909⁴.

Men allerede i 1902 var der tanker fremme om en stor villabebyggelse på nuværende Mindeparkens område mellem Kongevejen og Strandvejen⁵. Men der kom en mand i vejen og krydsede planerne. På en del af de tidligere marker var der i årene 1899–1902 blevet bygget et kongeligt sommerslot⁶. Det var daværende prins Christian (senere Christian X), som her havde indrettet sig en sommerresidens. Fra slottets vinduer var der en pragtfuld udsigt ned over bakkerne mod havet og ud over Århusbugten.

Blev der bygget foran slottet, ville stedets udsigt og fredelige omgivelser delvis blive ødelagt. Prinsen gjorde derfor forestillinger herom over for byrådet, og enden på den prinselige henvendelse blev, at kommunen lod prins Christian forpagte (med forkøbsret) hele arealet mellem Holmevejen (nu Carl Niensens Vej), Strandvejen, Donbækken og Kongevejen for en årlig afgift af 40 kr. pr. tønde land⁷.

Således kom byrådet om ved på en pæn måde på den ene side ikke at støde an mod prinsens ønsker om at blive fritaget for bebyggelse foran slottet og på den anden side

ikke at lade det se ud, som om man lod sig »diktere« af prinsens henstilling. Forpagtningskontrakten blev underskrevet i 1902 og skulle vare i 10 år.

Da kontrakten var udløbet, blev den ikke fornyet. Planerne om bebyggelse af området var stiltiende skrinlagte. Prinsen, der i mellemtiden havde været kronprins og var blevet konge, havde fået sin vilje. Arealet blev nu lejet ud til agerbrug og lå herefter i nogle år som marker med »bølgende rug«⁸. Indtil 1924. Da dukkede der nye planer op om at udnytte stedet.

»Dansk Samvirke«, en sammenslutning af udlandsdanske, især fra U. S. A., henvendte sig til byrådet i Århus om at måtte få et areal i byens nærhed overladt til en mindepark. Parken skulle være samlingssted for danske i udlandet, når de besøgte fædrelandet, og formålet med stedet var tillige, at man her kunne lade opstille mindesmærker for danske, der ude i verden havde skabt sig et navn. Et sådant sted, mente man, ville sikkert drage mange udlandsdanske til Århus og også være tillokkende for »den almindelige turiststrøm . . .«⁹.

Henvendelsen blev genstand for flere langvarige drøftelser i byrådet. Ikke alle byrådsmedlemmer var lige meget stemte for planen; men da den private parkkomité, der var nedsat af de interesserede, i september 1924 meddelte, at der nu var indsamlet 100.000 kr. til anlæggelse af parken og 50.000 kr. til dens udsmykning med mindesmærker, gav byrådet sig, om end det ikke var enstemmigt¹⁰. Der blev udarbejdet statutter for Marselisborg Mindepark¹¹, og planen om parkens anlæggelse blev endeligt vedtaget den 30. oktober 1924¹² med 14 stemmer mod 4¹³.

Der var i mellemtiden kommet andre end udlandsdanske med i foretagendet. Andre kredse ønskede et sted til et mindesmærke for de faldne danske i første ver-

Fra indvielsen af Mindeparken
5. juli 1925. Man stod tæt i
menneskemylderet på den varme
sommerdag; kun drengene
kunne dengang tillade sig en
friere påklædning.

denskrig. Et sted, hvor man kunne mindes dels de mange nordslesvigere, der havde måttet deltage i krigen på tysk side, dels de frivillige, der havde kæmpet fortrinsvis under fransk, engelsk og amerikansk flag.

Ideen til denne plan kom fra dyrlæge K. Nielsen-Sorring i Åbyhøj, hvis søn var faldet for U. S. A. Nielsen-Sorring havde søgt kontakt med andre forældre til faldne soldater¹⁴, og disses planer om et mindesmærke blev efterhånden så fremherskende, at monumentet for verdenskrigens faldne og savnede er blevet Mindeparkens hidtil eneste. De oprindelige tanker om minder for berømte danske ude i verden er aldrig blevet realiseret.

Efter vedtagelsen i byrådet skulle parken nu anlægges, og samme år gik stadsgarnter L. Sandberg og hans folk den 1. november i gang med arbejdet. Der forestod et betydeligt afgravningsarbejde, ligesom stedet efter anlæggelse som park skulle plantes til. Arealet omfattede ca.

35 tønder land. Takket være en delvis frostfri vinter og en arbejdsgruppe på ikke mindre end 45 mand lykkedes det i løbet af otte måneder at være så vidt fremme med arbejdet, at man kunne bestemme sig til at lade parken indvie i juli 1925¹⁵.

Den store dag blev berammet til at skulle være søndag den 5. juli, dagen efter årets traditionelle fest i Rebild bakker for dansk-amerikanerne. Disse havde da også bebudet, at de i stort tal ville møde op i Mindeparken, og søndag morgen blev de ca. 800 gæster kørt i ekstratog fra Ålborg til Århus, hvor tusinder af byens borgere var mødt op ved banegården for at tage imod. Borgmester Jakob Jensen bød de fremmede velkommen til byen¹⁶, og »Adams Express« sørgede for, at gæsternes bagage blev bragt rundt til deres logi enten hos private eller i skolerne¹⁷.

Søndagsvejret var fint. Det var varmt, solen skinnede,

Den unge Thomas Jensen dirigerede ved indvielsen af Marselisborg-monumentet 1. juli 1934. I baggrunden tribunen for kongefamilien og statsministeren – der var taget højde for regnvejr.

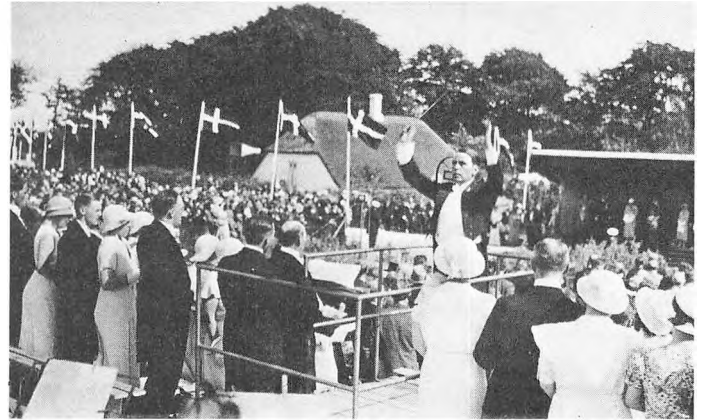
og byens gader var smykket med Dannebrog og Stars and Stripes. Med de flagsmykkede sporvogne, med kapervogne og pr. apostlenes heste søgte århusianerne og de udenlandske gæster efter middag mod Mindeparken. Da indvielseshøjtideligheden begyndte, var der mødt »mindst en snes tusinde . . .«, hvoraf mange dog ikke kunne høre et ord af talerne, da der beklageligvis manglede et »fjern-taleranlæg«.

Men kunne man intet høre, kunne deltagerne dog, som en gammel kalifornier gjorde det, nyde naturen. På vedkommende gjorde det ikke noget indtryk, at han var sammen med folk med fine titler og selve landets kongepar. Han havde kun øje for »den danske bøgeskov«. »Det er den,« sagde han, »jeg i de 43 år, jeg har været borte fra Danmark, har længtes mest efter at se, og det er den, jeg vil tænke tilbage på, når jeg atter sidder derovre i Kalifornien . . .«¹⁸.

Ud over de mange dansk-amerikanere var blandt de mødte repræsentanter for de danske soldater, der havde været med i de engelske, franske, canadiske og amerikanske armékorps. De var iført »deres falmede khakiuniformer med ordensbånd på brystet«. Der var også kommet flere sønderjyske krigsinvalidere og nogle af de faldnes efterladte.

Talerrækken var lang. Direktør Chr. Rømer talte for Mindeparkens repræsentantskab, og kongen sagde nogle ord for at erklære parken for åbnet. En tak til byrådet, stadsgartneren og hans folk blev udtrykt af bankdirektør C. Andersen, og på denne tak svarede borgmester Jakob Jensen.

Statminister Th. Stauning holdt hovedtalen og dvælede ved »vort folks minder« og ved »tankerne om de, der drog ud – og blev derude . . .«. Også tidligere statsminister eller konsejlspræsident, som han var blevet kaldt, J. C. Christen-

sen var mødt. Han fremhævede, at »mangen morlil, der i dag begræder tabet af sin søn, vil glædes over, at hans navn i denne mindepark bevares for efterverdenen«.

Med festen i Mindeparken var dagen ikke forbi for dansk-amerikanerne. Byrådet beværtede dem bagefter i Stadions tennishal med lammesteg og jordbær – og der blev holdt flere taler. Operasanger Hakon Dons underholdt med sange, og overpræsident i Dansk-Amerikanernes Brodersamfund i U. S. A., fabrikant John Christensen, fortalte erindringer om dengang, han som barn boede i Klostergade, og om andre begivenheder. Han kunne huske, da Clemensbro blev indviet og mindedes de gamle hestesporvogne i byen.

Igen om aftenen måtte de særligt udvalgte møde op. Da foregik det på Hotel Royal, med spisning – og endnu flere taler. Og for det almindelige publikum sluttede den begivenhedsrige dag med et festfyrværkeri på Bugten kl. halv

Detalje fra Axel Poulsens monument. Det hedder: »En usammensat virkning af plastiske masser og figurenes holdning og bevægelser som bærere af udtrykket, af den patos, den patetiske følelse, der er Axel Poulsens mest personlige indsats« (Sigurd Schultz).

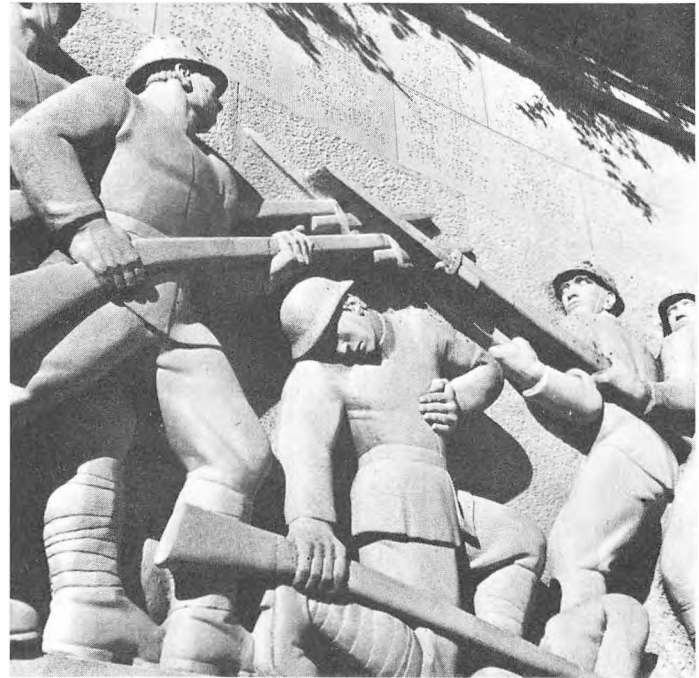
tolv. Århusianerne mødte igen talstærkt op for at nyde synet af de illuminerede skovbåde og sejlskibe og beundre fyrværkeriet. Men fyrværkeriet blev en skuffelse. Det var, hed det, »ikke særligt pragtfuldt«¹⁹.

Festlighederne var ikke dermed forbi for de dansk-amerikanere, der havde mod og kræfter til mere. Mandag indbød Århus Oliefabrik til et besøg på fabrikken med efterfølgende køretur i Marselisborg skov og smørrebrød, øl og kaffe på Stadion. Der deltog så mange i dette arrangement, at der skulle 70 privatbiler og syv »omnibiler« til at afvikle køreturen²⁰.

Århus havde fået sin mindepark, men stedet var endnu uden noget mindesmærke. Der blev derfor i 1925 udskrevet en konkurrence om et monument for første verdenskrigs faldne. Vinder blev billedhuggeren Axel Poulsen, der omtrent på samme tid fik til opgave at udføre et stort genforeningsmonument til Fælledparken i København²¹.

I årene 1928–34 udførte Axel Poulsen arbejdet. Monumentet blev skabt i kalksten fra Euville i Nordfrankrig, fra en egn, hvor netop flere af verdenskrigens slag var blevet udkæmpet. Monumentets fire store relieffer, der er anbragt i den cirkelrunde gård, viser Udmarchen, Krigen, Våbenstilstanden og Hjemkomsten²². Resten af pladsen på den 4,5 meter høje mur er anvendt til navne på de faldne og savnede.

Det var generalkonsul H. Adolph, der påtog sig at samle de mange navne. Et stort og besværligt arbejde, når der tages hensyn til, at hver enkelt soldats fødested og -år skulle skaffes frem tillige med oplysninger om dødsår og -sted. De mange fremmede stednavne skulle verificeres på kort over krigenes slagmarker og deres stavemåde normaliseres. Navneregistret omfatter ca. 4.050 personer, ca. 3.600 nordslesvigere, der deltog i krigen på tysk side, og ca. 450 for størsteparten frivillige i allieret tjeneste. Der

blev anvendt i alt 170.000 bogstaver og tal til monumentet²³.

I 1934 var monumentet færdigt og stillet op i den udgravede plads omtrent midt i Mindeparken. Ni år efter parkens indvielse stod man for at skulle gentage hele den store festivitas fra 1925.

Monumentet blev afsløret den 1. juli 1934. Mens det i 1925 var dansk-amerikanerne, der havde domineret ved festen, var det denne gang sønderjyder, som var i overtal. Syv ekstrarog bragte krigsdeltagere, krigsinvalidere og pårørende til de faldne til Århus²⁴. Igen var det gode vejr med

festarrangørerne. Solen skinnede dagen lang. Mange blev syge i den stærke varme.

Festen blev overværet af flere tusinde mennesker. Kongen, dronningen, kronprinsen og prins Knud var kommet. Højtideligheden afvikledes med musik af et orkester, ledet af Thomas Jensen, og taler. Bankdirektør C. Andersen talte først. Bagefter berettede generalkonsul H. Adolph om monumentets tilblivelse. For sønderjyderne talte amtmand, lensgreve O. D. Schack, og for Århus borgmester H. P. Christensen. Hovedtaler var ligesom i 1925 statsminister Th. Stauning. Det hele sluttede med, at kongen nedlagde en krans ved monumentet.

Også ved denne fest viste byen sig fra sin gæstfrie side. Ingen af de fremmede gæster skulle rejse sultne og tørstige hjem. Ikke mindre end ca. 6.000 sønderjyder blev efter festen i Mindeparken beværtet i Stadion-hallerne med smørrebrød, øl og kaffe ²⁵.

I dag er der vistnok ikke mange, der søger til monumentet. Men medens der endnu levede nære pårørende til de faldne, var der på sommerdage en jævn strøm af besøgende, og mange buketter og småkranse blev lagt derude.

P. J.

Kilder

1. ABF 1897, 326. Statistisk Kvartalsskrift, udg. af Århus Kommunes Statistiske Kontor, årg. 17, nr. 3, 20.
2. Århus – dengang og nu (1971) 96.
3. Samme 104.
4. ABF 1909–10, A, 243.
5. Samme 1902, 95.
6. Agt IV (1941) 310.
7. ABF 1902, 183.
8. Dem 1. juli 1934.
9. ABF 1924–25, B, 13.
10. Samme 1924–25, A, 118.
11. Samme 1924–25, B, 171.
12. Samme 1924–25, A, 168.
13. Dem 1. juli 1934.
14. Samme 5. juli 1925, 1. juli 1934.
15. Samme 18. jan. 1925, 5. juli 1925.
16. Samme 6. juli 1925.
17. Samme 3. juli 1925.
18. Samme 6. juli 1925.
19. Samme 6. juli 1925.
20. Samme 6. juli 1925.
21. Frithiof Brandt: Axel Poulsen (1947) 19.
22. En beskrivelse i tekst og billeder af monumentet findes i Brandts nævnte bog 30–55.
23. Dem 1. juli 1934.
24. Samme 1. juli 1934.
25. Samme 2. juli 1934.

Mirakelkilden ved Moesgård

Ikke mange syge og værkbrudne tænker i dag på alternative muligheder til hospitalsbehandlingen; nogle går dog til kloge mænd og koner, mens besøget ved den hellige kilde ikke rigtig synes at være i kurs. Man skal dog ikke langt tilbage i historien for at finde interesse for den slags foretagender.

Siden den hedenske tid og helt op i nutiden har der været stor tilstrømning til hellige kilder; omkring dem har der udfoldet sig et rigt varieret folkeliv, og der er blevet omsat mange penge. En hellig kilde har derfor – hvor nyttig man så i øvrigt vil anse den for at være – altid været et betydeligt aktiv for en egn eller en by. Menneskemasser er kommet tilrejsende på kilderejser for at udnytte kilderne på den måde, der nu har været gældende for hver enkelt af dem; nogle steder for at drikke vandet, andre steder for at bade sig i det eller eventuelt begge dele. Omkring forskellige hellige kilder har der udviklet sig kildemarkeder på bestemte årstider, ofte ved St. Hans-tiden¹. I Danmark har der til forskellige tider været flere berømte kilder; nævnes kan St. Tøgers kilde i Vestervig, St. Sørens kilde i Ry, Kirsten Pils kilde i Dyrehaven, og sidst, men ikke mindst St. Helenes kilde i Tisvilde, kendt fra Jørgen Sonnes genrebillede: St. Hans nat. De syges søvn på Helenes grav ved Tisvilde; malet i 1847.

Også Århus har sin hellige kilde, eller man tør næsten sige har haft, for det er sjældent, der nu er vand i den. Det er Kristus-kilden ved Moesgård strand. Det er en meget ny kilde, idet den er »fremsprunget« i 1935, påvist af J. P. Muller, der levede sine sidste år i Århus, inden han døde i 1938.

Kilden er således Mullers værk, og da denne verdensberømte hygiejniker, idrætsmand og forfatter vel næppe kendes af så mange mere, kan der være grund til en nær-

mere præsentation. Muller er født i 1866 og var i slutningen af 1880'erne løjtnant i ingeniørkorpset. En kort tid var han jernbaneingeniør i Argentina, hvorefter han vendte tilbage til Danmark og i en halv snes år var ansat i Recks Opvarmningskompagni; samtidig studerede han teologi og tog et par mindre eksaminer. 1901–05 var han inspektør for Vejle fjord Sanatorium, men fra 1905 begyndte han at skabe sig et verdensry som agitator for legemsrøgt; i lange perioder opholdt han sig i udlandet. Muller var en meget dygtig idrætsmand og var indehaver af Danmarks mesterskabet i mange forskellige idrætsgrene, i 1890'erne f. eks. på 6 løbedistancer fra 200 m til 10 mil (!).

Sine betydeligste resultater nåede han inden for roningen, hvor han sammen med tre brødre etablerede Skandinavien's fineste fireårershold; samtidig var han agitator og sportsmedarbejder ved den københavnske presse. Dermed var vejen næsten banet til Mullers gennembrud som hygiejniker; det kom med bogen »Mit system«, der blev udgivet i 1904. Her slog han til lyd for en sund livsførelse med frisk luft i boligen, regelmæssig søvn m. v.; endvidere indførte han en række gymnastiske øvelser, der skulle kombineres med forskellige bade og froteringsøvelser. Bogen blev efterhånden oversat til 25 forskellige sprog og er udkommet i over 1½ mill. eksemplarer². Det var dele af Mullers system, som blev praktiseret i mange år af kaptajn Jespersen i radioens morgengymnastik. I adskillige europæiske lande holdt Muller ca. 1.400 foredrag gennem årene, oftest ledsaget af en forevisning af systemets øvelser.

På sine gamle dage blev Muller imidlertid noget ejendommeligt. På grund af personlige sorger kom han ind på spiritistiske og okkulte grublerier, om hvilke emner han skrev nogle mindre betydningsfulde bøger. Muller be-

gyndte at helbrede ved magnetiseringer og offentliggjorde i efteråret 1934 en pjeces »50 mirakelkure«. Udgivelsen resulterede i, at han blev belejret af folk, der søgte helbredelse hos ham, og da han blev overanstrengt af den megen magnetisering, blev han af sin øverste engel – Muller stod i stadig kontakt med de himmelske kræfter og plagedes jævnligt af djævelen – rådet til at foretage en rejse sydpå, inden han blev helt slidt op. Muller ankom i begyndelsen af december 1934 til Sydfrankrig, og hans engleherre påbød ham at studere den kendte Lourdes-kildes forhold, idet han fik at vide, at Kristus agtede at oprette en lignende kilde i Danmark ³.

Dette er i virkeligheden begyndelsen til Kristus-kilden ved Moesgård strand.

Kilden i Lourdes interesserede Muller stærkt. Han læste et dusin franske bøger om kilden og undersøgte forholdene på stedet. Selve kilden udsprang fra et tørt sted på en klippegrottes væg i 1858; efter nogen tids forløb gav den 122.000 liter vand i døgnet, og den havde højsæson fra midten af april til midten af oktober. Der skulle finde gennemsnitlig 150 mirakuløse helbredelser sted om året i Lourdes, og kilden blev vel et af de største valfartssteder i verden ⁴. I årene efter kildens spring voksede der et rigtigt kildemiljø op i Lourdes; Muller nævner selv i 1935, at der var bygget pragtfulde kirker, monumenter, museer og hospitaler foruden 63 hoteller og 28 pensionater. Antallet af pilgrimme, der besøgte kilden i dens første 70 år blev vurderet til ca. 40 millioner ⁵.

Den 18. december 1934 fik Muller efter sine egne oplysninger en meddelelse fra den vagthavende 3. engleherre ⁶. Han ville gøre alt for, at et lige så stort valfartssted som Lourdes ville blive skabt i Danmark, og der skulle foreligge bestemt tilsagn om støtte fra Jesus Kristus. I slutningen af måneden fik Muller yderligere at vide, at hel-

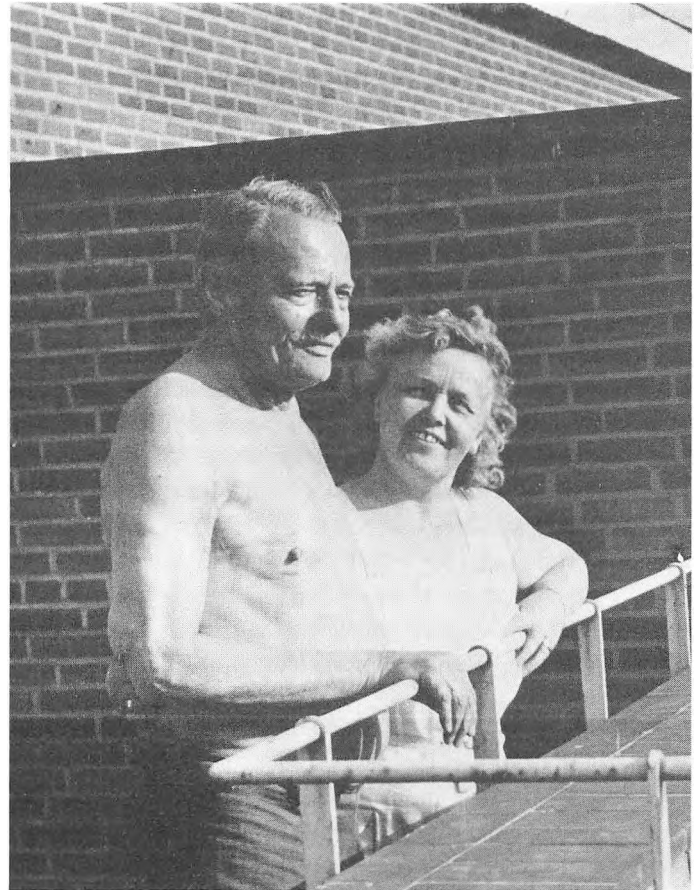
bredelserne ved den kommende danske kilde skulle foregå ved hjælp af mange himmelske læger og vand, som ville være endnu kraftigere end Lourdes-vandet. Den 2. januar 1935 kom den øverste engleherre med et langt budskab, hvoraf Muller citerer følgende: » . . . Hvad der blev besluttet af vor kære herre og konge Jesus Kristus og de aller ældste deroppe i 7., er da dette . . . Vi har også konfereret meget angående den nye Kristus-kilde, der ved din hjælp skal etableres i dit lille fædreland, Danmark, min kære søn. Dens vand vil få egenskaber fuldt ud på højde med Jomfru Marias kilde i Lourdes. Ja, andet var det altså ikke; det er hovedsagen af, hvad der blev besluttet. Detaljerne kan ikke forklares med jordiske udtryk. Men skynd dig nu blot at blive færdig . . . !« Til overmål fik Muller den følgende aften, da han var gået i seng og havde påbegyndt sin aftenbøn, besøg af ingen ringere end Jesus Kristus. Muller satte sig op i sengen og greb sit kontrolpendul, der svingede så kraftigt, at det var lige ved at flyve ud af hans greb. Jesus bekræftede englernes budskaber ved denne lejlighed.

Foreløbig havde englenerne ikke besluttet, hvor kilden skulle være i Danmark, og ind imellem holdt de lange konferencer, der medførte, at de ingen kontakt havde med deres »tro tjener Jørgen Peter«. Så plagede djævlene ham slemt. Endelig den 7. februar erkendte englenerne, at Mullers lille fædreland hørte til jordens mest materialistiske egne, men den kommende kildes frembrud ville sikkert forårsage en forandring til det bedre. Den ville komme på et sted, hvor der var let adgang fra alle sider ved forskellige transportmidler, i en skov nær havet. Videre sagde den øverste engleherre: »Ja, min kære ven, det er i Jylland, i en skov uden for den by, der hedder Århus, syd for denne, ikke langt fra det kongelige sommerslot derovre. . . . Er det dog ikke interessant? – Det vil blive et kolossalt

valfartssted for hele Norden og for Mellem- og Østeuropa, og sikkert også for England«.

For J. P. Muller var det en stor overraskelse at få at vide, at kilden skulle være i Jylland. Han havde troet, at englenerne ville have lagt den et sted i Nordsjælland, og hvis englenerne eller Jesus havde spurgt ham, ville han have foretrukket kilden ved f. eks. Pomle Nakke på Falster, hans barndoms ø.

Den 22. maj 1935 sejlede Muller fra København med »A. P. Bernstorff«, DFDS-rutebåden til Århus, og den 3. engleherre indfandt sig et øjeblik for at fortælle, at englenerne godt vidste, han var på vej til Århus for at finde kilden. Dagen efter behandlede Muller sammen med nogle himmelske læger en præst og hans kone i Århus, og derpå begav han sig ud i Marselisborg-skovene for at finde kilden. Da han passerede Silistria, blev der to gange råbt »Holdt«. Det var den første engleherre, der forklarede ham, hvilke stier, han skulle følge. Ydermere modtog han det opmuntrende budskab ved Ørnereden, at Jesus selv ved første lejlighed ville komme til kilden. Engelen sagde videre, at han skulle gå parallelt med strandbredden, til han kom ud af skoven og derpå fortsætte nogen tid langs skrænten. Muller kom til Sømærkehøjen, som endnu huskes af mange århusianere. Den var kendetegnet af en række bøgetræer på det kystfremspring, der hedder Abelshoved. Dette karakteristiske terræn blev ødelagt af tyskerne under krigen, da de på stranden bortsprængte en del ueksploderet ammunition fra havnekatastrofen den 4. juli 1944. Engelen lod Muller gå ned i en lavning ved Sømærkehøjen, og her, under en sten midt for mellemrummet mellem to forkrøblede bøgestammer, skulle der blot bores nogle alen, så ville vandet vælde frem. Det beroligede J. P. Muller meget at få at vide af engelen, at det var nogle af de høje engle, der bestyrede naturen, der havde

meddelt Jesus vandårens beliggenhed. Pludselig mærkede Muller »den uforlignelige maksimale lykkerislen« gennem sig. Det var Jesus, der var kommet, og han sagde: »Ja, her er kilden, det kan du stole på, min gode, tro tjener. Jeg er særlig tilfreds med dit arbejde i den senere tid.

Men du ved, hvor travlt jeg har, så nu går jeg igen!« Det var 22. gang, Jesus talte til J. P. Muller.

Den 9. juni besøgte Muller atter stedet, og den vagthavende 3. engleherre fortalte ham om kildens beskaffenhed og tilføjede, at det var en mægtig strøm. Den 14. juni meddelte den 1. engleherre: »Ja, min højtelskede ven, Jørgen Peter, nu skal du sandelig høre, nu nærmer sig jo det tidspunkt, da vor nye Kristus-kilde derude på den smukke høj ved Moesgård strand skal afsløres og komme til syne, og derfor er det nu besluttet, at den uhyre magnetiske kraft nu skal nedlægges i vandet, så det er parat til at afgive kraft til helbredelse af alle de stakkels mennesker, der ville søge derud, så snart sagen bliver almindelig bekendt . . .«.

I løbet af måneden hentede de himmelske lægers sendebud magnetisk kraft helt nede fra Lourdes, hvad der jo var ret besværligt. Det blev imidlertid gjort for at skåne J. P. Muller, der blev udmattet, når der blev taget for meget af hans magnetisme. Hertil kom, at Muller erkendte, at hans magnetisme alligevel ikke kunne slå til til massehelbredelser.

J. P. Muller kunne imidlertid ikke uden videre arbejde med sin kilde i den offentlige skov, men da Sømærkehøjen ikke som formodet hørte under skovriderens domæne, blev han henvist til stadsingeniøren, der imidlertid anbefalede ham at konstatere kildens tilstedeværelse, inden han ulejlignede autoriteterne.

En muremester, der var meget positivt indstillet over for hellige kilder, stillede sig til disposition med vogn, arbejdskraft og redskaber, og den 20. juli om eftermiddagen begyndte arbejdet med at grave efter kilden. Der blev gravet 1 meter i dybden, derefter blev et jernrør yderligere drevet 1 meter ned, og pludselig kom der vand. Englene var meget interesserede, og både den første eng-

leherre og begge de vagthavende, der ellers skiftede hvert døgn, var til stede, og de ønskede Muller til lykke med det gode resultat.

J. P. Muller satte sig atter i forbindelse med stadsingeniørens kontor og fik en samtale med afdelingsingeniør Smith-Hansen, der var meget elskværdig og tog ud til kilden i en vogn for at undersøge forholdene. Efter Mullers gengivelse ville afdelingsingeniøren sørge for, at vandværkets eksperter skulle bore og konstatere kildens løb, hvorefter den ville blive sat i stand, så publikum kunne komme til at drikke af vandet og vaske sig deri. Senere, i november måned, indhentede Stiftstidende en udtalelse af Smith-Hansen vedrørende kilden, og den var knap så positiv. Ingeniøren sagde, at der var tale om en naturlig 3–4 m dyb sænkning i terrænet. Jordbunden var, som man kunne vente det, fugtig, og virkelig havde Muller da også fundet en pyt skident vand. Der var intet på stedet, der havde med en springende eller rislende kilde at gøre ⁷.

Muller var optimistisk, og det havde han god grund til. I september var kilden bemanded med over 1.200 himmelske læger, der ville undersøge og eventuelt behandle hver patient uden vedkommendes vidende, og der ville følge åndelige læger med hver flaske vand, der skulle bringes til syge, hvis tilstand umuliggjorde transport til kilden ⁸.

Muller måtte nu rejse til København for at gøre en bog om Lourdes-miraklerne færdig. Endvidere var han en tur i London, hvor han fik underretning om afdelingsingeniørens negative udtalelser om kilden. Så snart han kunne, det var i december kort før jul, rejste Muller igen til Århus for at få vandåren frem for dagens lys ⁹.

Arbejdet viste sig at være meget besværligt, idet det 1 m dybe hul bestandig fyldtes med vand. Muller havde været så forsynlig at købe lange gummistøvler til den mand, der

Dette billede er sandsynligvis fra 1936. De besøgende henter kildevandet ved at fylde det på flasker, jo større, jo bedre. De unge mennesker med flaskerne er næppe mere værkbrudne, end de ser ud til; det var almindeligt at hente det ungørende vand til ældre familimedlemmer, der ikke selv kunne klare turen ned på stranden.

gravede i bunden, men alligevel kunne der kun arbejdes få minutter ad gangen. For at finde hovedvandåren kom Muller på den tanke, at der burde skaffes en »vandviser« til veje. Han fik kontakt med en sønderjysk gårdejer, som ved årets slutning med sin ønskekvist – en kobbertråd, på midten slynget i en halvsløjfe – straks kunne påvise en kraftig vandåre, måske blot i lidt over 2 meters dybde. Muller kunne glæde publikum med en oplysning

om, at kilden allerede var anvendelig, selv om hovedåren endnu ikke var bragt til at springe. Han havde fået at vide, at det vand, der stod i udgravningen, nu var blevet forsynet med samme kraft, som hovedåren ville komme til at indeholde. Der var derfor intet i vejen for, at man allerede nu kunne hente vand på flasker og anvende det på syge legemsdele. Det var derimod, sagde Muller, for snavset til at drikke, medmindre man filtrerede det ¹⁰.

Samtidig med, at Muller udtalte sig offentligt til avisen om kildens kraft, fortsatte han sine helbredelser. Han var flyttet ind på et værelse på Hotel Regina, der blev hans hjem i 2½ år, og her fik han besøg af syge og værkbrudne. Der var ikke tale om, at Muller optrådte som klog mand. Han tog f. eks. ingen betaling for sine behandlinger. Nogle resultater nåede han, selv om de store mirakler udeblev. En stuepige, der var ansat på hotellet, og som havde gigtsmerter og hævelser i armene, blev behandlet med strygninger, ligesom hun drak et glas vand fra den hellige kilde ved Moesgård. Dette fik lidelsen til at forsvinde. En arbejdsmand fra Møllestien, der led af tuberkulose og svagt hjerte, blev ligeledes behandlet med et tilsyneladende godt resultat, og da han havde noget kildevand stående i en flaske, drak hans hustru, der led af hovedpine, af det, hvorefter hendes tilstand bedredes ¹¹.

De resultater, der var nået, vakte opsigt i byen, og J. P. Muller fik folkelig støtte til sit ønske om anlæg ved kilden. En direktør i Risskov, hvis kone og datter havde nået store resultater ved anvendelsen af kildevandet, slog nu til lyd for en reel åbning af kilden. Det var nu i marts 1936, og direktøren forudså en kraftig turisttilstrømning i sommerens løb, når kildens ry nåede ud over Nord-europa. Man burde oprette et helårsbad med rindende vand, beregnet til patienter med sår. Det var direktørens forslag, at kommunen til gengæld for den smule investering, der kunne være tale om, kunne drive et kurhotel på arealet. Netop ved kilden kunne man få den store turistattraktion, som byen manglede ¹².

Det næste initiativ i sagen kom fra samme Risskov-direktør, der indleverede en anmodning til byrådet om etablering af kilden. Ansøgningen var underskrevet af 30, som erklærede at være blevet helbredt, og af 15, som var i bedring på grund af vandet og Mullers magnetiske stryg-

ninger. Desuden var der nogle underskrivere, som ønskede at være med til at støtte den hellige kildes etablering. Borgmester H. P. Christensen tog venligt mod anmodningen og erklærede, at kommunen af turistmæssige grunde ville lade undersøge, om der virkelig var tale om en kilde. I så fald ville man sætte den i stand ¹³.

Sagen gik til byrådets udvidelsesudvalg, der besluttede at aflægge kilden et besøg. Dette fandt sted fredag den 3. april 1936, og udvidelsesudvalget var på ekspeditionen ledsaget af skovudvalget, stadsarkitekten, skovrideren og et antal af kommunens teknikere. Det må have gjort et indtryk på den talstærke kommunale deputation, at der var en klynge mennesker til stede med flasker og krukker, som skulle fyldes med det undergørende vand. Teknikerne havde fremstillet en skitse, der viste vandforholdene i Sømærkehøjen, og – kilde eller ej – man kunne i hvert fald lave et vandudløb i skrænten ud mod havet. Vandet kunne dermed ledes ud gennem en dekorativ udmunding. Man talte også om en rampe, hvor syge kunne transporteres til kilden. I det hele var stemningen optimistisk; det var tanken at lave ikke mindre end to parkeringspladser, og i tilslutning til Ørnereden at lave en trærestaurant, hvor folk kunne spise deres medbragte mad. Dette forslag skulle fremsendes til byrådet; nogle har anet et nyt Lourdes ved Moesgård strand ¹⁴.

Det endte med, at sagen blev fremlagt i byrådets møde den 30. april. Byrådets medlemmer synes ikke helt at være grebet af de samme syner som udvidelsesudvalget. Det forlyder i hvert fald, at samtlige smilede forborgent, da borgmesteren forelagde sagen. Borgmesteren udtalte, at byen gerne ville bidrage til, at kilden kunne blive en attraktion for byen. Så måtte hver enkelt i øvrigt med sig selv afgøre, hvilken kraft, han ville tillægge vandet ¹⁵.

Troen var ikke stor blandt byens vise. Borgmesterens

Kristuskilden efter istandsættelsen. Der er ved kommunal foranstaltning lavet en stensætning, og vandet ledes ud gennem en bronzetud. Helt så imponerende som Lourdes-anlægget er det jo ikke, men de kommunale myndigheder gjorde dog noget for den hellige kilde i det kolde nord.

indstilling om at bringe forholdene ved kilden i orden vedtoges stiltiende, og der blev da også lavet en stensætning og et udløb neden for skrænten ved strandbredden.

Mange har hentet styrke og helbredelse ved den undergørende kilde, men ikke for alle har kilden dog været til lykke. Således besluttede en mand fra Steen Blichersgade sig i slutningen af marts måned 1936 til at hente vand ved Kristus-kilden. Han havde længe været syg og kunne ikke blive rask. Sent om eftermiddagen hentede han det hellige vand i en mælkespand, som han anbragte over styret på sin cykel. Da cyklestien ved Ørnereden var glat på grund af snefald, og da mælkespanden besværliggjorde kørslen, manøvrerede manden forkert, væltede ned ad

skrænten og slog sig bevidstløs med et stort hul i hovedet. Han blev kørt på hospitalet, og heldigvis spildtes det undergørende vand ikke. Der var låg på spanden, så næsten intet var flydt ud, og en mand bragte spanden til den forulykkedes bopæl ¹⁶.

Desværre kunne det ikke undgås, at der blev lavet forretninger med det hellige vand. En havnearbejder specialiserede sig i at sende flasker udenbys sammen med en postopkrævning på 10 kr. En dame i Sindal, der havde købt af vandet, følte ingen bedring, og hun meldte havnearbejderen til politiet. Her blev sagen dog afvist, idet kvinden måtte vide, hvad hun gjorde, når hun betalte 10 kr. for en flaske vand ¹⁷.

Hvor mange mennesker, der har besøgt kilden i tidens løb lader sig naturligvis ikke afgøre. At det har været tusinder er sandsynligt.

J. P. Muller giftede sig og flyttede fra Hotel Regina til en lejlighed i Hans Broges Gade. Her sad han nøgen på altanen i mange slags vejr, indtil han døde i november 1938 af astma og bronchitis ¹⁸.

Kristus-kilden ved Moesgård blev ikke noget nyt Lourdes. Ingen kurhoteller, ingen monumenter eller pensionater blev der etableret. I dag er der ingen, der spørger efter Kristus-kilden. Grundvandstanden i Sømærkehøjen er faldende, og »kilden« er tør, når det da ikke regner meget. Samtidig hæver strandbredden sig med det resultat, at det lille anlæg sander til ¹⁹.

Miraklernes tid er forbi.

I. G.

Kilder

1. Salmonsens leksikon.
2. Dansk biografisk leksikon.
3. I. P. Muller: Lourdes-miraklernes hemmelighed og Kristus-kilden ved Århus (1935) 5.
4. Samme s. 9.
5. Samme s. 168.
6. Samme s. 196 ff.
7. ÅSt 15. nov. 1935.
8. Ovennævnte bog af Muller 204.
9. ÅSt 3. jan. 1936.
10. ÅSt 29. dec. 1935, 3. jan. 1936.
11. Dem 16. marts 1936.
12. Dem 17. marts 1936.
13. ÅSt 19. marts 1936.
14. ÅSt 31. marts og 3. apr. 1936.
15. ABF 1936/37, A 30. apr. 1936 og ÅSt 1. maj 1936.
16. ÅSt 24. marts 1936.
17. ÅSt 24. april 1936.
18. ÅSt 18. nov. 1938.
19. Oplysning af skovfoged Jensen, Skovvæsenet. Endvidere er anvendt K. Birkelund: Stednavne i Marselisborg Skov, i Århus Stifts Årbøger 1967.

Møder om skolens anliggender

Blandt de begivenheder, der igennem årene har draget folk til Århus, indtager skolemøderne en beskeden, men alligevel bemærkelsesværdig plads. De har ikke været omgivet af større festivitas. Navnlig i den ældre tid har mange af deltagerne tilhørt den lidet anselige skolelærertype, iført vadmelstrakke, sort halskrave og fedtlæderstøvler, og hvad disse nøjsomme gæster har fortæret, har næppe betydet større indkomster for byens gæstgivere. Alligevel er der til tider gået ry af disse møder, og de har haft deres betydning både for Århus, for Jylland og for hele landets skolevæsen.

De første skolemøder i Århus går tilbage til enevældens tid. De var en udløber af den stigende interesse for offentlige anliggender, der voksede frem under stænderforfatningen i 1830erne. På Fyn havde man fra 1834 efter tysk forbillede holdt regelmæssige skolelærerkonferencer eller konventer i skoler eller præstegårde, mest med drøftelse af praktiske undervisningsproblemer (»Hvorledes lærer man børn at anvende skilletegnene?«), men også med emner som »Forbedring af lærernes kår« eller »Oprettelse af en skolelærer-enkekasse«.

I Århus var det to energiske unge lærere, der tog initiativet til mødevirksomheden: institutbestyrer, senere overlærer, folketingsmand og byrådsmedlem Niels Kraiberg (1814–88) og Jens Bering (1812–72), lærer i Stautrup, senere i Viby og fra 1855 i Skibby på Sjælland. Anledningen var Frederik VI's død i december 1839, da der under den 24. i Århus Stiftstidende udsendtes et opråb rettet til »jyske skolelærere, højtærede medbrødre« og undertegnet »flere skolelærere«, men i virkeligheden alene forfattet af Bering. Det var en indbydelse til at mødes hos gæstgiver Fulling (på det senere Bispetorv) den 4. januar 1840 for at sende en lykønskingsadresse til Christian VIII, den ny konge. Det var første gang, jyske lærere

samledes i større mængde, og for at fastholde kontakten vedtog man – efter at have afsendt hyldestadressen – fremtidig at afholde »conferentser« nogle gange om året. Hermed var grunden lagt til »Konferentsen for Århus Stift«, der fik ca. 50 medlemmer, og hvis formand var Bering. Den udgav 1841–43 et konferentsblad med Kraiberg som redaktør. Man tilsluttede sig den i 1841 stiftede Almindelig Dansk Skolelærerforening, der dog kun bestod til 1848. Tiden var ikke rigtig moden til en landsomfattende organisation. Men arbejdet i de lokale foreninger fortsattes ufortrødent.

Møderne i Århus fandt som oftest sted 2. eller 3. pinsedag, men kunne dog også ske senere på sommeren eller lejlighedsvis om vinteren. Til det første møde var udskrevet en prisopgave med titlen »Hvilke er de væsentligste hindringer for skolelæreren i hans virken?« Der indkom to besvarelser, en fra Bering og en fra lærer Schmidt i Vitten. De blev fundet lige gode, og man henstillede til forfatterne at dele præmien og lade begge afhandlinger trykke. Begge indeholdt et kraftigt angreb på lærernes bundne stilling og »den indbyrdes undervisnings« spændetrøje. Møderne fandt i begyndelsen sted i de lavloftede lokaler i Frue sogns skole, den gamle bindingsværksgård i Vestergade 23, der fra 1818 gjorde tjeneste som borgerskole, senere (1876–1934) rummede Århus Folkebibliotek og nu er delvis genopført i Den Gamle By som dampværeri.

Et af møderne fra disse år er særlig mindeværdigt. Det var mindefesten for »den verdensberømte hus-, skole- og folkepædagog« Johann Heinrich Pestalozzi i anledning af hans 100 års fødselsdag den 12. januar 1846, der blev fejret over hele landet. Århus Stiftstidende indeholder i to numre (17. og 19. jan.) en udførlig skildring af denne efter datidens forhold glimrende begivenhed. Man begyndte i Frue sogns skole, »Kahrs lokale«, hvor Pestaloz-

Overlærer N. Kraiberg (1814–1888), initiativtager til de store skolemøder. Han var født i Århus og havde her en stor privatskole i 1830'erne og 40'erne, blev derefter lærer, senere overlærer (skoleinspektør) ved kommunen. Han sad i byrådet i en årrække og var i det hele yderst virksom i byens foreningsliv og som organisationsmand blandt danske lærere.

zis portræt var ophængt, omslynget af en immortellekrans. Forsamlingen bestod af stiftets højere øvrighed, byens magistrat og gejstlighed, de fleste lærere fra byens forskellige undervisningsanstalter samt en stor del præster og lærere fra omegnen og fra fjernere steder. »Ja, selv fra vor nabo-by Randers var flere præster og skolelærere hidkomne til mindefesten«. Kraiberg bød velkommen, biskop P. G. Brammer holdt en begejstret mindetale, og der blev afsunget 3 sange, forfattet til lejligheden af rektor H. H. Blache. Om eftermiddagen vandrede man over gaden til klubben »Harmonien« (Vestergade 24, senere ombygget til Kvindernes Hus), i hvis festligt smykkede højtidssal et »simpelt middagsmåltid« var arrangeret. Her holdtes der en lang række taler, blandt andet programtaler af Bering og Kraiberg om en skolereform, om bedring af lærernes kår og en mere virksom sammenslutning af lærerne. Kraiberg gik også ind for stiftelse af en almindelig pædagogisk forening i Århus. Endvidere udbragtes utallige skåler: for kongen, stiftamtmanden, biskoppen, stiftsprovsten, rektor Blache, den højst agtværdige lærerstand etc. Biskop Brammer udbragte dybt bevæget en skål for »Danmarks børn, Danmarks håb«. Avisen sammenfatter sit referat i følgende sætninger, der slående karakteriserer datidens lagdelte samfund: »En hjertelig, gemytlig stemning – fremkaldt ved den almindelige levende interesse for skolens sag og ikke mindst ved den venlighed og nedladdenhed, hvormed overordnede sluttede sig til underordnede – udmærkede festen fra først til sidst«.

Det følgende år, 1847, søgtes mødet udvidet til et almindeligt jysk skolemøde. I indbydelsen af 6. marts, undertegnet af Kraiberg og Pape, Århus, og Kofod, Elsted, opfordredes ikke blot de jyske lærere, men »enhver, der nærer interesse for skolens anliggender«, til at møde op. Der anmeldtes et foredrag om skolens forhold til kommune,

kirke og stat, og dette gav allerede før mødet anledning til en heftig avispolemik. Bering protesterede ud fra et folkeligt syn mod tanken om en statsskole, og indbyderne, særlig Kraiberg, tog kraftigt til genmæle. Mødet, der fandt sted den 6. maj, havde ca. 70 deltagere, både lærere og »mænd af andre stænder«, og i betragtning af datidens dårlige kommunikationsforhold var det et stort møde. Man havde lejet »Harmoniens« lokaler, og mødet fik et bevæget forløb. Bering blev fuldstændig nedstemt, og man vedtog en henvendelse til kongen om at forberede en reform af folkeskolen. Avisfejden fortsattes i nogen tid; men de store begivenheder i de følgende år – tre-

Aktiebrev i Forsamlingsbygningen i Østergade, der blev taget i brug i 1875. For landbrugets folk og deres organisationer har lokalerne været rammen om møder og kongresser.

årskrigen og grundloven – afledte opmærksomheden og medførte en indskrænkning i mødevirksomheden.

I 1850 holdtes det indtil da betydeligste møde i Århus, det første landsomfattende skolemøde, hvori deltog 58 udsendte repræsentanter for lærerne og 118 andre deltagere, både lærere, gejstlige og andre interesserede. Katedralskolen havde stillet sin solennitetsal til rådighed, og mødet strakte sig over tre dage, fra 5. til 7. august. Kraiberg og Bering, der nu atter var forsonede efter »skismaet« i 1847, stod i fællesskab for arrangementet. Af det omfattende program lykkedes det dog kun at afvikle det første punkt, der drejede sig om religionsundervisningen. Drøftelserne fortsattes de to følgende år på landsskolemøder i København og Odense. Et nyt stort møde i Århus, planlagt til seks dage i august 1853, måtte aflyses på grund af kole-raen, der hærgede landet i denne sommer.

Fra 1855 var det Berings efterfølger i Viby, politikeren Lars Bjørnbak (1824–78), der sammen med Kraiberg stod som organisator af skolemøderne. Efter gennemførelsen af skoleloven 1856 var det mest praktiske detailspørgsmål, der behandlede, men der forekom dog også diskussioner af større rækkevidde. Til eksempel kan nævnes mødet 3. pinsedag 1858, hvor følgende emner stod på dagsordenen: 1. Om undervisningsfagene i en højere landboskole. Bjørnbak var indleder og fremførte her sine ideer om højskolen og sine erfaringer fra den første vintersæson i »Viby højere Landboskole«. 2. Om lærerinder ved almueskolerne og deres uddannelse. Her var det Kraiberg, der indledede, og hans forslag om ansættelse af kvindelige lærerkræfter støttedes varmt af forsamlingen. Den indstilling til ministeriet, der vedtoges, var stærkt medvirkende til indførelsen af lærerindeeksamen og oprettelsen af Zahles Seminarium 1859. 3. Om undervisning i skrivning og regning (Bjørnbak). 4. Om skolelærerembedernes besæt-

telse (Kraiberg). 5. Om lærernes stilling til de forestående valg (Bjørnbak). 6. Om folkeskolen og loven af 8. marts 1856 (Kraiberg). Der har åbenbart ikke været grundlag for at inddrage politiske spørgsmål i debatten, idet man »ved stemmeflerhed vedtog at udelukke det næstsidste spørgsmål«.

I årene mellem krigene var møderne endnu af beskedent omfang. Var der samlet 100 deltagere, ansås det for tilfredsstillende. Kommunikationsmidlerne var ringe før jernbanernes tid. Den østjyske bane nord og syd for Århus åbnedes først i henholdsvis 1862 og 1868. Det kneb også med egnede lokaler. Her hjalp det først, da Århus Håndværkerforening indviede sin anselige nybygning i Paradisgade med den rummelige forsamlingsaal 1868 (den blev bombesprængt under 2. verdenskrig), og navnlig, da Den Folkelige Forsamlingsbygning i Østergade efter flere års energisk forarbejde af Bjørnbak og andre kunne fuldføres i 1875. Møderne i disse år havde et alvorligt og stilfærdigt præg og sluttede ofte med bøn og salmesang. Publikum var vistnok nogenlunde ligeligt fordelt mellem land og by, og det noteres enkelte gange med øjensynlig glæde, at der også var kommet damer til stede.

Et mere folkeligt, udadventt præg fik møderne efter 1864, særlig efter grundlæggelsen af Testrup Højskole i 1866. Dens energiske og veltalende forstander Jens Nørregård og hans sindigere medkæmper Christoffer Båge gjorde sig hurtigt gældende i skoledebatten. Kraiberg trådte mere i baggrunden, og kamppladsen overlodes i det væsentlige til Nørregård og Bjørnbak, der udkæmpede deres landskendte bråvallaslag på skolemøder som på almindelige politiske møder. De var vist uden undtagelse uenige i alle spørgsmål, politiske, pædagogiske, kulturelle, de var lige impulsive, og i en tid og et miljø, hvor de parlamentariske former var lidet udviklede, faldt der drøje in-

jurier fra begge sider. De virkede som trækplastre, så der i flere år samledes op mod 2.000 deltagere i møderne, der holdtes afvekslende i Håndværkerforeningen og Forsamlingsbygningen.

Særligt gny stod der om det almindelige jyske skolemøde, der afholdtes 3. pinsedag 1872. Det havde samlet så mange tilhørere, at »ikke blot Håndværkerforeningens store sal, gulvet og gallerierne var overfyldt, men også den tilstødende trappegang«. Hovedspørgsmålet var C. C. Halls udkast til en ret konservativ ny skolelov, og bølgerne gik højt i salen mellem de grundtvigianske »friskolefolk« og de bjørnbakske tilhængere af en statsdirigeret skole. Konsul J. M. Mørk, den kendte kommunal- og rigsdagspolitiker, der valgtes til ordstyrer, havde ondt ved at styre gemytterne. Opgøret mellem de to stridende partier gjaldt også valget af mødebestyrelsen, hvor bjørnbakkerne blev nedstemt, men under protest, da de hævdede, at der havde deltaget mindreårige i afstemningen. En særlig farve fik forhandlingerne ved, at der for første gang optrådte socialister, nærmest til støtte for bjørnbakkerne, deriblandt den legendariske skærsliber Johansen, som på en drastisk måde førte de århusianske skoleforhold med deres deling mellem borgerskole og »friskole« ind i billedet.

I 1878 foregik mødet i Forsamlingsbygningen, hvis store sal var overfyldt. Forhandlingerne, der varede i 5 timer med en kort pause, drejede sig om det ofte debatterede emne »Grundtvigs Højskole i Sorø«. Nørregård indledede med et varmt forsvar for denne grundtvigianernes kongstanke, men gik ind for, at skolen skulle oprettes som en statsskole med en direktør og 10 lærere. P. Bojsen, Gjedved, modsagde ham ud fra et folkeligt synspunkt, og Viggo Bjørnbak, der efter faderens død førte Viby Højskole videre og forfægtede de bjørnbakske anskuelser, hævdede,

Forfatteren Richardt Gandrup (f. 1885), en værdsat taler på skolemøderne i 1930'erne. Gandrup var selv lærer på Frederiks Allés Skole og Christiansgades Skole 1907–35; men det var som romanforfatter, han under 1. verdenskrig blev landskendt. I en lang årrække var han Århus Stiftstidendes kulturredaktør og deltog selv flittigt i den kulturelle debat.

at planen hverken havde interesse for folket eller staten, men nærmest kun for grundtvigianerne.

Hermed ser det ud til, at de århusianske skolemøder har kulmineret. De fortsattes endnu i mange år, men fik med tiden et mere og mere fagligt præg, ikke mindst efter oprettelsen af Danmarks Lærerforening i 1874. Det var tre landsbylærere fra Viborg amt: P. A. Holm, Emil Sauter og C. A. Thyregod, der var de egentlige stiftere, men det første bestyrelsesmøde afholdtes i Århus 10.–11. juli 1874. Det var på et møde i Århus i 1876 (i forbindelse med den jyske industriudstilling), at Sauter arrangerede den udstilling af skolemateriel, som han senere, da han var blevet lærer i Gladsaxe, udviklede til Dansk Skolemuseum, siden 1931 Statens Pædagogiske Studiesamling. Det fortjenes også at nævnes, at lærer Niels Steensgaard fra Lisbjerg blev medlem af foreningens første hovedbestyrelse, og at Kraiberg på sine gamle dage, fra 1878 til 1883, var medlem af samme bestyrelse.

Af møder i vort århundrede kan fremhæves 70 års jubilæet for de almindelige jyske skolemøder, der afholdtes 3. og 4. pinsedag 1917 og samlede henved 2.500 deltagere. Det indledtes med en højtidelighed i Domkirken, hvor der fremførtes en kantate med tekst af Richardt Gandrup, musik af L. J. Larsen og sang af Danske Læreres Sangkor med Thøger Rasmussen som solist. Forhandlingerne foregik i Østergades Forsamlingsbygning, hvor der også blev indtaget et festmåltid, og samtidig vist i Amaliegades Forsamlingsbygning en udstilling af skolemateriel og af eleverarbejder fra samtlige skoler i Århus. Overlærer K. P. Kristensen, Ny Munkegades Skole, der i de år var leder af møderne, havde udarbejdet et lille jubilæumsskrift.

Også mødet i 1932 strakte sig over to dage. Det bød på vægtige foredrag af seminarieforsstander Jens Byskov, Gjedved (om orden), af overlæge Aage Rahlff, Kommune-

hospitalet (om døden), af stiftsprovst Skat Hoffmeyer (om mystisk og profetisk religiøsitet) og ikke mindst af forfatteren og læreren Richardt Gandrup, der i sit indlæg om »Skolen og det naturlige« gjorde rede for sine på en gang konservative og dybt indfølelse pædagogiske ideer.

Endnu efter sidste verdenskrig er møderne fortsat, således i 1947, da man holdt 100 års jubilæum uden større festligheder ud over, at der indledtes med en gudstjeneste i Domkirken. Talere var seminarieforsøger Morten Bredsdorff, Tønder, og forfatteren Jørgen Bukdahl. Det gælder om dette som om andre møder i de senere år, at de har haft god tilslutning, men et tilfældigt forløb. Referaterne melder om en lydhør forsamling og langvarigt bifald efter foredragene, men aldrig om større diskussioner, endsige da om voldsomme brydninger som i de bevægede tider for 100 år siden.

K. E.

Kilder

- Joakim Larsen:* Bidrag til den danske folkeskoles historie 1818–1898 (1899).
- J. Bering:* Den christelige almueskole i Danmark og dens reformbevægelse før og nu. En historisk betragtning fra skolens standpunkt (1862).
- Lærerne og samfundet. Folkeskolens kendte mænd og kvinder. Jubilæumsskrift 1814–1914 I (1913) 250–51.
- K. P. Kristensen:* De almindelige jydsk skolemøder 1847–1917 (1917).
- Beretning om det almindelige lærermøde i Århus den 5., 6. og 7. august. Særskilt aftryk af »Skolens reform« (1850).
- Danmarks Lærereforening 1874–1949. Udg. af Danmarks Lærereforenings hovedbestyrelse (1949) 14–15, 29–31.
- Chr. Buur:* Skoleliv og skoleadministration i Århus for 100 år siden. Århus skolevæsenets historie II 1814–1847 (1919) 199.
- ÅSt 24. dec. 1839, 17. jan. 1846, 19. jan. 1846, 10. marts 1847, 27. maj 1872.
- Amtst. 22. maj 1872.
- Folkeskolen 24. årg. (1917) 211, 49. årg. (1932) 303–04, 64. årg. (1947) 307.

En landmandsforsamling med 1.904 gæster

Efter Danmarks bankerot i 1813 var erhvervslivet i lang tid stærkt svækket. Landbruget kom ind i en uoverskuelig krise, hvor selv de store godser, som ellers havde mest modstandskraft, undertiden bukkede under: staten måtte i disse kriseår overtage ikke mindre end 30 godser i Jylland og 20 på øerne, fordi ejerne ikke kunne klare deres renter og skatter.

Under disse forhold kunne man ikke vente fremskridt hverken inden for kvægavl eller med hensyn til nye dyrkningsmetoder. Bønderne havde nok at gøre med blot at holde hovedet oven vande. Først i 1830'erne blev konjunkturerne lidt mere smilende, og på de store gårde begyndte man at overveje forbedringer af forskellig art. Også de mere fremmelige bønder rørte på sig, og i lokale sammenslutninger drøftede man nye landbrugsredskaber og andre problemer.

Det var i fortsættelse af denne udvikling, at kammerråd N. B. Krarup, Haraldslund, i Randers Amts Husholdningsselskab foretog, at man skulle indbyde til et fælles diskussionsmøde for landmænd fra hele landet. Og mødet kom i stand; den første »landmandsforsamling« fandt sted i Randers den 22.–26. september 1845 og havde samlet 332 deltagere, hvoraf 98 var »større jordbrugere«, mens 66 var »mindre jordbrugere«. Man ser heraf, at det stadig var de større jordbrug, godserne, som gik i spidsen.

Disse landmandsforsamlinger fortsatte, i begyndelsen hvert år, senere hvert andet år og derefter med tre års mellemrum – foruden de mellemrum, som krigene medførte. De første forsamlinger var udelukkende diskussionsmøder: en særlig kyndig holdt et foredrag om et landbrugsproblem, som derefter blev diskuteret af deltagerne. Af praktiske resultater kan nævnes oprettelsen af Landbohøjskolen i København, som i hvert fald indirekte blev pro-

vokeret af landmandsforsamlingerne og deres virksomhed.

Snart nøjedes man dog ikke med forhandlinger og diskussioner, men supplerede teorien med praksis i form af dyrskuer, udstillinger af landbrugsmaskiner, smør osv., ligesom man havde »kraft- og hurtighedsprøver« for hingste. Landmandsforsamlingerne udviklede sig med andre ord til at blive en broget forestilling med sammenstimlen af en mængde mennesker – og en vældig begivenhed for den by, der valgtes til værtsby ¹.

Århus havde den fornøjelse to gange at huse landmandsforsamlingerne, nemlig i 1847 fra 27. maj til 2. juni og 1866 fra 25. til 29. juni.

I 1847 – den tredje i rækken af landmandsforsamlinger – var der egentlig kun tale om et forhandlings- og diskussionsmøde, men man mærker straks, at der er noget usædvanligt på færde, for når skibene med deltagerne ankommer, bliver de »hilset med kanonskud ligesom og med hurraråb af den ved skibsbroen forsamlede folkemængde« ².

Abningsmødet var altid ret højtideligt med tale af den forrige landmandsforsamlings vicepræsident og derefter valg af præsident og vicepræsident, som blev henholdsvis provst Valentin, Tvede, og kammerråd Krarup, Haraldslund.

Og så tog man fat på forhandlingerne. Her er et par emner:

1. Bør undervisning i landbrugets teori og praksis være forenede i landøkonomiske læreanstalter?
2. Hvilke regler har erfaring givet for gødningens rigtige behandling og anvendelse?
3. Ved hvilke midler kan kvægavlen i Danmark og fornemmelig i Jylland snarest hæves og muligt bringes til samme fuldkommenhed som i England?

Udsigt over dyrskuepladsen ved landmandsforsamlingen i 1866. Tegningen er baseret på et fotografi taget fra Magdalenemøllen, der lå omtrent der, hvor nu Marselisborg Hospital ligger. I forgrunden er således Skanderborgvej; selve dyrskuepladsen er det nuværende Langenæs.

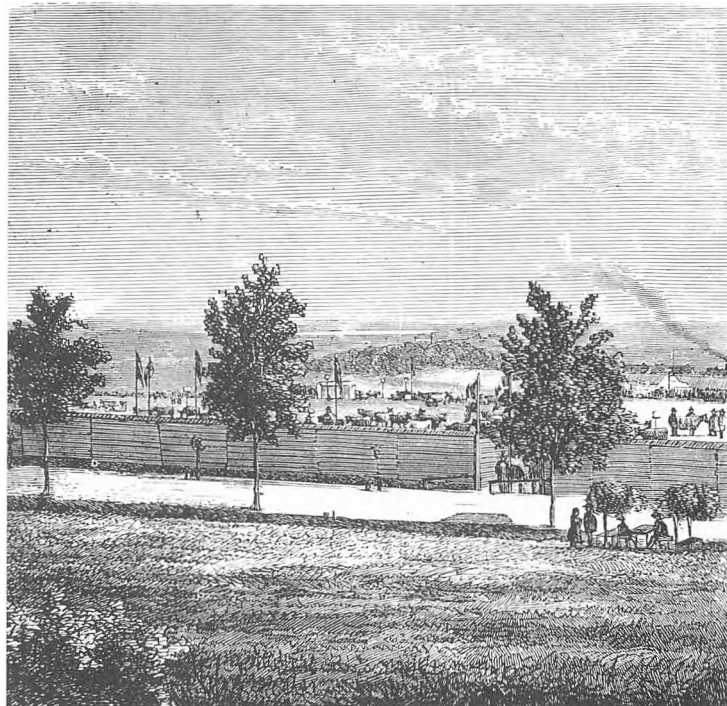
4. Hvilke erfaringer haves for og imod lærkens og fyrrens valg til kultur?

I avisen omtales en »landøkonomisk bazar«, der åbnedes i anledning af landmandsforsamlingen. »Den er ret smukt udstyret og bliver meget besøgt«³; men hvad den har indeholdt, får man intet at vide om.

Skønt landmandsforsamlingen i 1847 officielt kun var et forhandlings- og diskussionsmøde, må der alligevel have været en lille udstilling, for det hedder udtrykkeligt i avisen, at »i eftermiddag besøgte udstillingen såvel af redskaber, maskiner og andre landøkonomiske genstande som også blomster- og maleriudstillingen«⁴.

I øvrigt forlystede deltagerne sig imellem diskussionerne med en lysttur i Marselisborg Skov »med regimentsmusikken i spidsen«, og den sidste dag gik turen til Riis Skov. Her drak man the ved Skovfogedhuset, hvorefter man med musik i spidsen vandrede til Salonen og »Christians Stol«. Ved tilbagekomsten slog man sig løs i et symposium, hvor champagnepropperne knaldede og »musik, nationalsange og taler droge vekselvis opmærksomheden til sig«⁵. Den officielle afslutning var en festlig diner på Hotel Royal, hvori 200 af gæsterne deltog.

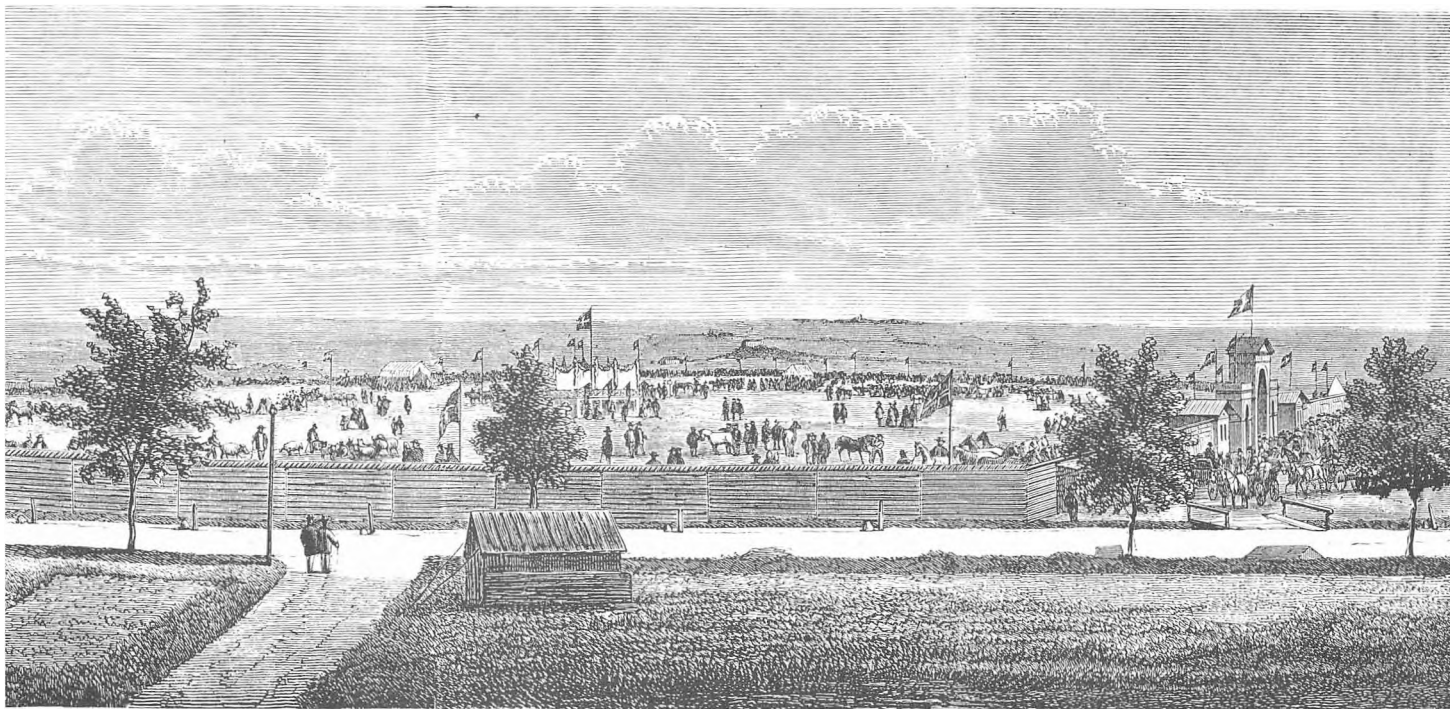
Landmandsforsamlingen i 1866 – den 10. i rækken – skulle egentlig have fundet sted i Sønderborg 1865, men krigen kom i vejen, og i stedet for Sønderborg valgte man Århus. Den voldsomme udvikling, som havde fundet sted i den lille snes år, der var gået siden 1847, mærkes på alle områder: mens der i 1847 var 467 deltagere, kom man i 1866 helt op på 1.904, og for at de mange gæster straks kunne finde sig til rette i Århus, havde konsul Mørk udarbejdet en lille »Vejledning til landmandsmødet«, hvor der først er nogle sider om Århus by og dens herligheder, en orientering om hovedgaderne, en omtale af »seværdig-

heder« (foruden kirkerne var der nu ikke så forfærdelig mange, og når malerisamlingen og den antikvariske samling nævnes, må det huskes, at de dengang kun indeholdt en brøkdel af de skatte, som nu findes i Kunstmuseet og i samlingerne på Moesgård).

Om selve forhandlingerne giver det lille skrift også god besked, og det må indrømmes, at man ikke har ligget på den lade side: der var så mange emner til drøftelse, at man har opdelt dem i fem grupper, nemlig 1) almindelige, 2) agerbruget, 3) husdyrbruget, 4) mejerivæsen og 5) forst- og havevæsen. For at give et indtryk af de problemer, man diskuterede, skal lige nævnes et par af emnerne:

1. I betragtning af de fordele, der i klimatisk henseende ville være forbundet med en beplantning og engvanding i større målestok af de jyske heder, tages under overvejelse, ved hvilke midler disse formål rettest kunne opnås? (Indledere her var jægermester Mourier-Petersen og ingeniørkaptajn Dalgas).

2. Hvorledes bor den arbejdende klasse på landet, og ad hvilke veje ville dens boliger kunne udvides og forbedres? (Det vil måske overraske enkelte, at indlederen her var grev Holstein-Holsteinborg).
3. Har dræningen i det hele svaret til de forventninger, man har knyttet til den, og har denne grundforbedring foranlediget væsentlige forandringer i retning af jordens benyttelse og behandling?

I alt var der 11 af den art spørgsmål, som kom til drøftelse, så man har haft travlt; og yderligere var der fire foredrag om forskellige emner, men uden diskussion bagefter.

Og så var der jo alle udstillingerne, først og fremmest dyrskuets, der fandt sted den 28. maj. Her var af »tillægsdyr« fremstillet 87 hingste, 78 hopper, 157 tyre, 409 køer og kvier, 88 væddere, 56 får, 18 orner, 21 søer og 35 grise. Desuden fandtes »af »fedt og slagtefærdigt« kvæg, hvilket ved denne lejlighed for første gang er genstand for

udstilling og præmiebelønning, udstillet 60 stkr. stude etc. samt 30 får og svin«. At man har ventet mange besøgende på dyrskuets – à 2 mark – fremgår af en bemærkning om, at der findes »fire beværtningssteder på dyrskuepladsen«.

Maskinudstillingen var indrettet i »det store ridehus uden for Frederiksport med tilbygninger og indhegnet plads omkring«. Den har altså ikke været ubetydelig og siges da også at omfatte »en mængde fortrinlige plove, navnlig nogle nye for to furer, kædeharver af ganske ny konstruktion, radsåmaskiner, høst- og slåmaskiner og en mangfoldighed af tærskemaskiner«. Der var også udstillet nyopfindelser, således et redskab, kaldet »trærydderen«, som blev afprøvet i Riis Skov. I det hele taget blev flere af de udstillede maskiner afprøvede på visse timer af dagen, og formanden for bedømmelseskomiteen, professor Jørgensen, gav en udsigt over hele maskin- og redskabsudstillingen.

Endelig var der i konsul Mørks gård på Vestergade (senere Mønstedes gård) udstilling af korn- og frøprøver,

Umiddelbart Nordøst for Niis Skov ligger Sindsbygeanstalten nede ved Stranden; videre mod Nordøst er Kysten flad og bar, indtil den vndigt beliggende Herregaard Boenæsgaard (c. 2½ Mil fra Aarhus), hvis storbevorede Bakker strækte sig bevt ned til Egen. I Kaløvigs øverste Epidie ligger Hovedgaarden Kalø ned den mærkelige Muin, hvorfra man har en af de smukkeste Udsigter i hele Jylland.

Igjennem Aarhus løber en Å, som kommer fra Brabrand Sv og løber ud i Havnen, hvis ældre Deel dannes af dens Udlob*) („Mindet“). Umiddelbart før sin Indtrædelse i Byen er Åen stemmet op ved Aarhus Vandmølle, der herved drives med en betydelig Vandkraft.

Aarhus Havn, paa hvis Udvikelse der siden 1846 har været arbeidet, er nu en af de bedste i Danmark. Den er let at befare, fryser saagodt som aldrig til og rummer Stibe paa indtil 18 Fods Dybgaande.

Aarhus er Sædet for en Biskop (Dr. theol. Brammer), Stiftsamtmanden (Kammerherre Dahl), Cathedralskolen [Latin- og Realkole] (Dector, Prof. Jørgensen) — Anden Generalcommando, under Hæ. Genr. General Steinmann, har her sit Sæde, 3die Dragenregiment, Oberstl. Heramb og 20de Inf.-Bat., Oberstl. de Plane, ligger i Garnison.

Cathedralskolen har for Tiden benved 200 Disciple, deraf c. 150 i Latin- og 50 i Realklassen. Af Communeskoler har Byen en høiere Drengs-Borgerstole, 120 Disc.; en lavere Borgerstole, c. 1:0 Disc.; Borgerpigeskole, 125 Disc.; og en Friskole med c. 800 Børn, Drengs og Piger. Irveprindsesse Carolines Børneasyl seges af c. 100 Børn. For Haandværkslævere og Lærlinge bejlaaer en ved Amtsaadet, Communen og frivillige Bidrag holdt Tegne- og Haandværkerstole.

Aarhus bejlaaer af c. 1300 Gaarde og Huse, hvoraf c. 350 ved Bebyggelse af nye Gader og Quarterer ere tilkomne i de sidste 15 Aar. Byen er i det Hele velbygget, i den ældre By som sædvanligt mindre regelmæssigt, i de nye Dele med mere lige og regelmæssige Gader og Grunde. Af meget flette, forfaldne Bygninger eller Quarterer findes kun faa; men paa den anden Side ogsaa kun meget undtagelsesviis nogenlunde pragtfulde Bygninger.

Aarhus Kjøbstadsjorder udgjøre c. 1700 Tdr Land og 130 Tdr. L Skov, matrikulerede for 237 Tdr. Høiørn. Bymarken ligger Vest og Nord for Byen, hvorimod i Syd Bygrænsen kun strækker sig til Kernestationen. Paa Aarhus Mark, navnlig i Nord (ud ad Landeveien), findes flere mindre Udskaarde, dannede af sammenkøbte Parceller. Blandt disse maae nævnes den smukke Lynggaard „Ålderstø“), hvorfra haves en hen-

*) Heraf Byens Havn, oprindelig Åros: År = Ås og Ds = Munding.

**) Denne Eiendom overtøes for Tiden tilsalg af Eieren, Hr. Collecteur Hansen.

rivende Udsigt over Byen og Egnen. Af Bymarken ere c. 400 Tdr. Land ikke udstøede, men forisforpagtes i Parceller for Kammerkassens Regning.

Orientering i Hovedgaderne.

Naar man med Domkirken som Centralpunct stiller sig med Ruggen mod dennes Hovedindgang, har man lige for sig Storetorv, der i den modsatte Ende løber sammen til den smalle Gennemgaa: Borgporten. Igennem denne kommer man til Lilletorv og ved fremdeles at gaar ligeud (lidt skraa tilvenstre) fører man ind i Vestergade (Enorudstilling i Nr. 650), en lang Gade, som i sin fjernere Ende løber tilbage ud ad Vesterport. Herfra gaar Hovedlandveien til Silkeborg—Kjølshøj og over Landbyen Hæde til Viborg. Vester-gades lige Fortsættelse fører ad Mølleport til „Aarhus Vandmølle“, men uden Landvei ud i Landet.

Fra Storetorv igennem Borgporten kommer man tilvenstre igennem Jernvejen over Frederiksbro, ad Frederiksgade til Frederiksport, hvor Landveien fører Syd paa til Skanderborg og Horsens. (Udenfor Frederiksport findes Matrikullillingen, og c. ¼ Mil ud ad Landveien findes Dyrskepladsen.)

Fra Storetorv igennem Borgporten har man skraa over Lilletorv tilbage Guldmedgade, hvor Politikammeret findes.

Fra Storetorvs høiere Side, inden Borgporten, udgaar Gaden Nuster-vig, hvis Fortsættelse kaldes Volden og derved Studsgade. Ud ad Studsgadesport fører Hovedlandveien Nord paa til Randers. Udenfor Studsgadesport findes tilvenstre for Veien Lynganlaget Bønneløst. (Ved at følge den mindre Markvei, som gaar paa venstre Side af Bønneløst, imellem dette og Teglbjørneriet, kommer man til Greceerpladsen, hvor Elyse- og Hvirighedsprover for hængte foretages Løstags Form.)

Udter staaende foran Domkirkens Hovedindgang har man paa venstre Side Kjødtorvet (Hotel Scandinavien) og ved at gaar skraa over dette tilvenstre Kaniklegade.

(Her findes Landmandsforbundets Bureau med Vindes Restauration paa 1ste Eal, Forsamlingsens Discussion-locale i Klubben „Polyhymnia“ med Elyttis Restauration paa 1ste Eal, derved Theateret, og i fjerde Bygning tilbage Cafe- og Instruiforeningen paa 1ste Eal.)

Gaden dreier ind i Skolegade og ved at gaar tilbage kommer man til Mindebro. Over denne fører Veien tilvenstre til Mindeport ud ad Hads Herredsveien (Marselisborg, Møesgaard, Vilhelmsborg, Odbør, Høblouddal &c), tilbage over Fredenstov ad Fredensgade til Jernbanestationen.

»navnlig fra udlandet en rig samling af smukke kornprøver«. Og der var smørudstilling (ligeledes i konsul Mørks gård) »henvend hundrede numre af smør og omtrent lige så mange numre af mejeriøste«.

»En blomsterudstilling med dertil hørende tombola findes i handelsgartner Jensens have mellem Frederiks- og Mindeport«, det vil sige omtrent, hvor nu Ryesgade går. Og så var der fiskeriudstilling i »latinskolens gymnastik-

Indgangsportalen til Foreningen af jyske Landboforeningers dyrskue 1897. Anledningen var foreningens 25-års jubilæum; dyrskuet omtales i »Illustreret Tidende« som »en betydningsfuld og for hele vort kulturelle liv højst interessant begivenhed«. – Vennelyst og Galgebakken var inddraget; på billedet ses til højre en af infanterikasernens bygninger.

hus«, en beskeden udstilling af nogle fiskeredskaber »samt prøver på tilberedt fisk og fiskeguano«.

Men for at gå tilbage til åbningshøjtideligheden, der fandt sted i Polyhymnias sal, så kunne formanden for den forberedende komité, stiftamtmand Dahl, Århus, byde velkommen også til deltagere fra Norge og Sverige samt en »skotsk professor i agrikulturvidenskaben«. Særlig opmærksomhed vakte et selskab af slesvigere, som nu for første gang deltog som »udlændinge«⁶. De blev senere hyl- det ved en fest i Riis Skov med taler af overlærer Krai- berg, professor Funch, toldinspektør Müller og flere an- dre⁷.

Den største begivenhed under landmandsforsamlingen var dog kongens besøg den 27. juni. Om bord på damp- skibet »Slesvig« kom Christian IX i følge med to russiske storfyrster, Alexander og Wladimir – Alexander, den se- nere kejser Alexander III, var lige blevet forlovet med Christian IX.s datter Dagmar – »begge beskedne i deres fremtræden«, noterer Landstingets formand, M. P. Bruun, Jærggården, som var med ved modtagelsen om morgenen ved havnen og senere deltog i taflet om bord på »Sles- vig«. Han var også med på Galgebakken, hvor de kong- elige overværede »kraft- og hurtighedsprøver for hing- ste«; men det var et »meget tarveligt skuespil«, skriver Bruun⁸.

Efter forestillingen på Galgebakken fik kongen tid til at nedlægge grundstenen til Håndværkerforeningens asyl- bygning i Paradisgade⁷.

For deltagere i landmandsforsamlingen var der endnu en række udflugter i omegnen, som på forhånd var tilrette- lagt: 200 skulle med dampskib sejle til Gersdorffslund ved Hou, hvor de modtoges og beværtedes af beboere i Hads Herred, 400 skulle til Hinnerup med ekstratog og blev der modtaget af omegnens landmænd, og 120 kørte pr.

vogn til Moesgård, hvor de modtoges af stiftamtmand Dahl. Endelig kørte 30 deltagere til Mariendal, hvor de modtoges af baron Güldenchrone, ligesom godsejer Ingers- lev modtog 120 på Marselisborg.

Århusianerne fejrede gæsterne med en fest i Riis Skov den sidste aften: der var musik forskellige steder og dans især på Ferdinandspladsen, hvor dansepladsen var udvi- det. Der stod »15 borde dækkede, hver administreret af fem damer, beregnet til at tilfredsstille 1.500 gæster, men nok til det dobbelte«⁹. Den officielle afslutning var et »festmåltid i klubben Polyhymnias store sal« (billetter à 5 rdlr. incl. vin), og her deltog 200. Men allerede aftenen i forvejen var mange af deltagere rejst med dampskibene »Ydun« og »St. Knud«¹⁰.

Landmandsforsamlingen i Århus i 1866 var den 10. i rækken. I 1900 afholdtes den 18. og sidste landmands- forsamling; det var blevet et for stort apparat at samle hele Danmark til dyrskuer og fest. Landmandsforsamlin- gerne afløstes af landsdelenes dyr- og ungskeer. Allerede i 1874 holdtes i Århus det første fælles-jyske dyrskue, og siden da har Foreningen af jyske Landboforeninger gang på gang henlagt sine ungskeer til Århus¹¹.

E. S.

Kilder

1. R. J. Petersen-Børup og H. Dorph Petersen: De danske land- mandsforsamlinger i det 19. århundrede (1900) passim.
2. ÅSt 26. maj 1847.
3. ÅSt 31. maj 1847.
4. ÅSt 28. maj 1847.
5. ÅSt 4. juni 1847.
6. ÅSt 25. juni 1866.
7. ÅSt 27. juni 1866.
8. M. P. Bruuns dagbog 1856–74. Under redaktion af Vagn Dyb- dahl og Birgit Nüchel Thomsen (1961) 147.
9. ÅSt 29. juni 1866.
10. ÅSt 30. juni 1866.
11. J. K. Haugaard: Foreningen af jyske Landboforeninger 1872– 1922 (1926) 243–262.

”Kom til Århus - kom til Århus”

Internationalt ungdomsstævne i pinsen 1924

»Bot. Bot. Dér kommer Sønderborgkammeraterne, og dér kammeraterne fra Mors – og dér . . . ja, ja, nu kommer de alle, pr. bil, pr. bane, og med dampskib kommer vore kammerater fra hovedstaden«¹.

De, der kom, kom til Århus, og »de« var unge socialdemokrater, der mødtes til et internationalt stævne. Efter den brydning, der under første verdenskrig og i årene lige efter havde splittet både den danske og den udenlandske arbejderungdom i kommunistiske og andre yderliggående politiske fraktioner og i en socialdemokratisk gruppe, blev der i 1921 i Hamborg dannet en ny socialistisk, socialdemokratisk domineret, ungdomsinternationale, der allerede samme år holdt et stævne i Tyskland med henvend 10.000 deltagere fra mange lande². Flere danske deltog i stævnet.

I pinsen, den 8.–9. juni 1924, gjorde ungdomsbevægelsen i Danmark gengæld og inviterede til stævne. Det skulle holdes i Århus, som var hjemsted for den i 1920 stiftede ungdomsforening DsU. Deltagerantallet i Århus-stævnet nåede ikke op på højde med Tyskland-stævnets, ligesom antallet af deltagere var adskilligt mindre. I Århus indskrænkede det »internationale« sig til udenlandske deltagere fra Norge, Sverige og Tyskland.

Det var første gang, der blev kaldt til et internationalt socialistisk ungdomsstævne i Danmark. Og i tiden før pinselørd det overalt i landet blandt de unge socialdemokrater: »Kom til Århus, kom til Århus . . .«³.

»Vel mødt til stævne, folk fra fjern og nær,
velkommen, ungdom, her til Århus strande
fra fynske agre og fra jyske kær,
fra Tyskland, Holland og fra Sveriges lande . . .«⁴.

Således hed det i en prolog, der bød de fremmede gæster velkommen. Pinselørdag begyndte de første at komme. De mange mennesker skulle indkvarteres privat⁵. Da alle var kommet til Århus, udgjorde antallet af stævnedeltagere ca. 600.

De unge skulle beskæftiges – have noget ud af besøget i Århus. Søndag formiddag gik turen rundt til byens seværdigheder. Disse var dengang Stadion, Domkirken, Statsbiblioteket og Borgmestergården i »Den gamle By«. Som et udtryk for det høje stæde, man i Århus selv mente, byens skolevæsen havde, viste man den da forholdsvis nye Læsesøsgades skole frem. Skolen var genstand for »mange lovord«. Her, syntes byens værter, var »et talende vidnesbyrd om Socialdemokratiets omsorg for den opvoksende ungdom«⁶.

Pinselvejret i 1924 var fint. Med sol og varme. Søndag eftermiddag drog de unge i procession til Stadion, hvor de havde fået lov til at opholde sig på galopbanen. Musik, sang og folkedans vekslede med korte taler, og alt blev afviklet i en kammeratlig og uformel atmosfære. Det mere seriøse, de politiske taler, skulle gemmes til mandag eftermiddag.

Derfor blev det også det kammeratlige og stemningsfulde ved et sådant ungdomssamvær, der kom til at præge en sammenkomst søndag aften i Amaliegades Forsamlingsbygning. Igen var det sang, musik, folkedans i nationaldragter og begejstrende taler, der udgjorde programmet. Desuden vistest nogle tableauer, der på den tid var den store mode. Det var små korte spil omkring et eller andet emne. Nogle dage før festen havde Socialistisk Ungdomsforening (man levede åbenbart endnu så meget i minderne om tiden før verdenskrigen, at man i dette tilfælde havde glemt, at foreningen nu hed DsU) opfordret til at deltage i prøver på stævnets tableauer. En vis højtidelig tiltale-

form var da endnu gældende i en sådan indbydelse. Det hed således, at man var interesseret i at se »de damer og herrer«, som havde lyst til at være med ⁷.

Mandag formiddag var også viet det frie samvær. Nogle enkelte stævnedeltagere foretog en pilgrimsfærd til Peter Sabroes grav ⁸, men de fleste drog til Skæring strand. Her havde DsU erhvervet en strandgrund, og efter at Århus kommune var ophørt med at skære tørv i Engesvang mose, havde ungdomsforeningen købt en barak fra tørvemosen og ladet den flytte til Skæring, hvor det primitive hus nu fungerede som »De unges Sommerhjem« ⁹.

I hine tider var bilismen endnu så meget i sin barndom, at en køretur med bil fra Århus til Skæring var en begivenhed, der hos voksne unge kunne vække barnlig glæde. »Bilen jumber henover vejens ujævnheder, det gung- rer i vore indvolde, vi kastes hid og did, min cigar flyver ud af munden, og lidt efter flyver jeg selv over i favnen på en af mine medrejsende. Det er en rask omgang! Men morsomt!« ¹⁰. Det blev en stemningsfuld formiddag. For en deltager stod »besøget i den prunkløse træhytte ved Skæring strand . . . som det interessanteste« ved stæv- net ¹¹.

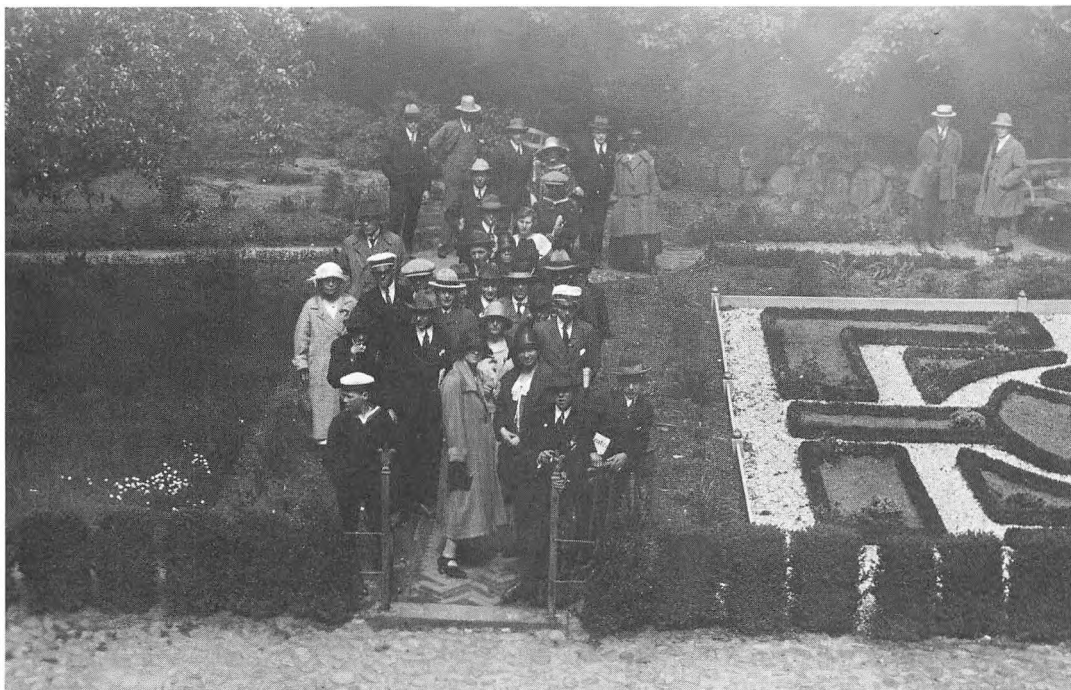
Pinsedags eftermiddag samledes stævnedeltagerne til hyggeligt samvær på stadions galopbane.

Mandag eftermiddag afvikledes ungdomsstævnets mere alvorlige del. Der var planlagt en procession fra Frederiks Allé til Vennelyst. Byens arbejdere var indbudt til at deltage, og skønt der havde været grundlovsdagsprocession fire dage før, mødte man op igen. Man havde god tid til den slags, og et internationalt stævne i Århus var jo ikke nogen hverdagsbegivenhed.

Da optoget startede, talte det flere tusinde deltagere, hvoraf de fleste også overværede mødet i Vennelystparken. Talere fra udlandet var den unge tysker Erich Ollenhauer, dengang sekretær i ungdomsinternationale, se-

ner, efter anden verdenskrig, formand for det tyske socialdemokrati. Fra Sverige talte den tidligere formand for Sveriges socialdemokratiske ungdom Bertil Erichsson fra Stockholm. Også fra Norge var der en taler ¹².

Endelig talte statsminister Th. Stauning. Det var Staunings første besøg i Århus som statsminister, efter at han kort tid forinden havde dannet det første socialdemokratiske ministerium i Danmark ¹³. I øvrigt vist også nok Staunings første møde med ungdomsbevægelsen efter krigen. Der havde under krigen og i tiden efter været et spændt forhold mellem Stauning og den socialistiske ung-

På besøg i Borgmestergårdens have i »Den gamle By«.

Ingen kan på de unges solide påklædning se, at pinsesolen stråler over deres udflugt til Botanisk Have.

dom, hvoraf mange som nævnt dannede mere eller mindre revolutionære fraktioner. Hvilket ikke var efter Staunings hoved. »Vi mener ikke,« sagde Stauning i 1916, »at ungdommen med udbytte kan beskæftige sig med politiske problemer før 18 års alderen«¹⁴. Stævnet i Århus i 1924 forsonede Stauning med ungdommen.

Som der var tradition for, når der blev holdt møder i Vennelyst, var der om aftenen fest i parken med koncert og artistoptræden samt talrige tivoli-forlystelser¹⁵. Men da var de fleste af ungdomsstavnets udenlandske og udenbys deltagere på vej hjem.

To hændelser satte mere end alle andre minderige oplevelser ved det internationale stævne sit præg på sammenkomsten i Århus. Den ene var et fakkeltog og den anden de tyske deltageres optræden.

Fakkeltoget var på programmet søndag aften efter festen i Amaliegades Forsamlingsbygning. Efter sigende var det første gang, et fakkeltog fandt sted i Århus¹⁶. Trods det sene tidspunkt, det blev afviklet på, man startede først ved midnatstid, var adskillige århusianere på benene for at opleve denne nye foreteelse. Ruten var fra Amaliegade ad Søndergade, over torvene, gennem Guldsmedgade, Nør-

Det første fakkeltog i Århus, ungdomsstævnets store oplevelse, udgik fra Arbejdernes Forsamlingsbygning i Amaliegade.

regade og tilbage ad Mejlgade til Bispetorvet. Det var et betagende syn at se de mange fakler lyse op i de natmørke gader.

»Selv om jeg bliver 80, glemmer jeg aldrig denne smukke erindring – aldrig,« skrev daværende formand for DsU Chr. Christiansen (senere fiskeriminister) bagefter¹⁷. Skønt det efterhånden var blevet først på natten, inden fakkeltoget nåede til Bispetorvet, og musik og sang selvfølgelig ikke var tilladt på denne tid af døgnet, brød deltagerne i processionen spontant ud i sang. »Vægtigt lyder sangen, giver genlyd i gaderne, bæres videre af vinden«¹⁸. På Bispetorvet blev faklerne kastet i bål.

Unge mennesker adskilte sig i 1924 ikke på nogen måde i deres klædedragt fra ældre folk. Derfor var det naturligt, at selv ganske unge mænd drog til ungdomsstævne i bagende sommersonne iført solid, mørk habit med

tilhørende vest, og med kravetøj, der for nogle vedkommende kunne være høj, stiv flip. Selvfølgelig havde man slips på, og adskillige bar enten mørk bowler eller blød, grå hat. Og så var der en del, der ikke ville risikere at komme til at fryse og derfor mødte op i en dejlig tyk vinterfrakke. Også pigerne stillede i solidt tøj, med varme kjoler og iført kåber med pelskrave. På hovedet bar de skyggefulde hatte.

Ved siden af disse værdigt påklædte danske unge vakte det derfor opsigt at se de tyske deltagere i ungdomsstævnet. Frie og naturlige i deres optræden mødte de unge tyskere op i lyse, praktiske klæder. Pigerne var i tynde, hvide kjoler, og mændene bar lyse skjorter eller bluser – og tænk, de gik med opsmøgede ærmer. Og uden jakke eller frakke.

Lige fra tyskerne kom, til de drog afsted, blev der

lagt mærke til dem. Med »cithar og violiner« gik de syngende og spillende fra banegården gennem byen lørdag eftermiddag, da de ankom ¹⁹.

»Vor klædedragt vækker opsigt. Her kender man ingen praktiske og smukke vandreklæder. Vi føler, at vi er bærere af en ny kultur,« sagde en af de tyske piger efter stævnet ²⁰.

Under fakkeltøget begejstrede de unge tyskere tilskuerne med deres sang. Der blev lyttet til dem. Det, man hørte og så her, var noget helt nyt. Kraftigt lød deres stemmer i natten: »Bruder zur Sonne, zur Freiheit – und – wir stehen im Kampfe als Genossen, die Fahnen, die roten, voran« ²¹.

De tyske ungsocialister kom til at danne forbillede for de kommende års arbejde i den danske socialdemokratiske ungdomsbevægelse. Det stive puds blev lagt af, og en »tilbage til naturen«-bølge satte ind. Det blev et af resultaterne af stævnet i Århus i 1924, som i øvrigt også i en politisk modstanderlejr vakte en smule misundelse – forårsaget af en kun lille detalje.

Den konservative ungdom havde nemlig opdaget, at alle stævnets deltagere sagde du til hinanden – og også til festens hovedtaler, statsminister Th. Stauning. »Tænk,« skrev de unge konservative, »at være dus med en virkelig statsminister« ²².

Således lærte alle, både deltagere og ikke-deltagere, et og andet ved det internationale ungdomsstævne, inden man sagde farvel til hverandre og drog hver til sit – med mange minder og måske lidt tvivl. »Var det virkelighed? Ja, virkelighed, klippefast. Et bevis for, at det ikke er umuligt at samle den internationale socialistiske arbejderklasse under én fane. Her har vi oplevet det« ²³. I Århus i 1924.

P. J.

Kilder

1. Århus-bogen. Mindebog om DsU's første internationale ungdomsstævne i Århus den 8. og 9. juni 1924 (1924) 14.
2. Ung i politik. Danmarks socialdemokratiske Ungdom 1920–1970 (1970) 29.
3. Århus-bogen (1924) 11.
4. Samme 19.
5. Dem 2. juni 1924.
6. Århus-bogen (1924) 15.
7. Dem 3. juni 1924.
8. Samme 10. juni 1924.
9. Århus-bogen (1924) 31.
10. Samme 30.
11. Samme 33.
12. Dem 8. juni 1924.
13. Samme 6. juni 1924.
14. Ung i politik (1970) 17.
15. Dem 7. juni 1924.
16. Ung i politik (1970) 30.
17. Århus-bogen (1924) 16.
18. Samme 50.
19. Dem 10. juni 1924.
20. Århus-bogen (1924) 48.
21. Samme 50.
22. Samme 61.
23. Samme 52.

”Det største stævne i Århus nogensinde”

Mindre kunne ikke gøre det, da man på Århuus Stiftstidende skulle vælge en overskrift til bladets reportage fra det bondestævne, som Landbrugernes Sammenslutning (LS) lørdag den 29. juli 1939 afholdt i Århus. Og et stort stævne var det. Under selve mødet anslog arrangørerne optimistisk antallet af stævnedeltagere til at ligge et sted mellem 60 og 70 tusinde; men de indrømmede dog selv senere, at dette tal var for højt sat. Henimod et halvt hundrede tusinde skal der dog nok have været, og den store tilstrømning satte uundgåeligt sit stærke præg på byen, der på dette tidspunkt havde omkring 130.000 indbyggere.

*Stævnets arrangører*¹

Det var som nævnt LS, der stod som indbyder til det store stævne. Denne landbrugsorganisation var blevet dannet i begyndelsen af 1930'erne under indtryk af den store verdenskrise, der bl. a. havde medført, at den danske landbrugseksport var blevet udsat for stærke prisfald og store afsætningsvanskeligheder. Bevægelsen, hvis leder blev gårdejer Knud Bach fra landsbyen Rønge sydvest for Randers, mente, at hverken Staunings socialdemokratisk-radikale regering, de øvrige politiske partier eller de bestående landbrugsorganisationer havde gjort en tilstrækkelig indsats for at komme det betrængte landbrug til hjælp i disse kriseår. Det var derfor nødvendigt at få skabt en ny organisation, der effektivt kunne varetage bøndernes erhvervsøkonomiske interesser. Man måtte – som der stod i LS' vedtægter – »samle alle mindre og større brugere i Danmark inden for en faglig, upolitisk landsorganisation, hvis arbejde har til formål at genskabe og opretholde rentabiliteten inden for landbruget«.

LS fik hurtigt stor tilslutning blandt de kriseramte landbrugere og nåede allerede i 1932 op på en medlemsskare

på omkring de hundrede tusinde. Inden længe viste det sig dog, at den hårde pressionspolitik, som LS-ledelsen ønskede at gennemføre over for regering og rigsdag, bl. a. i form af produktionsstrejker, var for vidtgående til, at alle medlemmer kunne slutte op bag den. Sammenslutningens ledelse blev efterhånden splittet i to fløje, og striden resulterede i 1936 i, at de mere moderate ledere brød med LS. Selv om bruddet igen blev helet senere samme år, svækkede den indre uenighed dog organisationen. Dette gav sig også udslag i et stort frafald blandt medlemmerne, og på trods af en fornyet hvervekampagne i de følgende år, var medlemstallet endnu i 1939 ikke nået op på 40.000. I disse år blev desuden de rabiante elementer i bevægelsen mere fremtrædende, selv om det først var i sommeren 1940 efter den tyske besættelse, at organisationen officielt indledte et samarbejde med Fritz Clausens nazistparti.

Svækkelsen i LS havde bl. a. til følge, at den direkte aktionspolitik blev opgivet. I stedet blev hovedbegivenhederne i de følgende år de store bondestævner. Traditionen for disse blev skabt i 1935, da LS stod som arrangør af et »bondetog til kongen«, der samlede omkring 40.000 deltagere. Her som på de senere stævner, der blev afholdt på samme dato – 29. juli – i de nærmestfølgende år med en tilsvarende eller lidt større tilslutning, vedtog man en række resolutioner med LS' krav til regering og rigsdag. Stævnerne blev således en klar demonstration af mange landbrugeres utilfredshed med regeringens landbrugspolitik, men nogen større politisk betydning fik de dog ikke.

Stævnet forberedes

De tre første bondestævner blev holdt i Rønge (1936), på Skamlingsbanken (1937) og i Odense (1938). På LS' gene-

Ferie og orlov var bandlyste ord hos det århusianske politi i den sidste uge af juli 1939, idet alt disponibelt mandskab måtte sættes ind til regulering af den store trafikstrøm gennem byen til og fra festpladsen. Her er en del af de involverede betjente samlet til instruktion, inden det går løs.

ralforsamling i februar 1939, hvor man bl. a. drøftede, hvor årets stævne skulle placeres, var der afgjort stemning for at vælge en by i Jylland, der var den landsdel, hvor LS havde hovedparten af sine tilhængere. Blandt de foreslåede: Århus, Randers, Hammel og Fredericia, faldt stævneudvalgets afgørelse snart ud til fordel for Århus². Her regnede man med at kunne samle den største tilslutning, både fordi byen lå centralt for stævnedeltagerne fra Sjælland, og fordi – som det blev udtrykt af en af udvalgets medlemmer – »mange jyske landmænd havde en sær-

lig interesse i at komme til Århus«. Og for demonstrationsvirkningens skyld var det væsentligt, at stævnet blev så stort som muligt.

Men der var mange ting, der skulle ordnes, inden det kunne løbe af stabelen. Og hvor i byen var der mulighed for at samle de 50.000 mennesker, som man ventede ville indfinde sig? Tre områder kunne komme på tale: Universitetsparken, Dyrehaven i Marselisborg og de store sportspladser ud mod Marselis Boulevard mellem Dalgas Avenue og Baunes Plads. Af disse foretrak stævneudvalget

Mange mennesker havde taget opstilling langs bondetogets rute for at se den næsten kilometerlange procession drage forbi. Her er vi i Christiansgade. Repræsentanterne fra Sorø amt med musik, faner og rød- og hvidklædte piger i spidsen er begyndt at dreje op ad Vester Allé.

det sidste, fordi dette sted lå mest centralt for de stævnedeltagere, der kom til byen med tog og rutebiler eller med Kalundborgfærgen.

Det var dog de færreste, der ville rejse med de offentlige transportmidler til og fra stævnet. Private personbiler og busser ville bringe hovedparten hertil, og det var derfor nødvendigt at få lagt planer både for reguleringen af trafikken til og fra mødepladsen og for parkeringen af de op mod 5.000 køretøjer, som man ventede. Det var politikommisær Simonsen, der med en styrke på 80 mand måtte tage sig af denne del af arrangementet³. Det nye ringgadesystem, der netop var blevet færdigbygget og indviet et par måneder forinden, betød dog, at langt de fleste af de ikke-stedkendte bilister ikke behøvede at komme gennem den indre by, men kunne køre ad Ringgaderne direkte til festpladsen.

Med parkeringsforholdene stod det mere skralt til. På et tidspunkt, hvor der i Århus kommune næppe var indregistreret 2.000 private personbiler, kunne de offentlige parkeringspladser i den sydlige bydel naturligvis kun rumme et minimalt antal af de ankomende køretøjer, og de fleste af gaderne rundt omkring sportspladserne skulle derfor inddrages til parkering⁴.

Også på festpladsen herskede der hektisk aktivitet i dagene op mod stævnet. Der blev opstillet ikke mindre end fem restauranter og frokosttelte, hvor stævnedeltagerne kunne få stillet sult og tørst. Der blev rejst talertribune og dansestrade og indrettet interimistiske toiletter. Pladsen fik eget posthus, redningsstation og politikontor. Og masser af forsyninger.

Travlheden kulminerede natten før stævnet:

»Mange, som har haft med tilrettelægningsen af dagen at gøre, var ikke i seng i nat. Der blev hamret og tømret på festpladsen næsten uden ophør, og vogne med

varer kørte uafslædigt. Man turde ikke regne med at få forsyninger ind på pladsen, når mødet var begyndt.

Hele bjerge af kartofler var dynget op. Det var lavet tusindvis af bøffer. Overalt på pladsen var bygget depoter af kasser med øl og sodavand, og rundt om ved hegnet stod fem store flyttevogne med 1.800 kasser øl og sodavand som reservebeholdning«⁵.

Stævnedagen

Om morgenen den 29. juli gjorde byen sig så klar til at modtage de mange gæster. Der var hejst flag i gaderne,

»Som sild i en tønde« – mere sigende kan trængselen på festpladsen foran tribunen ved stævnets åbning vist ikke beskrives. Efter lurblæsning og fanehejsning er den store forsamling ved at gøre klar til »Den signede Dag«, der samtidigt markerer indledningen til en fem kvarters direkte radiotransmission fra stævnet.

og en velkomst-æresport var opstillet uden for hovedbanegården. Vejret var som på en normal dansk sommerdag: blæst, sol – og enkelte byger.

Stævnets hovedprogram, det store friluftsmøde på festpladsen, der skulle finde sted om eftermiddagen og hovedsageligt havde et landbrugspolitisk og -fagligt indhold, kunne selvsagt ikke fremtvinge den store interesse hos byens borgere. Derimod foregik der dagen igennem en række andre aktiviteter, hvor by og gæster kom i kontakt med hinanden.

For at give bl. a. århusianerne et indtryk af landbrugets forringede kår havde LS arrangeret et lastbildemonstrationstog, der i formiddagstimerne kørte igennem en lang række af gaderne i den indre by. På nogle af de store plakater, der var opstillet på bilernes lad, illustreredes forværrelsen af landbrugets økonomiske forhold mellem 1914

og 1939, mens andre indeholdt slagord, som skulle lede tanken hen på sammenhængen mellem byerhvervenes og landbrugets økonomi: »Bondekøb giver borgersalg« – »Med gode kår for den danske bonde, er han byens bedste kunde«⁶.

Mange af byens forretningsdrivende havde dog allerede haft et klart blik for dette forhold. I butik efter butik i den indre by oplyste skiltene i udstillingsvinduerne, at »det store sommerudsalg starter lørdag d. 29.«. Lige fra først på formiddagen, da deltagerne begyndte at ankomme, var der travlhed i mange af strøgforretningerne, selv om hovedparten af landmændene dog ventede med at foretage indkøbene til »mutter og børnene« til efter stævnets afslutning sidst på eftermiddagen. Deltagerne rejste fra byen 2–300.000 kr. fattigere, end da de kom.

En yderligere optakt til eftermiddagens møde var det

Et led i byens velkomst til stævnedeltagerne var udsmykningen med løv og blomster af festpladsens hovedtribune. Det er Knud Bach, der står på talerstolen, mens manden i forgrunden til venstre er mødets dirigent, proprietær A. Chr. Hartel. Han var medlem af Folketinget som repræsentant for det LS nærtstående Bondeparti.

8.000 mand store bondeoptog, der klokken tolv startede fra Åboulevarden med kurs mod stævnepladsen. Med lastbiltoget i spidsen, fulgt af LS' hovedledelse, med et stort antal faner fra de enkelte amtssammenslutninger og med ikke mindre end tretten orkestre bevægede processionen sig gennem Vester Allé, Park Allé, Bruunsgade og Hans Brogesgade til tonerne af »Frem, Bondemand, frem«. Den sidste hale af toget var næppe nået frem til pladsen klokken 13,30, da stævnets åbning markeredes med lurblæsning og fanehejsning.

Blandt de første talere var borgmester H. P. Christensen, der bød deltagerne velkommen til byen. Han holdt sig dog klogeligt fra at kommentere mødets politiske tema, som jo først og fremmest havde brod mod hans partifæller i regeringen: »Anledningen til fremmødet skal jeg ikke blande mig i, men overlade til dem, der beskæftiger

sig med dette spørgsmål. Men jeg vil gerne bede dem benytte den tid, de får til overs, til at se byens seværdigheder, og vi har meget smukt, som vi gerne vil gøre Dem bekendt med«⁷. Hovedtalen blev naturligvis holdt af Knud Bach, der opstillede en række LS-krav til regeringen og sluttede af med en trussel om skattenægtelse, hvis disse ikke blev opfyldt inden årets udgang.

En lang talerrække fulgte i de følgende timer efter Knud Bach; men efterhånden trættes mange af tilhørerne og begyndte i stedet at interessere sig for, hvad der i øvrigt skete på pladsen. »I teltgaderne stod sælgerne og reklamerede med hæse stemmer. Man kunne købe barbermaskiner, patentbandager til svuldne fingre, tobak, chokolade, honninghjerter, legetøj, frugt og varme vafler«⁸. Eller de tog en tur ned i byen, hvor der i de sene eftermiddagstimer blev stærk trængsel i især manufaktur- og

skotøjsforretningerne. Det var nyttige og praktiske gaver, man skulle have med til dem derhjemme.

Og så var der bal bagefter. Straks efter Knud Bachs afslutningstale begyndte underholdningen på den store dansestræde midt på pladsen. »Vivo«-koret sang, og folkedanserforeningen Århus-kvadrillen dansede, indtil det store borgerbal blev åbnet kl. 20, og århusianerne begyndte at dukke op i tusindvis. Festen sluttede omkring midnat med fyrværkeri i Friheden, og pavillonen havde i dagens anledning gratis entré; da var der endnu omkring 20.000 på pladsen.

Bondestævnet var forbi. Til langt ud på natten kørte bilerne ud af byen i alle retninger, og politikommissær Simonsen åndede igen lettet op: »Bondestævnet gav Århus den største biltrafik, der nogensinde har været i byen. Den kan næppe nogensinde ventes større, idet byen var fyldt«.

E. K. J.

Kilder

1. Per Brogård: LS' organisatoriske opbygning og virksomhed 1930–1936 (1969).
2. Landboværnet d. 11. marts og 27. maj 1939.
3. ÅSt d. 23. juli 1939.
4. Statistisk Årbog for Århus 1946 85.
5. ÅSt d. 29. juli 1939.
6. Foreningen af jyske Landboforeningers arkiv, Erhvervsarkivet.
7. Amtst d. 31. juli 1939.
8. ÅSt d. 30. juli 1939.

Religiøse massesemøder

Med Billy Graham og Jehovas Vidner på Stadion

Mange har de bevæggrunde været, der i tidens løb har draget folk ude fra og i øvrigt også byens egne borgere til store arrangementer i Århus. De kunne omfatte lyst til løssluppen morskab, som når folk kom til Sct. Olufs marked for at »slå til Søren«, eller interesse for at deltage i mere alvorlige sammenkomster, f. eks. af religiøs karakter.

Af den sidstnævnte art har der efter 2. verdenskrig været afholdt to store stævner i Århus. Det første var mødet med Billy Graham i 1955, det andet Jehovas Vidners stævne i 1956.

Siden 1950 havde den amerikanske evangelist og baptist Billy Graham, som egentlig hedder William Franklin Graham¹, rejst på turné over det meste af verden for at forsøge at skabe en religiøs vækkelse. Modsat de fleste andre religiøse handlinger, der som regel foregår i beskedne, stilfærdige omgivelser, prøvede Billy Graham med ægte amerikansk »smartness« i livfulde ceremonier at samle så mange mennesker som muligt. Han drog rundt med et følge af højttaler- og belysningsmestre, der skulle sørge for, at det, arrangementernes solosangere, kor og musikkorps præsterede, kom til sin fulde ret².

Overalt, hvor Billy Graham kom frem, samlede han en stor tilhørerskare. Før besøget i Århus havde han talt til 40.000 mennesker i Frankfurt am Main³ og til 38.000 på Ullevaal Stadion i Oslo⁴.

I Århus fik han en uventet, gratis reklame for sit arrangement. I slutningen af juni 1955 offentliggjorde 18 århusianske præster et brev, hvori de tog afstand fra Billy Grahams forestående møde, dels fordi de mente, at der »er en fundamental forskel« på baptisten Billy Grahams opfattelse af dåben og den danske folkekirkes, dels fordi »det reklameuvæsen, som synes at høre uløseligt sammen med massesemøderne« var dem »inderligt imod«⁵.

Præsternes brev gav anledning til en strøm af læserbreve i pressen for og imod Billy Graham og hans metoder. At han var baptist, betød efter manges opfattelse intet. Han ønskede, oplyste man, at arbejde fælleskirkeligt⁶. Når han var blevet modtaget af Amerikas præsident og havde prædikeret for dronning Elisabeth, så det mærkeligt ud, at man var bange for at modtage ham i Århus, hed det i et indlæg⁷.

»Hvorfor dog så ophidsede,« spurgte en anden læserbrevindsender, »fordi 18 ubetydelige præster, som ingen kender, udsender en ligegyldig erklæring, som ingen forstår, omhandlende et problem, som kun kan løses ved direkte henvendelse til Vorherre«⁸. Og hvad lignede det ikke at ville se Billy Graham i Århus, mente nok én, når evangelisten netop var »sendt af Gud med et budskab, der giver svar på den utilfredsstillende religiøse længsel, som mange mennesker går med . . .«⁹.

Der var andre opfattelser af Billy Graham blandt præsterne i Århus end den, de 18 havde givet udtryk for. Pastor Axel Hjerensen ved Sct. Markus Kirke skrev om Billy Graham, at han var »blevet budt hjerteligt velkommen i verdens storbyer. Præster og biskopper fra alle evangeliske kirkesamfund har sluttet op om denne unge prædikant, der kan samle hundred tusind til et kristent møde«¹⁰. Og blandt medindbyderne til mødet, der var arrangeret af Evangelisk Alliance, var biskop Skat Hoffmeyer.

Der havde således været røre om Billy Grahams møde i dagene forud, og der blev stillet store forventninger til mødedeltagelsen. Man ventede mindst 20.000 mennesker, og rygterne lod melde om arrangerede busture fra hele Jylland og Fyn og »endog fra København«¹¹.

Århus var nemlig den eneste danske by, Billy Graham skulle tale i ved dette års rundrejse, der var gået til Frankrig, Svejts, Tyskland, Holland, Sverige og Norge¹². Mø-

Fra Billy Graham-mødet i 1955. Fra venstre Billy Graham, pastor Georg Bartholdy, København, biskop, dr. theol. Skat Hoffmeyer (stiftsprovst i Århus 1931–40 og biskop over Århus stift 1940–61), pastor J. Kofoed, baptistkirken i Århus, og længst til højre aftenens tolk pastor, dr. phil. Bredahl Petersen, København.

det skulle holdes på Stadion, og daværende Stadion-inspektør W. Møller oplyste, at der var plads til 35.000 tilhørere, og at der var reserveret plads således, at ældre og svage-lige kunne ligge på plænen ¹³.

Vækkelsesmødet fandt sted onsdag aften den 6. juli. På Stadion var der på fodboldbanens ene ende rejst en kæmpe-tribune, »smykket med Frelsens Hærs fane og grønt bøgeløv« ¹⁴. Herfra bød biskop Skat Hoffmeyer velkommen. Frelsens Hærs orkester og et kor sammensat af syv menighedskor spillede og sang. En medbragt amerikansk radiosanger, Beverly Shea, underholdt med solosang, in-

den den berømmelige Billy Graham overtog mikrofonen og holdt en tale, der efter en Århusavis' mening var »uhyre enkel i sin form«, ja, ligefrem »enkel indtil naivitet« ¹⁵.

I »korte rappe sætninger, som øksehug«, forkyndte Billy Graham, at »Gud er den samme som for 2000 år siden. Men den vestlige verden har glemt ham. Vi går i biografen mere end i kirke, læser aviser mere end biblen . . . I må omvende jer efter Guds regler«, formanede han mødets tilhørere, og videre udtalte han, »tror I, det er kedeligt at være omvendt? – I bliver lykkelige. Og det koster ikke så meget. Læse biblen hver dag, gå i kirke om søndagen – men når I så dør, kommer I ind i Himlen øjeblikkelig« ¹⁶.

Ca. 300 tog mod dette tilbud. De vandrede op til tribunen og rakte hånden i vejret som tegn på, »at de ønskede at bekende sig til Kristus«. Deres navne blev skrevet op – som velegnede »husbesøgsemner« ¹⁷.

Men for Billy Graham var mødet i Århus »den største skuffelse indtil nu« ¹⁸. Måske også for arrangørerne. Forventningerne til et stort antal deltagere var spændt alt for højt. Der kom kun 8.200, og der var langt til 20.000 eller til de 35.000, der var plads til. Hvor langt omkring fra, folk kom, ses ikke af dagens avisreferater, men Demokraten meddelte, sikkert lidt ironisk ment, at der i hvert fald var »rutebiler fra Thisted og Vejle« ¹⁹.

Det var ikke århusianernes uvilje mod at komme af hus denne aften, som i øvrigt var med smukt sommervejr, der havde holdt folk fra at tage til Stadion. Måske snarere, at Holger Fællessanger agerede ved parkunderholdningen i Botanisk Have. Her mødte 15.000 mennesker frem. Også de sang. Med hverandre under armen, og med Holger Fællessanger som forsanger vuggede de i takt til »Jeg har en ven, en rigtig sejler« ²⁰.

Stadion i 1966 under stævnet for Jehovas Vidner. Alle aldre var repræsenteret som stævnedeltagere.

Jehovas Vidners stævne i Århus fandt sted i dagene 19.–22. juli 1956. Af de dengang registrerede ca. 9.000 tilhængere i Danmark mødte ca. 7.000 op i Århus. I god tid før stævnet havde medlemmer af menigheden travet rundt i byen for at skaffe privatlogi til de mange mennesker, og det lykkedes da også at få henved 3.000 indkvarteret privat. I øvrigt lagde det organisationstalent for at arrangere stævner, som Jehovas Vidner var i besiddelse af, megen beslag på opmærksomheden omkring stævnet, i hvert fald hos de ikke-implicerede.

En vis beundring vakte de nu så almindelige plasticbakker med rum til servering af frokost, som dengang var en ny foreteelse. Med dem kunne man, hed det, bispise 12–1500 mennesker på 20 minutter²¹. Lignende bispisninger ved Jehovas Vidners verdensstævner havde givet

anledning til, at højtstående officerer fra USA's hær og flåde var kommet til stede for at drage lære af det²².

Foruden de privat indkvarterede var mange deltagere anbragt i teltlejr ved Stadion og Frederikshøj. Stævnet blev holdt på Stadion, der var forbeholdt Jehovas Vidner i mødedagene. Fra hallerne, hvor der var indrettet spisestue og et »kæmpeinformationsbureau«, var der rejst en blomstersmykket flagallé ud til plænen dannebrogssmykkede talerstol. En del af Stadion udendørs var overbygget således, at mindst 5.000 kunne sidde i tørvejr, om vejrguderne ikke skulle være mødet gunstige²³. Det var de imidlertid. Det hele blev afviklet i fint sommervejr.

Stævnet indledtes torsdag eftermiddag den 19. juli med korsang og musik. Sammenkomsten havde til formål, at deltagerne kunne udveksle erfaringer, lytte til foredrag og

blive undervist i forkyndelse af sektens lære. I programmet var indlagt »små demonstrerende skuespil«, og der blev holdt andagt morgen og aften ²⁴.

Mest opmærksomhed udadtil vakte en dåb lørdag formiddag. Efter at 462 mænd og kvinder på Stadion havde bekræftet, »at de fra nu vil vidne for bevægelsen«, blev de og deres pårørende i en kortge på over 100 biler kørt til Svømmehallen, hvor dåben fandt sted i overværelse af ca. 500 tilskuere.

Fremgangsmåden ved denne handling var, skrev Demokraten: »Der klædes om til badedragt, stilles op i kø, stiges ned i bassinet, holdes for næsen og munden, man gribes af en døber – dykkes baglæns lidt ned under vandet, får et håndtryk og stiger op igen«. Den yngste, der blev døbt, var en 11-årig pige, den ældste en 83-årig mand ²⁵.

I modsætning til andre arrangementer, hvor deltagerantal og talstørrelser i øvrigt altid afrundes i hele tal, førte Jehovas Vidner en omhyggelig og nøjagtig statistik over stævnets foreteelser. Tallene giver et interessant indblik i begivenhederne. De fortæller således, at åbningsdagens eftermiddagsmøde blev overværet af 6.134 mennesker, aftenmødet af 6.762 ²⁶. Dåbstalen lørdag blev hørt af 5.351 ²⁷, og til det offentlige søndagsmøde kom der 10.009 tilhørere ²⁸.

I teltlejrene var der opstillet 750 telte, og under hele stævnet blev der fra 20 forfriskningsboder serveret 28.800 øl og sodavand, 14.600 ispinde, 14.300 pølser med tilhørende 82 kg sennep, 4800 liter kaffe og 23.200 stykker brød.

Cafeteria-arrangementet leverede ca. 50.000 portioner mad og anvendte 4.600 kg kartofler. Til søndagsmiddagen blev til flæskesteg brugt forstykker fra 45 grise. Og stævnets foredrag blev optaget på i alt 45 båndoptagere,

mens underholdningen i pauser mellem programpunkterne blev varetaget af et stævneorkester af størrelse som Århus By Orkester ²⁹.

Det var måske ikke urimeligt, at iagttagere af det velorganiserede stævne gav »andre bevægelser« mod på at henlægge deres møder til Århus – »og ikke som hidtil altid i hovedstaden« ³⁰.

P. J.

Kilder

1. Who's Who 1971 (London 1971) 1245.
2. Dem 7. juli 1955.
3. ASt 5. juli 1955.
4. ASt 4. juli 1955.
5. ASt 26. juni 1955.
6. ASt 26. juni 1955.
7. ASt 28. juni 1955.
8. ASt 4. juli 1955.
9. ASt 28. juni 1955.
10. ASt 3. juli 1955.
11. ASt 26. juni 1955.
12. ASt 26. juni 1955.
13. ASt 3. juli 1955.
14. Dem 7. juli 1955.
15. ASt 7. juli 1955.
16. Dem 7. juli 1955.
17. ASt 7. juli 1955.
18. ASt 7. juli 1955.
19. Dem 7. juli 1955.
20. ASt 7. juli 1955. – Holger Fællessanger = Holger Hansen (1895–1965), der med populære viser og sange gjorde stor lykke ved at få publikum til at synge med.
21. ASt 19. juli 1956.
22. Dem 19. juli 1956.
23. Dem 19. juli 1956.
24. ASt 19. juli 1956.
25. Dem 22. juli 1956.
26. Dem 20. juli 1956.
27. Dem 22. juli 1956.
28. Dem 23. juli 1956.
29. Dem 23. juli 1956.
30. Dem 23. juli 1956.

Århus - en kongresby

I 1960'ernes »ræs« om at etablere sig som messeby holdt Århus sig uden for. I stedet satsede man på at blive kongresby. I Turistforeningen forestillede man sig, at dette mål kunne nås gennem opførelse af et nyt kongrescenter med hal, restaurationslokaler, hotel, butikker og kiosker; man havde det københavnske Falkonercenter i tankerne som forbillede, og det var planen at placere det nye center på kasernearealet over for Rådhuset. Den århusianske presse hilste ligesom Turistforeningens bestyrelse forslaget med tilfredshed ¹.

En stor hjælp i forbindelse med det amerikanske marked fik man af SAS, der i 1968 udsendte 7.000 breve med overskriften »Aarhus – Portrait of a Convention City«; det var et led i SAS' bestræbelser på at »sælge« provinsen. I Turistforeningen var man imidlertid klar over, at det ikke alene gjaldt om at få amerikanerne gjort interesseret, der var også det hjemlige marked at tænke på, og der blev derfor truffet beslutning om – sammen med Erhvervsrådet – at udgive en kongresbrochure, der skulle hedde: »Spørg Århus, når det gælder møder og kongresser« ².

Den pågældende brochure kom ud i efteråret 1969; den blev sendt til udvalgte kontaktadresser, idet man naturligvis var klar over, at der ikke kan skabes en kongresby ved hjælp af en brochure. I Turistforeningen håbede man stadig på kasernearealet som hjemsted for kongrescentret, men i mellemtiden var der etableret et sådant i Skåde Bakker, lige ved Søsterhøj-antennen, Scanticon, som blev åbnet i oktober 1969 ³.

Med Scanticon har Århus fået et ultramoderne kongrescenter med alle nødvendige faciliteter. Kapaciteten har hidtil ikke været stor nok, men udvidelser er ved at blive foretaget. Institutionen er Dansk Ingeniørforenings og Den almindelige Danske Lægeforenings kursuscenter, og den

er etableret for egne midler, idet der er tegnet aktier af en lang række foreninger og selskaber ⁴.

Der er sat meget ind på at skabe et virkelig moderne undervisningscenter; der er lokaler af meget forskellig størrelse; men det største auditorium kan dog kun rumme 240 mennesker, det samme som en meget lille biograf. Ellers er der rum til f. eks. 40 personer samt andre mindre lokaler, beregnet til gruppearbejde og med plads til fra 6–20.

Noget hidtil ukendt på disse breddegrader er Scanticons tekniske udstyr. Det omfatter et helt udbygget internt tv-system, således at der kan foregå produktion direkte, billedbåndoptagelse og gengivelse via storprojektor. Fra september 1972 råder centret endvidere over et komplet udstyret farve-tv-studie, hvortil er knyttet et antal tv-producere og -teknikere. En meget vigtig ting i Scanticon er centrets kursus- og konferenceservice, hvorigennem der ydes pædagogisk og teknisk bistand til udnyttelse af de tekniske faciliteter. På centret kan man få produceret lysbilleder, grafisk arbejde og transparenter, ligesom der kan foretages offsettrykning; hertil kommer naturligvis kopieringsarbejder, der udføres på en Rank Xerox 3600 maskine med sorteringsanlæg.

Formodningen om, at der var behov for et conferencecenter har vist sig at slå til; der afholdes i øjeblikket ca. 400 møder, der samler 15–20.000 mennesker om året. Medvirkende til at skabe det rette center har været bestræbelserne for at tilgodese alle de behov, kongresdeltageren har. I Scanticon har man indrettet en rummelig restaurant, ligesom der findes 66 værelser med bad, altan, telefon, radio og tv; på grund af den store tilstrømning har der ikke været værelser nok, og fra september 1972 sker der en betydelig udvidelse på dette område. Værelsessektionen vil efter dette tidspunkt være på i alt 110; der er allerede projekteret en forholdsmeget udvidelse af re-

Udefra syner arkitekterne Knud Friis og Moltke Nielsens bygning næsten fæstningsagtig. Ser man på helheden, er der imidlertid skabt harmoni med det smukke landskab i Skåde Bakker.

Et kig ind i Scanticons tekniske central giver et overblik over nogle af de moderne tekniske faciliteter, centret råder over. Her produceres undervisningsprogrammer samt hjælpemidler til kurserne.

stauranten, ligesom der, ligeledes fra efteråret 1972, vil ske en forøgelse i antallet af undervisningsrum med 14. Som prikken over i'et kommer samtidig indretningen af en helårs-swimmingpool med sauna.

Udformningen af centret har været lagt i hænderne på arkitekterne Knud Friis og Moltke Nielsen. De har skabt et meget funktionelt anlæg. Egentlig synes Scanticon ikke af meget, når man nærmer sig ad Moesgårdvej; hvad den besøgende først hæfter sig ved, er græsset på taget; det er jo ikke særlig almindeligt at se sammensætningen beton og græstørv, men det får hele det store anlæg til at nå frem til harmoni med det omgivende, naturskønne område. De nødvendige, men skæmmende parkeringspladser er anlagt på terrasser i det stigende terræn op mod centret, og i selve »forgården« møder man Piet Heins superæg i kæmpeudgave.

I interiøret har det funktionelle overtaget. Den rå beton er fremherskende, møblelementet enkelt, stilfuldt, og dekorationen smagfuld. Nogle vil nok finde interiøret lidt koldt, ikke mindst i undervisningslokalerne; men nogle

steder er der bødet herpå ved anvendelse af varme farver i møblelementet.

Med det store besøgstal har Scanticon været en succes, og hvem har så anvendt centret og til hvad? Der har været møder, kurser, seminarer, konferencer og kongresser med et deltagerantal, der har spændt fra nogle få til flere hundrede personer. Deltagerne har repræsenteret erhvervsliv, organisationer, videnskab, uddannelse og administration i ind- og udland. BP-olie, Andelsbanken, Thrige-Titan, Beklædningsindustriens Sammenslutning, Dansk Journalistforbund, Danmarks Radio, Analytisk Sporelement Komité, Slakteriernes Forskningsinstitut og Control Data Institute fra Bruxelles er navne, der tilfældigt er hentet ud af en liste, der omfatter ca. 200 navne.

30 % af benytterne kommer fra lande uden for Skandinavien, 10–15 % fra USA. Der regnes med, at i året 1972 vil ca. halvdelen af centrets gæster komme fra ikke-skandinaviske lande, og den amerikanske udnyttelse skønnes at ville stige.

Presset på centret er så stort nu, at der skal bestilles

plads et halvt år i forvejen, hvis man skal sikre sig mulighed for en konference af en uges varighed. Et mål for centrets succes er det endvidere, at man andre steder i verden omgås med planer om at indrette lignende institutioner. Det bliver formentlig Geneve, der kommer først.

En af de vigtigste årsager til centrets fremgang ligger nok i den omfattende konferencesevice; før en konference skal foregå, drøftes den igennem i møder mellem arrangører og Scanticons medarbejderstab; herunder kan det fastlægges, hvilke behov i retning af service og kommunikationsapparat, man skal etablere, for at informationer og data kan rundkastes mest effektivt. Når dertil kommer, at man kan huse og bospise 110 gæster – er der flere, arrangerer Scanticon indkvartering på hotellerne Atlantic eller Marselis – skulle alle muligheder være til stede for modtagelsen af kongresser. Det kan endelig fremhæves, at konference- eller kursussekretariatet på Scanticon tager sig af så at sige alle praktiske ting i forbindelse med arrangementet. Der udsendes indbydelser, modtages tilmeldinger, udarbejdes deltagerlister og navneskilte, opkræves deltagergebyr, udleveres materiale til deltagere, renskrives foredrag og meget mere.

Kursuscentret Scanticon blev hilst velkommen fra mange sider ved indvielsen i oktober 1969. Rektor Mogens Fog fra Københavns Universitet udtalte, at meget af den viden, studerende hentede i deres første år på læreanstalterne, var forældet, når de nåede frem til den afsluttende eksamen; derfor var det nødvendigt med faciliteter til efteruddannelse. Borgmester Bernhardt Jensen ønskede centret velkommen blandt byens øvrige faciliteter og seværdigheder ⁵.

Og en seværdighed er netop, hvad Scanticon også er, skønt ikke meget påagtet af byens borgere.

Tanken om opførelse af et kongreshus er ingenlunde

opgivet. På dette tidspunkt – sommeren 1972 – er der stemning hos de kommunale myndigheder for et kombineret kongres-, koncert- og operahus på kasernearealerne med tilknyttet restaurant, cafeteria og mindre mødelokaler ⁶.

Tør man regne med, der bliver hentet gode råd hos Scanticon-staben?

I. G.

Kilder

1. Referat af bestyrelsesmøde i Turistforeningen 12. nov. 1965.
2. Formandsberetning på Turistforeningens generalforsamling 28. nov. 1968.
3. Samme 27. nov. 1969.
4. De følgende oplysninger bygger på informationsmateriale, tilsendt fra Scanticon.
5. ASt 2. okt. 1969.
6. Dem 27. juni 1972.

Også bygninger kommer til Århus – til Købstadmuseet

”Den gamle By”

Landsudstillingen i 1909, der på så mange områder kom til at betyde meget for Århus, blev også udgangspunktet for skabelsen af Købstadmuseet »Den gamle By«. Det er i dag et af landets førende museer og samtidig en attraktion, der trækker mange til – såvel byens borgere som tilrejsende fra nær og fjern.

Som ramme om Landsudstillingens historiske udstilling for Århus by havde man genrejst en af byens gamle, anseelige købmandsgårde – Den Secherske Gård fra 1597 fra hjørnet af Lille Torv og Immervad – og kaldt den »Den gamle Borgmestergård«, idet flere af gårdens ejere havde været borgmestre i Århus. Bygningen rummede ikke blot traditionelle museumsrum, men også en række interiører, der – for første gang i Danmark – viste *borgerlige* stuer fra forskellige perioder i tiden 1597–1850 ¹.

Disse interiører betingede »Borgmestergården«s succes i en sådan grad, at det i årene umiddelbart efter Landsudstillingen lykkedes ved forening af mange, gode kræfter at flytte gården endnu en gang og nu til Det Jyske Haveselskabs Have på Vesterbro, der i 1911 var overtaget af kommunen. I 1914 nogle få dage før udbruddet af første verdenskrig åbnedes »Borgmestergården« som et permanent, kulturhistorisk museum ².

Den drivende kraft bag Landsudstillingens historiske udstilling og bag bestræbelserne på at bevare »Borgmestergården« var århusianeren, lærer, translatør Peter Holm (1873–1950), der kom til at lede museet fra grundlæggelsen til 1945 ³.

Fra starten var det Peter Holms tanke, at »Borgmestergården« ikke skulle stå alene. De første drømme om en museumsby – i det mindste omfattende en gengivelse af »Borgmestergården«s gamle omgivelser på Lille Torv – blev drømt ved juletid 1907:

»Min idé er, at vi laver den gamle Borgport som ind-

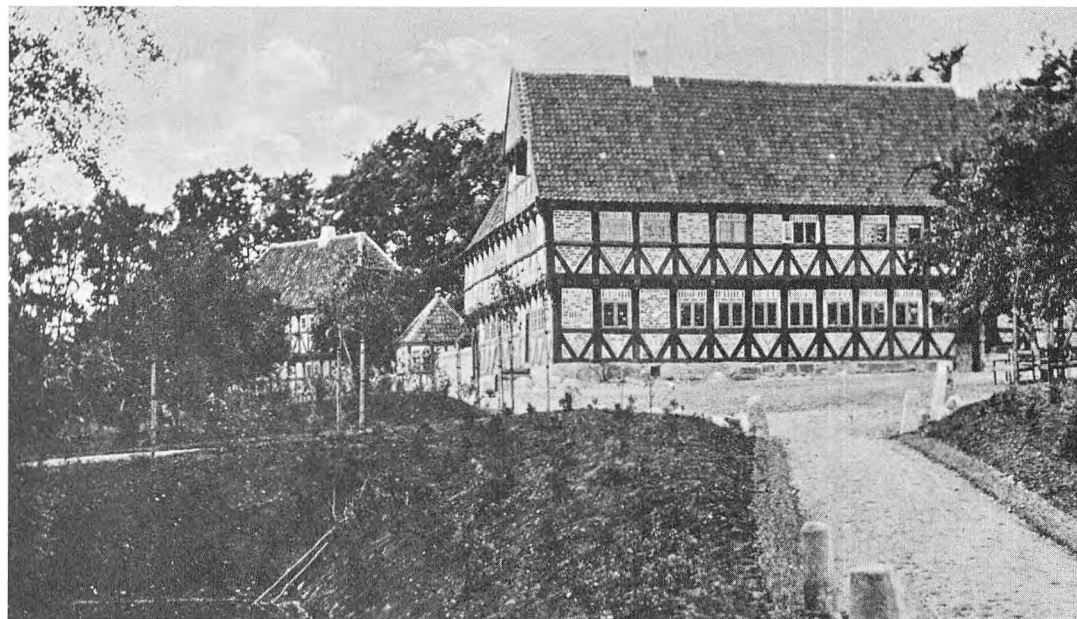
gang til det med toppede brosten brolagte torv. Til venstre står Den Secherske Gård . . . Lazarus' gård ⁴ skal kun være en imitation og bruges som forretningsbygning. Den kan f. eks. rumme en gammeldags vinstue og boglade. Endelig skal Gerdes' gård ⁵ kun fremtræde som en afsluttende væg, opført af træ og afpudset med kalk. Gaderne måtte jo vises et lille stykke og afsluttes med malede lærreder. For at holde publikum i tilbørlig afstand har jeg tænkt mig gaderne spærrede af markedstelte, deriblandt et ægte Christiansfeldertelt. I gyden ved Sechers gård de gamle sprøjter, da brandvæsenet netop der forsynede sig med vand fra Åen. Jydepottersælgerne skulle som før have deres stade under Gerdes' vinduer o. s. v.« ⁶.

Drømmen brast imidlertid. Der var ganske enkelt ikke råd til at fremstille disse udstillingsattrapper.

Men allerede ved åbningen af det permanente museum i 1914 var planen om en virkelig museumsby ikke blot tænkt, men også så småt etableret som en realitet. Samtidig med »Borgmestergården« genrejstes nemlig tre andre bygninger i Haveselskabets Have. Det var Frands Hansens hus fra Mejlgade i Århus. Det tilhørte fra starten ikke museet i egentlig forstand, men indgik dog i eksteriøret som en del af museets Algade. Bygningen var overdraget til Århus Kommune, der bekostede genrejsningen, idet huset blev indrettet til stald og redskabsrum samt bolig for en opsynsbetjent i haven. Først i 1934 overgik bygningen til »Den gamle By«. Det andet hus var den lille havepavillon fra Funders tobaksfabrik på Vestergade i Århus. Den placeredes i »Borgmestergården«s have. Den tredie bygning, en bullade fra Sønder Bjært ved Kolding, blev anbragt på den anden side af åen, i passende afstand fra købstadgaden ⁷.

Fra dette beskedne udgangspunkt er »Den gamle By« vokset op, idet bygning er føjet til bygning. Endnu under

»Den gamle By« ca. 1915. Ved museets Torv og Algade ligger tre af de fire bygninger, der ved »Den gamle By«s åbning i 1914 dannede begyndelsen til den nuværende museumsby. På billedet ses borgmestergården, havepavillonen og Frands Hansens hus, der alle stammer fra Århus. Den fjerde bygning, bulladen fra Sønder Bjært ved Kolding, blev oprindeligt placeret på den anden side åen – uden for billedfeltet til venstre – ved vejen, der fører over åen. I 1932 fik bulladen sin nuværende placering for enden af Vestergade.

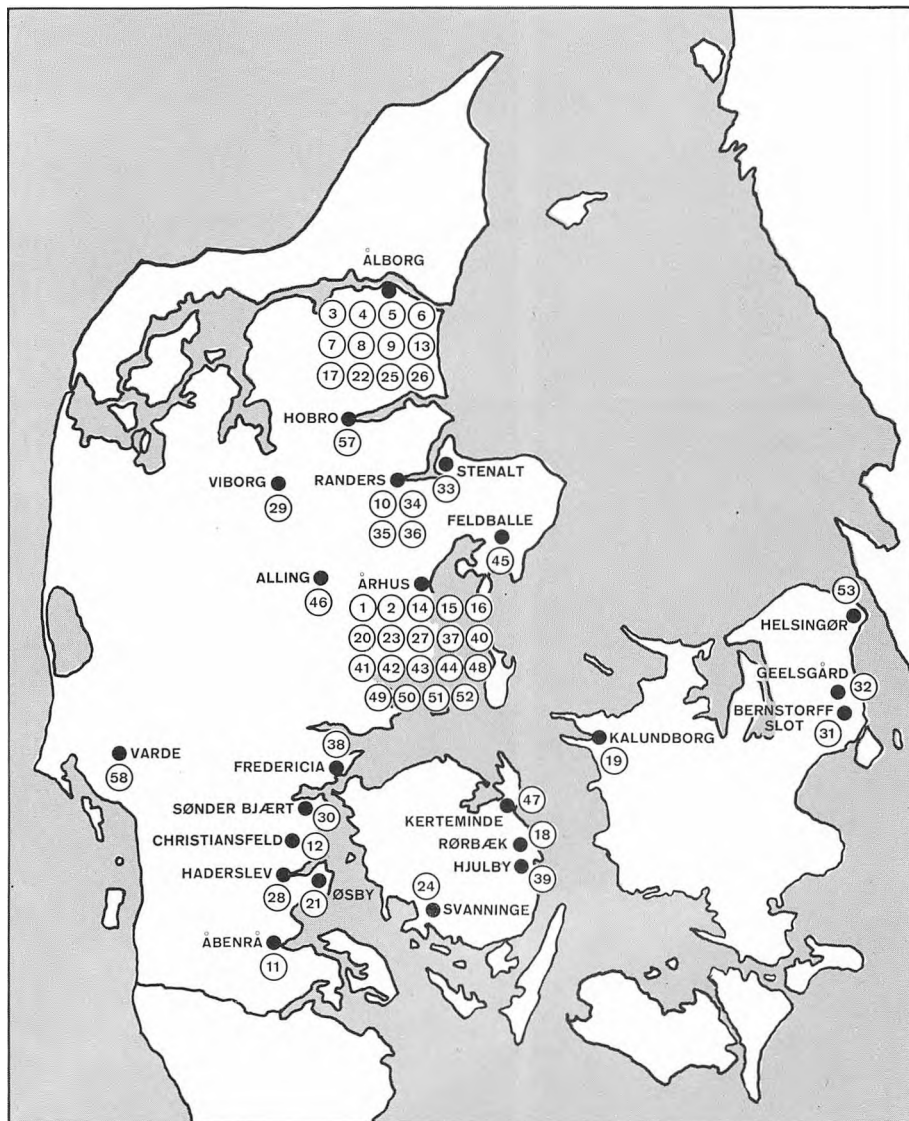
første verdenskrig genrejstes Kannikegadehuset fra Århus, der dengang kaldtes Håndværksmuseet, Vandmøllen fra Djursland og Kustodeboligen fra Alling ved Silkeborg. Kannikegadehuset placeredes ved Torvet og kom til at danne hjørnet ved Brostræde, der førte over til Bulladen, i hvis nærhed Vandmøllen og Kustodeboligen genrejstes, således at der inden for bygningsmuseet dannedes en landlig afdeling, hvis eksistensberettigelse Peter Holm senere selv satte et spørgsmålstegn ved ⁸.

I 1920'erne fulgte store bygningskomplekser som Ålborggården (7 huse) og Århus Mølle (6 huse). Senere er væksten fortsat, så »Den gamle By« i dag rummer 55 bygninger. Hovedparten heraf – ca. ⁶/₇ – stammer fra Jyl-

land og fordeler sig med 19 bygninger fra Århus, 12 fra Ålborg og 4 fra Randers, medens følgende steder er repræsenteret med én bygning: Hobro, Viborg, Stenalt ved Randers, Feldballe på Djursland, Alling ved Silkeborg, Varde, Fredericia, Sønder Bjært ved Kolding, Christiansfeld, Haderslev, Øsby ved Haderslev og Åbenrå. Fyn og Sjælland er repræsenteret med 4 huse hver. De fynske huse er kommet fra Kerteminde, herregården Rørbæk, Hjulby ved Nyborg og Svanninge ved Fåborg. De sjællandske fra Kalundborg, Helsingør, Gelsgård og Bernstorffs slot ⁹. Af bygningerne er således 2/3 flyttet til museet udenbys fra.

Spørgsmålet om hvilke bygninger, der kunne eller skulle bevares har ofte været afhængig af lunefulde tilfældighe-

Kort over de oprindelige hjemsteder for de i »Den gamle By« genrejste 55 bygninger. Hver cirkel med nummer repræsenterer en bygning. Numrene henviser til museets nummerering af bygningerne, der ses på næste sides fugleperspektiv over »Den gamle By«s nuværende udstrækning. Nr.ne 54–56 er ikke gamle bygninger.

der. Men såvel bindingsværk som bulkonstruktion og grundmur findes. I tid spænder bygningerne over perioden ca. 1550–1875.

Opgaverne er ofte kommet som et lyn fra en klar himmel. Og ved genrejsningerne har det desuden været nødvendigt at udnytte det afvekslende terræn i Botanisk Have og at gruppere bygninger og gader omkring å og damme,

hvorved museumsbyen er blevet præget af jordsmon og natur.

Men »Den gamle By« er imidlertid mere end bygningerne. For at leve op til museets formål at vise udviklingen af den danske købstads borger- og næringliv er bygningerne indrettet dels som boliger til forskellige tider og til forskellige sociale klasser, fra den rige købmand til den

Fugleperspektiv over »Den gamle By«s nuværende udstrækning. Fra 4 bygninger i 1914 er museet nu vokset til at omfatte 55 bygninger, placeret på begge sider af åen. Bygningernes nummerering svarer til numrene på kortet over bygningernes oprindelige hjemsteder.

fattige håndværker, dels som butikker, mindre fabriksvirksomheder og værksteder, mere end 30 håndværk er repræsenteret, og de gamle skilte viser, hvor hver enkelt findes, og dels som offentlige og halvoffentlige institutioner f. eks. posthus, toldbod, skole, teater og apotek. Bylivet i alle dets afskygninger er således repræsenteret. For at bygninger og samlinger kan etableres, vedligeholdes og eventuelt forbedres er en videnskabelig baggrund nødvendig.

I forbindelse med museets 25 års jubilæum blev det skrevet, at »Den gamle By« var »på vej til at blive et monument over fortidens købstadkultur og vil blive det i endnu højere grad, efterhånden som de gamle byer selv skifter karakter ved ombygninger og sprænges af nye færdselsårer«¹⁰. – Udviklingen siden da har bevist rigtigheden af denne spådom.

»Den gamle By« trækker nu som tidligere turister til fra hele verden. I dag er det registrerede, årlige besøgstal i samlingerne på over 100.000, men hertil skal uden tvivl lægges mindst det dobbelte antal, der blot besøger museumsområdet, hvortil der er fri og uhindret adgang. Der foreligger desværre ikke materiale til en fordeling af museumsgæsterne på nationalitet, men meget groft må det skønnes, at ca. halvdelen er udlændinge, og at halvdelen heraf er engelsk- og halvdelen tysktalende.

Foruden af turister, som i »Den gamle By« søger og forhåbentlig også finder et billede af den typiske, gamle, danske købstad, der måske af mange opfattes romantisk, besøges museet – som videnskabelig institution – af læreanstaltens uddannelsessøgende ungdom med det formål at studere arkitektur, boligkultur, håndværkskultur m. m., således at Købstadmuseet »Den gamle By« opfylder den dobbelte opgave at gavne og fornøje.

G. R.

Kilder

1. J. Bergsøe: Beretning om Landsudstillingen i Århus 1909, 1913, I, s. 211–214.
2. Peter Holm: »Den gamle By« i Århus, 1951, s. 30–39.
3. Dansk Biografisk Leksikon, X, 1936, s. 459 f.
4. Lazarus' gård lå indtil kort før århundredskiftet på hjørnet af Lille Torv og Vestergade, hvor Handelsbankens bygning fra 1900 nu ligger.
5. Gerdes' gård er nuv. Lille Torv 2.
6. Chr. Axel Jensen: »Den gamle By« i Århus, Peter Holms første plan. Danske Museer, I, 1950, s. 19–22.
7. Peter Holm: »Den gamle By« i Århus, 1951, s. 39–44.
8. Anf. st. s. 103.
9. Bo Bramsen: »Den gamle By« i Århus, 1971, s. 40 f.
10. Chr. Axel Jensen: Museumstanker. Et omrids af 25 års udvikling. Købstadmuseet »Den gamle By«, Årbog 1932 og 1933, s. 17.

Folkefest og kulturuge

I begyndelsen af 1960'erne arrangeredes i flere danske byer såkaldte kulturuger, hvori man præsenterede det lokale kulturapparat væsentlig som en propaganda for den stedlige befolkning. Under budgetbehandlingen i Århus byråd i marts 1964 blev spørgsmålet rejst om en kulturuge i Århus, og borgmesteren kunne da oplyse, at han arbejdede med en skitse til noget i den retning, om end ikke en kulturuge i gængs forstand, så dog »en samlet demonstration af, hvad byen formår«¹.

Den 10. november 1964 forelå så en ansøgning til byrådet om en bevilling på 250.000 kr. til en *festuge* i september 1965. Festugen tænktes videreført som en årligt tilbagevendende begivenhed »med et både folkeligt og kulturelt program under medvirken af byens egne og gæstende teater-, kunst- og andre kulturinstitutioner«, som det hedder i vedtægterne. Festugen, der siden ud over den kvarte million fra kommunen har modtaget et årligt tilskud på 50.000 kr. af tipsmidlerne, bliver administreret af en komité, hvori foruden bestyret og Turistforeningen er repræsenteret Teatret, Kunstmuseet, Den jyske Opera og Århus By-Orkester.

Tidspunktet for arrangementet diskuteredes i starten indgående i komiteen. Med teater- og musiklivets betydende rolle i programmet var sommertiden udelukket. Ville man lægge an på at tiltrække et publikum ude fra – og dette mål var der enighed om – kunne man da vælge foråret eller forsommeren som Festsplillene i Bergen eller Kieler Woche, to arrangementer, der ligner det, Århus Festuge ville stræbe efter. Ud fra mange hensyn kom komiteen imidlertid frem til, at en placering i første uge af september, som en festlig indledning til teater- og musiklivets sæson, var at foretrække for et tidspunkt, hvor sæsonen ebbede ud, og folk længtes efter sommerferie. Det er i september endnu muligt at kombinere de indendørs be-

givenheder med udendørs, hvilket i afgørende grad har medvirket til festugens alsidighed.

Enhver udenlandsk festival henter hovedparten af sit publikum blandt den lokale befolkning. Det gælder naturligvis også Århus Festuge. Navnlig i de første år begrænsede man sit virkefelt stort set til et område, man kunne tage ud til i propagandabus med Århus Pigegarde. Endda kneb det med at få fat i den lokale befolkning. Først med Festugen i 1969 slog foretagendet for alvor rod hos århusianerne, ikke mindst i kraft af den vældige udendørs aktivitet, som gadeforeninger, orkestre og restauratører udfoldede.

Den københavnske presse, som hidtil med en vis kølig tilbageholdenhed havde nøjedes med anmeldelser af Festugens finkulturelle kunstbegivenheder, gav udtryk for forbløffelse, og nordiske broderlandes korrespondenter var imponerede.

I Ekstra-Bladet havde teatermanden Jens Okking et par år tidligere i satirisk form fantasifuldt udmalet, hvordan han ville lave en festuge i Århus. Dette mindedes Gregers Dirkinck-Holmfeld, da han i 1969 kom til Århus for at annoncere koncerterne, og han skrev: »Århus som de vilde, renæssanceagtige orgiers by – der har altid skullet en betydelig fantasi til at forestille sig det – for slet ikke at tale om den fantasi, der i givet fald måtte mobiliseres for at gøre det til en realitet.

Fantasi til f. eks. at lukke den lille Skolegade, hive borde og bænke ud på kørebanen, lægge tæpper på fortovet for dem, der hellere ville sidde der, og så iøvrigt lade øllet flyde og stå til. Det var prægtigt at opleve forleden under en af Århus Festuges sidste dage – masende, ufremkommeligt, med en stemning som om vi var i Genua i 1400, og fyrsten med en grandios gestus havde givet frit slag til, at folket kunne more sig.

Rygten havde altså talt sandt – at Århus Festuge i år var noget med fest og tryk på, noget, der omsider kunne udviske det strøg af søndag-eftermiddag – hele-ugen, som så ofte har hvilet over byen«².

Programmets mangfoldighed afspejler sig i overskrifter som »Otte dages kulturelt marathonløb i Århus«³, og i en svensk journalists konstatering af, at »man svømmer i muligheder for at forædle sjæl og sind indtil drukningsrisiko«⁴. Den lokale versdigter Matabele klagede over begebenhedernes overflod i følgende strofer:

At vælge er virkelig ikke let.
Man blir åndeligt talt lidt overmæt.
Skal vi gå til koncert eller til ballet?
Man er helt fortumlet i skallen.
Der er så meget på ugens menu.
Men benene svigter påny og påny,
når det ene vil til Den gamle By
og det andet til Stadionhallen.

Men han finder trøst i, at der snart kommer en dag, da man siger: Sikken et held, at Århus igen er blevet sig selv og ikke længer er kulturel, men såd'n som den plejer at være⁵.

Hvad der oftest kommer til orde i de talrige nordiske presseomtaler fra de senere år er indtrykket af »ugen«s vidt forskellige tilbud. »Begivenhederne har en spændvidde, som imponerer,« skriver Göteborgs Handels- og Sjöfartstidning. »Mottoet synes at være: her skal findes noget for enhver smagsretning. På kvaliteten slækkes dog ikke. Den må gælde pop, seriøs musik, ballet, sport, kunst, politiske happenings eller buldrende beat-bands i fri luft og gadehjørner«⁶.

Man har fremhævet Festugen som et middel til at slå bro over generationskløften og kommunikationsbarriererne, og gang på gang vendes der tilbage til konfrontationen mellem underholdningsformerne. Således Göteborg-Postens korrespondent i 1970, da musikprogrammet spændte fra Rolling Stones til Finlands Radio-symfoniorkester:

»Det festklædte publikum skred ned ad trappen fra Århus Teater. Ikke engang en lille regnbyge kunne bortjage den højtidelige stemning, som et gæstespil af den kongelige ballet havde skabt. Mens de står der og venter på deres biler, nås de af de svingende toner fra et plastic-telt på den anden side af torvet. Der pågår en pigtråds-jazz-koncert. Teltet er fyldt af mere ukonventionelt klædte tilhørere, som hænger med i musikkens rytmer og nedsvælger deres øl. – I det øjeblik oplevede jeg Århus Festuge i et koncentrat: de adskilte kunstarters og smagsretningers møde«⁷.

»Århus Festuge er på én gang promenerende duchesse og mediterende T-shirts og cord-bukser«, skriver Oslo-bladet Aftenpostens kvindelige korrespondent. »Den er jazz i gaderne, æbleskiver i melis, opera og ballet og stor stads på byens hovedscene; den er karruseller og karameller og kammerteater og gruppeteater i trange bindingsværksbaggårde. Den er Svalegangen og Trinbrættet, Høkergården og Tagskægget, Århus Teater, stripteasens Cabana og Mejeriernes propagandakontor i Kunstmuseet. Og tre timers søvn pr. nat for turistchef Søren Hempel Jørgensen.

– Festugen er »skæg« . . .«⁸.

En anden norsk korrespondent oplyser, at »byens brave borgmester siger nej til skattemøder til fordel for køretur i landauer og veteranbiler. Og midt i sallerierne på torvet opføres stærk dramatik for folket. På en motionscykel på Rådhuspladsen afslører den hæderkronede nævefæg-

Fra festugen 1965: to stiller sulten på Bispetorvet. Pjerrot spiser blå, mens borgmester Bernhardt Jensen holder sig til de mere ordinære retter. Det er omtrent på samme sted, Pjerrot også spiste blå omkring hundrede år før, se side 55.

ter Jens Andersen, at hans kondital kun er 20; de små og store spise- og drikkesteder skyder op i gårde og gader; nogle lader sig høreskade i et inden- og udendørs koncertmylder, mens andre haler torsk op fra dybet på Arhusbugten på den internationale fiskerifestival – den største i Europa – eller kigger på nye møbeltyper og udstillingen »Dette betyr noget i Norge i dag« i Rådhushallen . . .«⁹.

Enkelte begivenheder har vel fået mere presse end an-

dre. I 1968 var det udstillingen af erotisk kunst. I The Times indgik den tre år senere i den amerikanske skribent Clive Barnes' betragtninger over danskernes levestandard. Han fortæller, hvorledes det ved udstillingens åbning så ud »som om den hele befolkning i den ikke særlig store by – mænd, kvinder og børn og babies i armene – var mødt op« og hvordan de vandrede gennem udstillingen »brølende af latter«¹⁰. Året efter var det en hap-

Dans på gaden under festugen 1969. På det øverste billede har beat-ungdommen erobret Rådhuspladsen; på det nederste er det Skolegade, der er dansegulv for en lidt ældre generation.

pening med hanedrab hos Unge Tonekunstnere i Marse-
lisborghallen, som affødte de fleste avislinjer. Men det
kunne også være en ting som den, at jazz-pianisten Jack
Dupree sad ved sit klaver i Guldsmedgade og i næsten en
time blokerede trafikken, indtil han, da det blev ham for-
budt at sidde længere, fortsatte med at spille gående, mens
hans piano blev båret gennem gaden som en stridsvogn
uden larvefødder ¹¹.

»Århus Festuge er blevet en institution,« fastslog Cris-
pin Ahlstrøm i Göteborg-Posten. »Først var det en ret lo-
kal foreteelse, siden måske en jysk, nu hele Danmarks, ja
til og med lidt international«. Man har, betonedede samme
skribent, »ikke kun indrettet sig på finkulturens snævre
domæne. Og dér adskiller Århus Festuge sig på en velgø-
rende måde fra mange lignende arrangementer på andre
steder« ¹².

I Bergens Arbejderblad kunne man endog stille spørgs-
målet: »Århus-ugen til eksempel for Bergen?«, idet man
bemærkede, at ligesom Festspillene i Bergen havde Århus
Festuge været kritiseret for at tage for lidt hensyn til de
mindre og mere avancerede publikumsgrupper og til de
store folkelige indslag. »Men Festugen er alligevel kommet
længere i den retning end Festspillene« ¹³.

Som eneste danske »festival« er det århusianske sensom-
mer-arrangement i færd med at engagere den internatio-
nale turisme, og det førende amerikanske turistblad *Travel Weekly* ofrer Århus Festuges program en fornem om-
tale ¹⁴.

»Danskerne måtte slutte med deres musik- og balletfe-
stival i København. Derimod ser det ud til, at den årlige
festuge i Århus er kommet for at blive,« skrev *Dagbladet*
i Oslo ¹⁵.

B. J.

Kilder

1. ABF 1963–64, 597.
2. Ekstra Bl. 18. sep. 1969.
3. Pol. 18. juni 1967.
4. Sydsvenska Dagbl. 9. sep. 1970.
5. ASt 3. sep. 1967.
6. Göteb. Handels- og Sjøfartst. 10. sep. 1971.
7. Göteborg-Posten 21. sep. 1970.
8. Aftenp. 11. sep. 1971.
9. T A – Telemark 11. sep. 1971.
10. Times 5. juni 1971.
11. Helsingborg Dgbl. 17. sep. 1970.
12. Göt.-P. 21. sep. 1970.
13. Bergens Arb. bl. 12. aug. 1970.
14. *Travel Weekly*, N Y 30. juni 1970.
15. *Dagbl. Oslo* 7. juli 1971.

Poststempel år 1928.

Starten

Aarhus Stiftstidende juni 1897:

»Århus har gode kort på hånden til at blive en turistby; men byen forstår ikke at benytte dem«¹.

To måneder senere bragte samme avis en omtale af en Nakskov-redaktørs oplevelse i Aarhus:

». . . jeg måtte for et lille bitte andelsals rum, der ikke har skygge af ret til at kalde sig værelse, og som manglede servante, klædestativ, natbord osv., . . . betale 5 kr. 50 øre pr. nat, selvfølgelig uden morgendrik . . . Den mand, der før mig havde haft rummet i midlertidig besiddelse, havde været så elskværdig at lade sin hotelregning blive liggende. Af den så jeg, at rummet under almindelige forhold kostede 1 kr. 50 øre pr. døgn«².

Landets næststørste by fulgte ikke rigtig med tiden. Turister var ikke længere kun nogle få velhavende personer, som havde lyst til at se fjerne egne. Den økonomiske fremgang for alle klasser i 1890'erne betød, at flere fik råd til at rejse eller tage på småudflugter, og mulighederne for at komme ud var blevet væsentlig forøget gennem udbygningen af det danske jernbanenet. Rejseaktiviteten steg og dermed kravene til turistfaciliteterne. Indkvarteringsmulighederne måtte forbedres og forøges, håndbøger med oplysninger om rejsetider, seværdigheder og udflugtsmuligheder, gerne ledsaget af kort, måtte være til rådighed. Men hermed var det ikke gjort. En strøm af turister betød indtægter, ikke alene for hoteller og restaurationer, men for hele byen. De rejsende måtte altså ledes til netop ens by eller egn, hvis »enestående« seværdigheder og faciliteter derfor måtte præsenteres for de mulige turister³.

I en række byer havde man fundet ud af dette og dannet turistforeninger til varetagelse af arbejdet. Det første

Århus Turistforening 1897-1972

initiativ blev taget i København, hvor Den danske Turistforening blev startet i 1888 til fremme af turismen over hele landet. Foreningen virkede dog først og fremmest for København, og turistarbejdet i provinsen blev derfor i 1890'erne taget op af lokale turistforeninger. Det var især tilfældet i Jylland, mens det gik langsommere på Fyn og Sjælland⁴. Det skyldes bl. a., at Jylland i disse år blev »opdaget«. Malere og forfattere beskæftigede sig med jyske forhold, kongefamilien fik ved bygningen af Marselisborg Slot et opholdssted i Jylland, og almindelige turister fandt ud af, at et Jyllandsbesøg ikke var en tur på den vilde hede eller i en røverkule⁵.

Fem turistforeninger var oprettet i Jylland, før Turistforeningen for Aarhus og Omegn blev startet i 1897. Om sommeren dette år havde Foreningen af jyske Landboforeninger i anledning af dens 25 års jubilæum afholdt et stort dyrskue i Aarhus, hvortil der var kommet mange besøgende. Der var opstået en række problemer, bl. a. med indkvarteringen af det store antal tilrejsende, ligesom byens droskekuske strejkede under dyrskuet, fordi byrådet havde modsat sig, at vognmændene udnyttede tilstrømningen til en midlertidig forhøjelse af kørselstaksterne⁶. Det var blevet klart, at Aarhus ikke var turistminded; men samtidig var der skabt en stemning for at råde bod herpå, og i september 1897 indbød den lokale repræsentant for Den danske Turistforening til et møde på rådhuset til drøftelse af oprettelsen af en århusiansk turistforening. Alle på mødet var positivt indstillede over for tanken, og der blev nedsat et udvalg til at forberede dannelsen af en forening⁷.

Selv om udvalget straks gik i gang med arbejdet, skulle der dog komme til at gå halvandet år, før den konstituerende generalforsamling for Turistforeningen for Aarhus og Omegn kunne afholdes. Det skete i maj 1899, da et nyt møde på rådhuset efter nogen diskussion vedtog forenin-

gens love, der var udarbejdet på grundlag af andre jyske turistforeningers vedtægter⁸. Når den endelige dannelse af foreningen trak ud, bundede det i vanskeligheder med at skabe et grundlag for foreningens virke; dels var antallet af interesserede Århusborgere ikke stort, dels manglede der turistfaciliteter, således at man ikke mente at kunne propagandere for byen. En vis træghed fra udvalgets side gjorde sig gældende, ligesom der muligvis har været diskussion om, hvorvidt foreningen skulle være en afdeling under Den danske Turistforening, hvilket indbyderen til det første møde i 1897 havde forestillet sig, eller om foreningen skulle være selvstændig, hvad der var regelen i Jylland. Det sidste blev tilfældet indtil 1907, da den århusianske turistforening blev en afdeling under Den danske Turistforening samtidig med, at den gennem Samvirkende jyske Turistforeninger, der var dannet i 1905, fik indflydelse på hovedorganisationen⁹.

Det forberedende udvalg havde dog ikke ligget helt på den lade side. I byens blade havde der været indrykket opfordringer til indmeldelser i foreningen. Det var ikke overvældende mange, der fulgte opfordringerne, idet foreningen ved den konstituerende generalforsamling i 1899 kun talte knap 200 medlemmer. Hermed havde man åbenbart nået alle, der i Århus var interesserede i turist-sagen, for i den følgende snes år lå medlemstallet mellem 200 og 300. Arbejdet for turisterne havde udvalget varetaget ved i 1898 at få oprettet et oplysningsbureau for turister hos en af byens boghandlere; også udgivelsen af en fører for Århus og omegn blev drøftet, dog uden resultat, vel bl. a. fordi et københavnsk forlag udsendte én i 1898¹⁰.

Århus skal gøres tiltrækkende

Der skete ikke store forandringer i turistarbejdet efter den konstituerende generalforsamling, bl. a. fordi det var mæn-

dene fra det forberedende udvalg, der kom til at sidde i den nye bestyrelse¹¹. Tanken om en Århusguide blev snart taget op igen, da man ikke var tilfreds med den københavnske fra 1898, og i 1902 medvirkede foreningen ved udgivelsen af en ny, skrevet af en århusianer¹². Økonomisk var foreningen dog ikke involveret; dertil var dens midler for få. Man stod allerede dengang over for det problem, der skulle blive Turistforeningens evige problem, nemlig at der var for få penge at virke med. Fra byrådet fik man intet tilskud, så de eneste indtægter var stort set medlemskontingentet, der var på 2 kr. I 1907 blev der imidlertid taget et særligt initiativ, idet foreningen lod fremstille og sælge en platte med Domkirken som motiv, således at man fik en ekstraintægt på ca. 2.000 kr. Det lille, normale budget, foreningen arbejdede med, blev ofte benyttet som forklaring på, at Turistforeningen ikke foretog sig så forfærdelig meget¹³. For bestyrelsen var det dog uden tvivl af væsentlig betydning, at alt foregik roligt og uden de store udsving: »... i det hele må foreningen virke roligt og stilfærdigt, ... i venlig forhandling og god forståelse med autoriteterne, vi må ikke presse på, men blot søge nogenlunde at tilfredsstille den indenlandske turiststrøm,« udtalte et bestyrelsesmedlem på en generalforsamling¹⁴.

Propagandaarbejdet for at trække turister til Århus spillede ikke den store rolle i Turistforeningens arbejde den første halve snes år. Man forsømte dog ikke denne naturlige del af en turistforenings arbejde. Da der i 1901 blev afholdt en stor journalistkongres i byen, bød der sig en udmærket lejlighed til at skaffe Århus en gratis reklame, og en henvendelse fra Turistforeningen til kongressens arrangører resulterede i, at foreningen foranstaltede en vellykket udflugt for mødets deltagere¹⁵. Et skridt videre gik man i 1904 ved at fremstille foreningens første plakat,

Det halve Århus ved det yndede udflugtsmål: Stranden ved Marselisborgskovene, hvor Turistforeningen gerne ville have anlagt et hotel. Læg mærke til, at alle strandgæsterne er fuldt påklædte, kvinderne i de for tiden, lige efter århundredskiftet, så karakteristiske hvide kjoler, mændene i mørkt tøj og hat.

der blev sendt både til ind- og udland¹⁶. Og det var ønsket om et fælles reklamefremstød i udlandet, der fik Turistforeningen for Århus og Omegn til i slutningen af 1905 at indkalde repræsentanter fra turistforeningerne i Vejle, Silkeborg og Skagen til et møde i Århus, hvoraf Samvirkende jyske Turistforeninger udsprang¹⁷.

Hovedvægten lagde bestyrelsen imidlertid på at skabe sådanne forhold i Århus og omegn, at turisterne befandt sig godt her. »Vi har ikke et eneste hotel, end ikke vort allerbedste, hvor der findes elektrisk lys, vandklosetter, centralopvarmning osv. – kort sagt de behageligheder, der hører med til nutidens civiliserede turistforhold,« hed det på en generalforsamling¹⁸. På denne baggrund søgte Tu-

ristforeningen at skaffe gode indkvarteringsmuligheder i byens omegn: »... at bo inde på byens hoteller, brød de [turisterne] sig ikke om«¹⁹. Gennem aviserne opfordrede man folk i omegnen til at anmelde ledige værelser til foreningen, der så ville anvise dem til turister²⁰. Men foreningen gik endnu videre. Allerede i 1890'erne havde det flere gange været drøftet at bygge et badehotel i Marselisborgskovene, og i slutningen af årtiet var man endog kommet så vidt, at der blev fremsat et forslag fra et københavnsk konsortium om bygningen og driften af et sådant hotel²¹. Det hele blev dog ikke til noget; men interessen for et hotel syd for byen var i de følgende år meget levende i Århus, og ikke mindst Turistforeningen fulgte

Læge A. H. Winge (1865–1948). Han var formand for Turistforeningen for Århus og Omegn fra 1900 til sammenslutningen med Århus ny Turistforening i 1925. Han var en usædvanlig aktiv mand, der ikke mindst virkede for et samarbejde mellem landets turistforeninger. Oprettelsen af Samvirkende jyske Turistforeninger, hvis formand han var 1905–1915, skete på hans initiativ, og også i hovedorganisationen, Den danske Turistforening, gjorde han sig gældende.

nøje med i udviklingen. I 1903 opfordrede Turistforeningen således byrådet til at få bygget et hotel i Hørhaven; men byrådet var ikke indstillet på sådanne planer på et tidspunkt, hvor der forhandlede med Holme-Tranbjerg sogneråd om indlemmelse af Marselisborgs jorder under Århus kommune. Lige så snart indlemmelsen var accepteret af byrådet i 1906, anmodede Turistforeningen om at få koncession på anlæg og drift af restaurationer og et hotel i skovene. Ved Varna og Ørnereden skulle der bygges to pavilloner, hvoraf den ved Varna skulle have åbent hele året. Ved Silistria skulle selve hotellet ligge. Til dette ville man knytte en række små »cottager« rundt i skoven, hvor gæster også kunne bo, således at hotellets samlede kapacitet blev 100 liggende gæster. Da planerne og et koncessionsforslag blev forelagt byrådet, begyndte der en heftig diskussion. Fra socialdemokratisk side var man imod at give Turistforeningen bevillingen, dels fordi foreningen ikke selv ville drive restaurationer og hotellet, men overlade det til andre, dels fordi socialdemokraterne mente, at byen selv burde tage opgaven op. Resultatet blev, at den koncession, Turistforeningen fik i slutningen af 1906, var mindre favorabel end ønsket. Ikke desto mindre fortsatte foreningen med sagen og nedsatte på en generalforsamling et udvalg til dannelsen af et aktieselskab, der skulle overtage koncessionen. Udvalget blev imidlertid snart klar over, at bevillingens betingelser måtte ændres, hvis der skulle være håb om at få restaurationer og hotellet til at løbe rundt. En henvendelse om ændringer førte i byrådet til en ny heftig diskussion, der gjorde det klart, at chancerne for at få bedre betingelser var små. Turistforeningen besluttede derfor i slutningen af 1907 at tilbagelevere koncessionen til byrådet²². Hermed var nok det største projekt, Turistforeningen i Århus nogen sinde har indladt sig på, løbet ud i sandet. En trøst må det dog have

været, at byen i 1909 byggede restaurationer ved Varna og Ørnereden; men et badehotel blev det aldrig til²³.

Landsudstillingen og dens følger

Selv om hotelprojektet ikke var blevet til noget, havde bestyrelsen nu fået mod på at arbejde med store opgaver, og en naturlig lejlighed bød sig i forbindelse med Landsudstillingen i Århus i 1909. Allerede året før udstillingen be-

Jacob Andersen (1872–1947) kom i 1924 til Århus som overpostinspektør. Allerede året efter blev han formand for Turistforeningen. Hans formandsperiode, der varede til 1935, blev en blomstringstid for foreningen. Idé- og initiativrig, som Jacob Andersen var, startede han en lang række nye projekter, der bl. a. førte til en kraftig medlemsfremgang.

gyndte foreningen at arbejde på fællesrejser fra hele landet til Århus; men tilslutningen til disse rejser viste sig at være ringe, så hele planen måtte opgives. Endnu mindre held havde Turistforeningen med en Århusguide, som den udsendte i forbindelse med udstillingen. Turistforeningen havde truffet aftale med udstillingsarrangørerne om, at dens guide skulle være udstillingens officielle fører, og at der derudover kun udsendtes et katalog for udstillingen. I fortrøstning til, at guiden ville få et stort publikum, tryktes der 50.000 eksemplarer. I 1911 havde man endnu 25.000 stk. liggende på tinghusets loft, og foreningen havde haft et tab på over 10.000 kr. Så mange penge havde foreningen ikke, og da Landsudstillingens komité ikke ville betale underskuddet, måtte foreningens bestyrelse stille garanti for pengene ²⁴.

Turistforeningen havde ved tabet fået et knæk, som det tog mange år at forvinde. De små indtægter – kontingentet var dog steget fra 2 kr. til 4 kr. – skulle bruges til afbetaling på gælden, så der kunne ikke tages fat på opgaver, der stillede større økonomiske krav. Udsendelsen af en platte blev forsøgt ligesom i 1907, men var denne gang ikke nogen succes. En hjælp i den betrængte tid var det, at Århus Byråd fra 1914 årligt bevilgede 100 kr. til Turistforeningen ²⁵.

Der foregik en klar omlægning i arbejdet i årene lige før den første verdenskrigs udbrud. Foreningen arbejdede mindre for løsningen af lokale problemer, end den havde gjort i den første halve snes år af sin levetid. Nu var det propagandaen i ind- og udland, der havde interesse. På trods af pengemanglen lykkedes det at deltage i udsendelsen af brochurer på fremmedsprog. Man havde fået et godt samarbejde med et rejsebureau i Berlin, og da bureauet udsendte en brochure, »Nach dem Norden«, hvori der var en artikel om et femdages ophold i Århus, erhver-

vede foreningen 3.000 særtryk af dette afsnit. Også en engelsk Århusbrochure havde Turistforeningen andel i, og de to skrifter blev sendt til danske og udenlandske rejsebureauer. Endelig sendtes der Århusbilleder til en række udstillinger i udlandet, bl. a. i Berlin og Bruxelles ²⁶.

På den hjemlige front interesserede Turistforeningen sig for skibs- og togforbindelser. I 1914 sendtes der således andragender om forbedring af Århus–Kalundborgruten og Frederikshavn–Göteborgruten til regeringen, og med

D. S. B. forhandlede man om billige søndagstog fra andre byer til Århus ²⁷.

Store ting blev der imidlertid ikke udrettet, selv om turismen netop i årene lige før krigens udbrud nåede et hidtil ukendt omfang. Foreningens bestyrelsesmøder og generalforsamlinger blev færre, »... da der intet væsentligt har været at meddele,« som det hedder i forhandlingsprotokollen ²⁸. Og så kom første verdenskrig og lagde yderligere en dæmper på virkemulighederne. I årene fra 1916 til 1923 blev forhandlingsprotokollen slet ikke ført på trods af, at der – om end med flere års mellemrum – blev afholdt generalforsamlinger. Bestyrelsen kunne på disse møder dog også kun meddele, at foreningens arbejde stort set havde ligge stille ²⁹.

En konkurrerende turistforening oprettes

Den passivitet, som Turistforeningen for Århus og Omegn blev tvunget ind i efter 1909, var en medvirkende årsag til, at den i begyndelsen af 1914 fik en konkurrent. En forening af restauratører og hotelværter, der var dannet i 1903, stod bag oprettelsen af Foreningen til Fremme af Turistbesøget i Århus, i almindelig tale kaldet Århus ny Turistforening ³⁰. En tilsvarende forening var nogle år tidligere dannet i København af især hotelværter efter en strid inden for Den danske Turistforening ³¹. Nogen uenighed i Århus lå der ikke bag dannelsen af den nye forening, og de to foreninger kom til at arbejde sammen i bedste forståelse. Men man mente i den nye forening, at der blev gjort for lidt for at trække turister til Århus, og denne opgave ville man nu tage op.

Som nævnt tog den gamle turistforening netop i disse år propogandaarbejdet op, således at der var mindre anledning for den nye turistforening til at virke uden for byen.

Århus ny Turistforening tog da også først og fremmest lokale spørgsmål op, og man kan sige, at de to foreninger nærmest delte turistarbejdet mellem sig. Den nye turistforening fik således afmærket spadserestier og anbragt vejledende skilte i Marselisborgskovene og Riis Skov, ligesom den også fik opsat skilte i selve Århus. Man protesterede mod byrådets planer om tidlig lukning af beværtningerne, da en sådan lukketid »... ville jage turisterne fra byen«; ikke mindst de små passagerbåde, der sejlede fra byen til Riis Skov og Marselisborgskovene, interesserede foreningen sig meget for og kom med forslag til ændringer i sejltiden ³².

Den nye turistforenings mest prisværdige initiativ var imidlertid udgivelsen af et blad, »Turisten«. Det bragte forslag til ture i Århus og omegn samt en række andre oplysninger af interesse for turister: Når turisten kom til byen, kunne han tage ind på Århus ny Missionshotel eller Hotel Ryesborg, hvor værelserne kun kostede 1,25 kr. Havde han dyrere vaner, gik turen til Royal eller Hotel Skandinavien, hvor de billigste værelser kostede 2 kr. Og var hele dagen gået med at trave rundt i byen for at se på »severdigheder« efter foreningens forslag til byvandring, eller havde turisten været en tur på Mols, kunne der hviles ud i restaurant Mejlborg, »... bekendt for sine hyggelige selskabslokaler og fineste koncert i byen«. Her var også den »smukkeste udsigt over Århusbugten«. Skulle det gå livligere til, var det Kasino, turisten måtte i. Hver aften 20,15 var der her »varieteforestilling med første klasses artister ... og et stort orkester«. Århus ny Turistforening begyndte at udgive »Turisten« i maj 1914, og den udkom en gang om ugen, uden at der dog skete store ændringer fra nummer til nummer. Hver udgave blev trykt i ca. 6.000 eksemplarer og uddelt gratis på alle steder i Århus, hvor der kom turister, ligesom eksemplarer blev sendt ud af byen af

På den generalforsamling, der afsluttede stridighederne i 1937–1938, foreslog den navnkundige skibshandler Sophus E. Johnsen sig selv som formand. Demokraten gengiver hans indlæg således: »Nu har jeg drakenbergiseret hele Vejlbj Fed, . . . og nu vil jeg gerne kaste anker her i Århus. Jeg ved, hvordan labskovsen skal blandes, og I kan tro, at når gamle skibshandler Johnsen står på kajen og modtager »Arandora Star«, så bli'r der sus i sivskoene. Det er sådan nogle gamle sømænd og Grace Darling, Århus Turistforening trænger til, jeg siger stem bare på en af havnens folk, en af de gamle sømænd, der kan flere sprog«.

Et Tilbud ved Turistforeningens Generalforsamling, som ikke blev modtaget.

Skibshandler Johnsen: „Stem paa mig som Formand, saa bli'r der Sus i Sivskoene, Grace Darling, jeg ved, hvordan Labskovsen skal blandes.“

foreningens turistbureau, der var hos Bennetts Rejsebureau, efter at det en tid havde været hos en af byens boghandlere ³³.

»Turisten« fortsatte med at udkomme i 20 år og blev en succes for foreningen. Foreningen selv gik det derimod ned ad bakke med. Ved starten lykkedes det at skaffe en stor medlemsskare; i sommeren 1914 var foreningen oppe på over 450 medlemmer, mens den gamle turistforening på samme tid ikke havde halvt så mange. Men herefter begyndte medlemstallet i Århus ny Turistforening at falde; i 1916 var det under 300 og tallet faldt yderligere i de følgende år ³⁴. Den samme passivitet, som gjorde sig gældende i Turistforeningen for Århus og Omegn, meldte sig nu også i den ny turistforening.

Enighed gør stærk

Den dvaletilstand, de to århusianske turistforeninger var faldet i i løbet af første verdenskrig, kom man først rigtig ud af i midten af 1920'erne. Ganske vist blev turistarbejdet så småt taget op i begyndelsen af årtiet – Turistforeningen for Århus og Omegn udsendte således et nyt oplag af den engelske og tyske brochure samt Århusguiden, der var udarbejdet før krigen – men rigtig gang i arbejdet kom der først, efter at de to foreninger i 1925 var blevet sluttet sammen ³⁵. Allerede i 1917 havde Århus ny Turistforening uden resultat ventileret tanken om en sammenslutning af de to foreninger, og det var også den ny turistforening, der i 1923 tog det indledende skridt til forhandlingerne, der førte frem til sammenslutningen i 1925 ³⁶. Baggrunden for dannelsen af en fælles forening var – foruden det urimelige i at have to turistforeninger i Århus – at den splittelse, der i 1911 var opstået inden for Den danske Turistforening ved dannelsen af en særlig restauratør- og

hotelværtturistforening i København, i 1922 blev helet ved stiftelsen af Turistforeningen for Danmark ³⁷. Når man på centralt plan gik sammen, var det også naturligt, at det samme skete lokalt. Den sammensluttede forening fik navnet: Århus Turistforening og var en lokalforening under Turistforeningen for Danmark under dennes jyske afdeling: Samvirkende jyske Turistforeninger. Allerede et år før den officielle sammenslutning i januar 1925 havde et udvalg fra de to foreningers bestyrelser arbejdet sammen, og den nye forenings bestyrelse kom til at bestå af tid-

ligere bestyrelsesmedlemmer fra de to foreninger. Sammenlutningen skete ikke helt uden gnidninger, idet to af bestyrelsesmedlemmerne i Turistforeningen for Århus og Omegn ikke ønskede at indtræde i den nye bestyrelse. Den ene af de to startede herefter sit eget turistblad for Århus, mens »Turisten« blev organ for Århus Turistforening. Det udkom nu kun en gang om året ³⁸.

Turistforeningen for Århus og Omegn og Århus ny Turistforening havde henholdsvis 125 og 142 medlemmer ved sammenslutningen. Disse små medlemstal kom i høj grad til at bestemme den nye forenings arbejde i de følgende år. Parolen blev: Skaf flere medlemmer, og med en indtil da ukendt energi inden for turistarbejdet gik den nye bestyrelse og ikke mindst foreningens nye formand ind for parolen.

Der var virkelig sangbund for et fremstød for turistsagen. Efter krigen med dens restriktioner på rejselivet ønskede folk at komme ud, og nye rejseformer blev taget op for at tilfredsstille denne udlængsel. Tog og skibe var ikke længere de eneste alternativer; ville man ud i naturen, kunne man vandre eller benytte cyklen. Fod- og cykelture med overnatning i telte blev vældig populære, og de lidt mageligere havde en chance for at se naturen og seværdigheder i det stigende antal biler ³⁹. På denne baggrund kunne Århus Turistforening seksdoble sit medlemstal; fra under 300 medlemmer i 1925 nåede den op på over 1.600 i 1930 ⁴⁰.

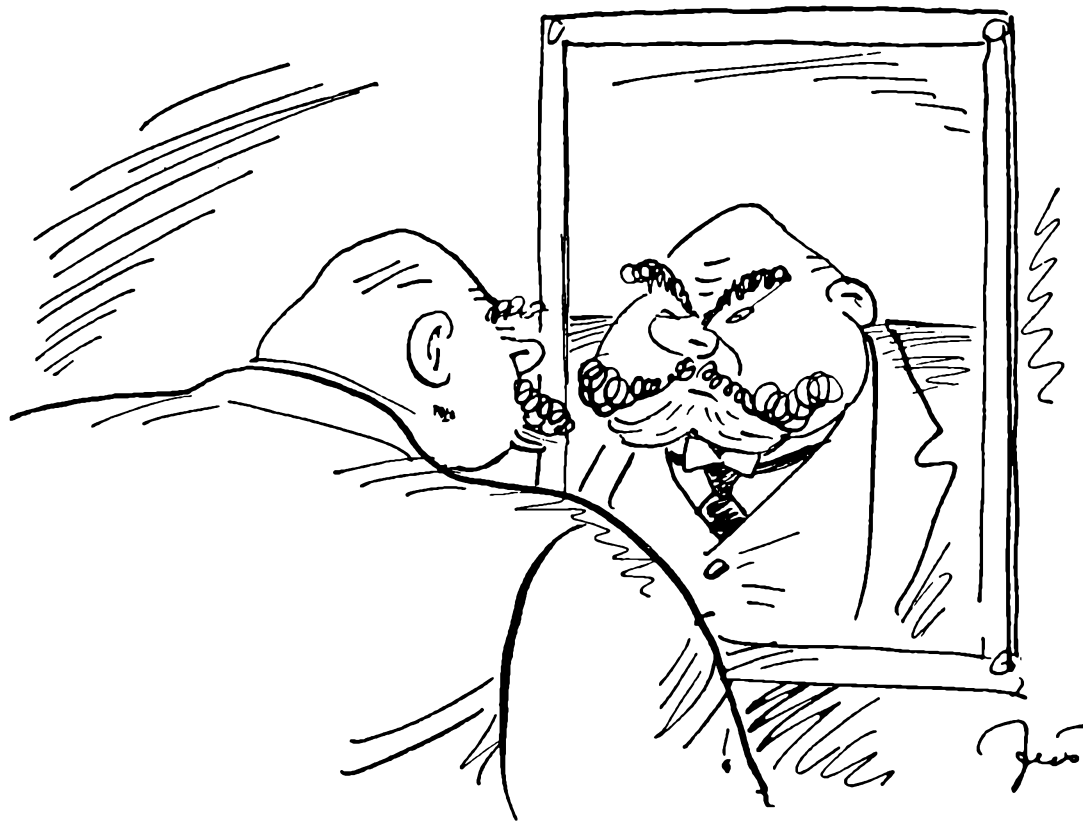
Denne fantastiske udvikling opnåede man gennem en storstilet public relation-virksomhed. Turistforeningen fik gode forbindelser til den århusianske presse, således at enhver begivenhed i foreningen blev grundigt omtalt i aviserne ⁴¹. Og der var meget at omtale for pressen. Mens der i de to gamle turistforeninger ikke blev gjort forfærdelig meget for medlemmerne – Den danske Turistforenings

årbog blev udleveret, og der blev med års mellemrum arrangeret foredragsaftener og udflugter – blev der nu foretaget udflugter flere gange årligt. Måneskinsture på Bugten, udflugter til Kaløvig og Helgenæs var noget, medlemmerne kunne lide, og når de så hertil fik foredrag og film-aftener gratis, følte et kontingent på 4 kr. som yderst rimeligt. Men foreningen brugte også helt moderne midler i sin hvervekampagne. I 1927 udsendte den to bøger med titlerne »Århus og Mols« og »Århus før og nu«. »Århus og Mols« blev udsendt i 4.000 eksemplarer til gennemsyn i århusianske hjem med en meddelelse om, at prisen var 5 kr., men indmeldte man sig i Turistforeningen fik man den for 1 kr. Også »Århus før og nu«, der fik en efterfølger i 1928 med tilføjelsen »anden samling«, blev tilbudt medlemmer og nyindmeldte på særlig favorable vilkår ⁴². Et andet moderne propagandamiddel tog foreningen i anvendelse i 1931, da det blev meddelt, at samtlige medlemmer var gratis rejseulykkesforsikret for 1.000 kr. ved død og 2.000 kr. ved fuldstændig invaliditet. Denne ordning gjaldt de følgende par år ⁴³.

Rejseulykkesforeningsordningen kunne imidlertid ikke standse den tilbagegang, der satte ind efter medlemsrekordåret 1930. Allerede i 1931 var tallet faldet til ca. 1.400, og nedgangen fortsatte i de følgende år, indtil medlemstallet nåede ca. 1.000, hvor det holdt sig 1930'erne ud ⁴⁴. I kriseårene kunne folk formentlig ikke afse de penge, det kostede at være medlem af Turistforeningen, ligesom interessen for turistsagen dalede, når man ikke havde råd til at rejse.

Men netop i en nedgangstid fik de penge, som turisterne lagde i Århus, ekstra stor betydning, og Århus Turistforening lagde derfor i 1930'erne ekstra vægt på at få folk til at komme til byen ⁴⁵. Det betyder ikke, at den havde ladet dette område ligge under arbejdet med at skaffe med-

»Århus – smilets by« blev lanceret som slogan i marts 1938 og har siden hængt ved byen, selv om der ofte er gjort forsøg på at lade det gå i glemmebogen. Her forsøger Århus' daværende borgmester H. P. Christensen at leve op til det nye motto lige efter dets indførelse.

lemmer i sidste halvdel af 1920'erne – tværtimod. I denne meget aktive periode såvel som i 1930'erne blev der lavet plakater, trykt nye oplag af den tidligere nævnte Århusfører samt af foreningens engelsk- og tysksprogede brochurer, ligesom »Turisten« vedblev at udkomme til 1933, da den ophørte på grund af kritik af bladet og dårlig økonomi. Udstillinger blev afholdt i ind- og udland; turistforeningsfolk og journalister vistes rundt i byen og blev godt beværet, en stimulans mere til at anbefale Århus; man arbejdede på at gøre byen turistvenlig og organiserede rejser til Århus for forskellige grupper; egentlige selskabsrejser var et fænomen, der først opstod efter 2. verdenskrig⁴⁶. Den sans for moderne propagandamidler, der prægede foreningens medlemshvervning, genfinder man i den udadrettede agiation. Det var nyt, da foreningen i 1928 og de føl-

gende år fik udgående breve fra Århus stemplet med: »Hold ferie ved Århusbugten«⁴⁷. Selv radioudsendelser, der var i deres spæde begyndelse, blev benyttet til at gøre opmærksom på feriebyen Århus, idet et bestyrelsesmedlem i 1928 holdt et foredrag i radioen om Midtjylland⁴⁸.

De sager af turistmæssig art, der arbejdes med i Turistforeningen efter sammenslutningen frem til 30'ernes slutning, var imidlertid ofte de gammelkendte. Allerede i 1914 havde Turistforeningen for Århus og Omegn beskæftiget sig med Frederikshavn–Göteborgruten, som man mente var utilfredsstillende. Samme opfattelse havde Århus Turistforening i 1930'erne, og i 1932 blev der på foreningens foranledning afholdt et møde i Frederikshavn med deltagelse af forskellige interesserede. Dette første initiativ blev fulgt op i de følgende år med Århus Turistforening som en

Turistforeningens formænd

1897–1899	Sagfører N. Knudsen (formand for det forberedende udvalg)
1899–1900	Læge P. Ørum
1900–1925	Læge A. H. Winge
1925	Overretssagfører Frank Wilde
1925–1935	Overpostinspektør Jacob Andersen
1935–1938	Dommerfuldmægtig Huno v. Holstein
1938–1944	Kontorchef J. Rothausen
1944–1945	Stadsgartner L. Sandberg (næstformand)
1945–1962	Rådmand, biografdirektør Oluf Nielsen
1962–	Bankdirektør Tage Jacobsen

Århus ny Turistforening

1913–1914	Restauratør Søren Jensen
1914–1925	Fabrikant Johs. Sørensen

Turistchefer

1938–1945	Jean Larsen
1945	Ejgil Rasmussen
1946–1947	H. Ostefeld
1947–1962	K. F. Lund-Hansen
1963–1964	H. U. Garde
1964–1966	Mogens F. Andersen
1967–	S. Hempel-Jørgensen

af hovedkræfterne, og i 1936 blev arbejdet kronet med held, idet der blev indført daglig sejlads på ruten, ligesom der blev indsat et lyntog til at føre passagererne videre fra Frederikshavn⁴⁹. En anden sag fra foreningsarbejdets første år, der dukkede op igen i 20' og 30'erne, var spørgsmålet om et badehotel. Ganske vist var der ikke længere noget i vejen med de århusianske hoteller; men mange i byen og med dem Turistforeningen var af den opfattelse, at der savnedes et hotel direkte ved vandet, der muliggjorde en udnyttelse af de gode badeforhold ved Bugten. Der var flere gange planer fremme om et sådant hotel, og foreningen støttede projekterne – dog ikke økonomisk – men der blev ikke bygget noget badehotel⁵⁰. Derimod blev der i 1930 ved Hørhaven oprettet en campingplads, der imidlertid på det tidspunkt ikke fik nogen større tilslutning⁵¹.

Når Turistforeningen ikke økonomisk kunne gå ind for badehotel tanken, hang det sammen med et gammelt problem: man fattedes penge. End ikke den kraftige medlemstilgang i slutningen af 20'erne kunne fjerne dette problem, og man søgte derfor gang på gang at få byrådet til at sætte sit bidrag op fra de 100 kr. årligt, det havde været siden 1914. Først i 1929 blev det hævet til 500 kr. Byrådet var dog ikke helt uinteressert i, hvad Turistforeningen foretog sig, og støttede den ved flere lejligheder med engangsbidrag, ligesom der allerede i slutningen af 20'erne indtrådte et byrådsmedlem i bestyrelsen⁵². Først i de sidste år før 2. verdenskrig fik Turistforeningen større faste beløb fra kommunen. I et forsøg på at skaffe penge søgte foreningen både i 1931 og 1934 om ledige biografbevillinger i Århus, men fik ingen af dem⁵³.

Karakteristisk for Århus Turistforenings virke i disse år var en usædvanlig vilje til at samarbejde med turistforeninger og andre organisationer i ind- og udlandet til

Redaktør Jean Larsen (1892–1945), Århus' første turistchef fra 1938 til 1945. Han fik stillingen på et tidspunkt, hvor der skulle gøres en energisk indsats i turistarbejdet, og selv om hans arbejdsbetingelser på grund af krigen ikke blev gode, lykkedes det ham at skaffe Århus et stort turisttal i disse år. Ikke mindst i forbindelse med byens 500 års købstadsjubilæum præsterede han et stort arbejde.

fremme af turismen. Gennem et samarbejde mellem en række midtjyske turistforeninger lykkedes det i midten af 1920'erne at få udgivet en fælles folder: Rejse til Midtjylland. Et sådant samvirke var enestående i datidens turistarbejde, og da man i 1935 forsøgte at gentage successen, mislykkedes det. Århus Turistforening udsendte så sin egen pjece⁵⁴. Til andre danske turistforeninger og rejsebureauer havde man gode forbindelser, der ofte resulterede i rej-

ser til Århus. Et skår i det gode forhold til en række midtjyske foreninger opstod dog, da Århus Turistforening meget stærkt gik imod planerne om Hærvejen som en turistattraktion. Udførelsen af en sådan plan ville føre turisterne uden om Århus⁵⁵. Heller ikke til hovedorganisationen, Turistforeningen for Danmark, var forbindelsen altid lige god. Den var for københavnsk og satte lighedstegn mellem Danmark og København; noget sådant kunne en provinsturistforening selvfølgelig ikke acceptere⁵⁶. Af betydning for turisttilstrømningen var det, at Århus Turistforening havde gode kontakter til udenlandske turistforeninger og bureauer, bl. a. i Tyskland og ikke mindst i Sverige, hvor der især var et direkte venskabsforhold til turistforeningen i Göteborg⁵⁷.

En vurdering af Århus Turistforenings indflydelse på turiststrømmen til Århus i 20' og 30'erne må blive, at foreningens arbejde øgede antallet af tilrejsende til Århus. Naturligvis ville der være kommet turister til byen uden turistforeningen; men gennem propaganda og ved at gøre Århus turistminded blev antallet forøget.

Nye koste

Størstedelen af turistforeningens arbejde med at trække turister til Århus og yde dem service her blev varetaget af foreningens bestyrelsesmedlemmer, af hvilke de fleste kun havde idealistiske grunde til at udføre det ikke ubetydelige arbejde. Et så umoderne begreb som kærlighed til byen spillede uden tvivl en væsentlig rolle for bestyrelsen. En sådan flok amatører kunne imidlertid ikke blive med med som aften- og søndagsarbejde at virke inden for et område, der fik stadig større økonomisk betydning. I Århus Turistforenings bestyrelse var man selv klar over problemet, og man gik ind for, at turismen i Århus skulle gøres mere

Klar til byrundtur. I slutningen af 1940'erne startede Turistforeningen rundture i byen, der på forskellige hovedsprog blev præsenteret af guider, oftest studenter, der havde gennemgået et særligt kursus. Bussen holder her foran Turistbureauet, der siden 1942 har haft til huse på Rådhuset. Efter krigen frem til slutningen af 1950'erne havde SAS kontorfællesskab med Turistforeningen.

professionel gennem oprettelsen af et turistbureau og ansættelsen af en turistchef, der ikke skulle beskæftige sig med andet end turistarbejdet. Århus ny Turistforenings »turistbureau«, Bennetts Rejsebureau, havde også været Århus Turistforenings oplysningssted efter sammenslutningen i 1925, og i 1929 fik man desuden en kiosk på banegården, hvor rejsende kunne få oplysninger⁵⁸. Men hverken kiosken eller Bennetts Rejsebureau havde som primær funktion at være turistbureau og forekom derfor utilfredsstillende. Turistforeningen søgte derfor flere gange i første halvdel af 1930'erne at få oprettet et selvstændigt bureau, men planerne strandede på grund af mangel på penge⁵⁹. I 1937 henvendte foreningen sig så til byrådet med anmodning om financieret hjælp til oprettelsen af et turistbureau og ansættelsen af en turistchef. Men nu blandede Århus Reklameforening sig i spørgsmålet, idet denne forening mente, at man ikke kun skulle propagandere for Århus som turistby, men burde foranstalte en omfattende bypropaganda, der bl. a. også skulle reklamere for det århusianske erhvervsliv. Et turistbureau og en turistchef ville blive for dyr, således at der ingen penge ville blive tilovers til anden propaganda for byen. Desuden mente Reklameforeningen, at man selv skulle skaffe penge, før man henvendte sig til byrådet om yderligere hjælp, og Reklameforeningen gik i gang med at indsamle 40.000 kr., som den mente, der var behov for. Turistforeningens mål var kun begrænset til et bureau og en turistchef, og den var imod at indblande erhvervsinteresser i turistarbejdet. Et samarbejde mellem de to foreninger blev forsøgt, men først en indgriben fra byrådet fik parterne til at forliges. Der blev nedsat et udvalg, hvor både Reklameforeningen, Turistforeningen og byrådet var repræsenteret, og i dette udvalg blev man snart enige om, at det videre arbejde for Århuspropagandaen skulle foregå i Turistforeningen; der

skulle da vælges repræsentanter fra Reklameforeningen og byrådet ind i en udvidet turistforeningsbestyrelse. Denne omdannelse af Turistforeningen fandt ikke sted uden sværds slag, og der måtte to ekstraordinære generalforsamlinger til i marts 1938, før en ny bestyrelse var valgt. Kun tre fra den gamle bestyrelse blev genvalgt, og ny formand blev en repræsentant for Reklameforeningen. Som et resultat af begivenhedernes udvikling blev Turistforeningens love ændret i 1939, således at Reklameforeningen og byrådet automatisk hver besatte tre bestyrelsesposter⁶⁰.

Efter at gemytterne var kommet af kog, kunne man gå i gang med arbejdet. Byrådet hævdede sit tilskud fra 2.000 kr., som det havde været siden 1935, til 10.000 kr., og hertil kom, at der blev bevilget et betydeligt beløb til en stor turistudstilling i København, som byrådet under diskussionen mellem Reklameforeningen og Turistforeningen først havde nægtet at støtte⁶¹. Alle brikker synes nu at falde på plads. Den turistchefstilling, som den nye turistforeningsbestyrelse måtte formodes at være modstander af, fik man i 1938, idet Århus Journalistforening, der arrangerede Rundskuedagen i Århus, tilbød at financiere en turistchefstilling af sit overskud fra dette arrangement, ligesom den foreslog, at journalistforeningens sekretær og rundskuets forretningsfører blev udnævnt til turistchef. Det skete. Den nye turistchef fik sit »turistbureau« i Århus Kioskselskabs kontor⁶².

Også den indsamling, der var blevet iværksat af Reklameforeningen, men som nu blev overtaget af Turistforeningen, blev gennemført med held. Målet havde været 40.000 kr. og der blev i alt indsamlet 42.000 kr. Til dette beløb skød byrådet 40.000 kr., således at foreningen lå med et ganske betydeligt bypropagandafond, som især tænktjes anvendt i forbindelse med Århus bys 500 års købstadsjubelæum i 1941⁶³.

Den nye bestyrelse var efter stridighederne i 1937–38 nødt til at vise, at den var endnu bedre end den gamle til at varetage turistarbejdet. Turistforeningen gik derfor ind i en række år med en hektisk aktivitet, der især rettedes mod den udadvendte propaganda. For foreningens medlemmer blev der ikke gjort meget. Men til gengæld benyttede foreningen alle de traditionelle propagandamidler: Udsendelse af brochurer i stort omfang, fremstilling af plakater, afholdelse af udstillinger samt rundvisning og beværtning af presse- og turistbureaufolk, der besøgte Århus. Foreningens formand lancerede lige efter sit valg i 1938 det motto for turistpropagandaen, der efterhånden

skulle blive sørgelig kendt over hele landet: »Århus – smilets by«⁶⁴. Turistchefen havde nok at gøre med at hjælpe foreninger, selskaber og kongresser, der kom til Århus, ligesom han foretog propagandarejser i såvel ind- som udland⁶⁵.

2. verdenskrig

Turistforeningens arbejde i de sidste to år før 2. verdenskrigs udbrud var usædvanlig omfangsrigt. Der kom så mange til Århus som aldrig før, bl. a. fordi ferieloven af 1938 gav alle funktionærer og arbejdere fjorten dages løn-

net ferie. Den nye lov gjorde sig allerede gældende i 1939, men ville først slå helt igennem i 1940. Man forventede derfor et endnu større turisttal i dette år, og foreningen lagde forskellige planer til modtagelsen af de mange rejsende, der ville være et delvis nyt klientel⁶⁶. Men så kom verdenskrigens udbrud, der begrænsede antallet af udenlandske turister. Århus Turistforening søgte at råde bod herpå ved at intensivere propagandaen i de skandinaviske lande. Resultatet heraf udeblev, da besættelsen satte en stopper også for det skandinaviske rejseliv. 1940 blev et dårligt år for turistlivet i Århus⁶⁷.

Besættelsen rejste naturligvis en række praktiske problemer for turismen i Århus. Blandt andet havde det tyske militær beslaglagt en række hoteller og vandrehjemmet. Til at fordele de tilbageblivende hotelværelser og en række private værelser og kollegierum, der blev fremskaffet, oprettedes af hotellerne og Turistforeningen et indkvarteringsbureau på banegården. Desuden deltog Turistforeningen i etableringen af et nyt vandrehjem⁶⁸.

Besættelsen fik dog ikke de første par år efter 1940 de katastrofale følger for turistlivet i Århus, som man måske kunne have forventet. Det lykkedes i 1941 at skabe en begivenhed i Århus af et sådant omfang, at året turistmæssigt kunne sammenlignes med rekordåret 1939. Århus havde, som tidligere nævnt, 500 års købstadsjubilæum i 1941, og denne lejlighed blev benyttet til afholdelse af store festligheder. En væsentlig del af jubilæet blev arrangeret af Turistforeningen, der fik betydelige tilskud fra byrådet, ligesom der blev brugt penge af det i 1938 indsamlede bypropagandafond. Der blev anvendt 20.000 kr. af Turistforeningen til annoncer for Århus i alle landets blade, en række brochurer blev udgivet, 3000 plakater og over 1 mill. mærkater til at sætte på breve blev fremstillet, der blev arrangeret optog gennem byen og friluftsfesttil-

linger på Bispetorvet, og byen blev blomstersmykket. Endelig startede foreningen indsamlingen af kobber, der som en borgergave skulle gives byen til et klokkespil i rådhusårnet⁶⁹. Som følge af krigen blev dette klokkespil først indviet i 1948⁷⁰.

For Turistforeningen selv fik 500 års jubilæet betydning ved, at den fik overladt lokaler til et turistbureau i det nye rådhus, der blev indviet i forbindelse med jubilæet⁷¹.

Det kæmpemæssige arbejde, der blev ydet i 1941, fik i forbindelse med en fortsat propaganda over for danske rejsende i 1942 også dette år til at blive et godt turistår for Århus, men herefter var det også slut. I resten af besættelsesårene og den første tid derefter var rejselivet ret sparsomt⁷².

Disse stille år benyttede man i Århus Turistforening til indre opgør. Det begyndte i 1944, da formanden så sig nødsaget til – blandt andet efter pres fra turistchefen – at trække sig tilbage, da han havde været sekretær i Dansk-Tysk Selskab⁷³. Uden forbindelse hermed søgte turistchefen sin afsked i begyndelsen af 1945, da han havde fået en bedre stilling⁷⁴. Bestyrelsen valgte herefter af sin midte en ny turistchef, der imidlertid i slutningen af året blev afskediget på gråt papir af samme bestyrelse. Denne handling gav anledning til store stridigheder, der delvis var af partipolitisk art. På generalforsamlingen væltede en opposition, der gik ind for den afskedigede turistchef, hele den del af den siddende bestyrelse, der var generalforsamlingsvalgt, og den nydannede bestyrelse tilbød herefter turistchefen genansættelse, hvad han dog ikke ønskede⁷⁵. En ny turistchef blev antaget, men også han sad kun ganske kort tid. Først i 1947 blev turistchefproblemet løst, da man fik en mand, der kom til at beklæde posten i næsten en snes år⁷⁶.

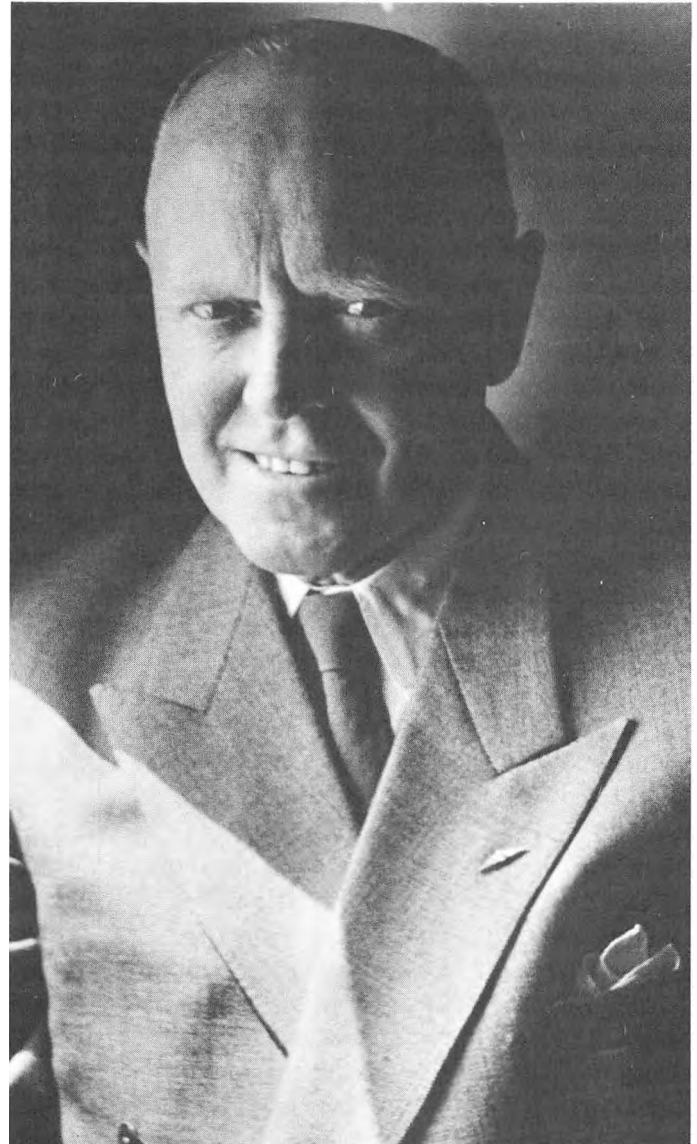
K. F. Lund-Hansen (1891–1970) var ritmester og blev senere reklame-
mand. Det sidste var afgørende, da Århus Turistforening i 1947 ansatte
ham som turistchef, og det fik stor betydning i turistarbejdet i de
følgende år, hvor turisttallet voksede med en hidtil ukendt fart.
Lund-Hansen forstod at følge med i denne udvikling og deltog også
efter sin afgang som turistchef i 1963 i salgsarbejdet for Århus.

Nye tider – nye turister – ny turistforening

Den nye bestyrelse, der var indtrådt i 1945, søgte at forhindre fremtidige stridigheder ved at foretage en reorganisation af foreningen. I 1946 blev foreningens navn Turistforeningen for Århus og Omegn, et udtryk for, at foreningens virkefelt også var oplandet. Væsentligere var det, at der blev oprettet et repræsentantskab, hvis sammensætning betød en eliminering af Århus Reklameforenings indflydelse og en styrkelse af de forskellige turist erhvervs og andre erhvervs repræsentation i ledelsen. Byrådets afgørende betydning for foreningen fremgik klart af, at dets to repræsentantskabsmedlemmer samtidig var selvskrevne bestyrelsesmedlemmer ⁷⁷.

Stridigheder som dem i den århusianske turistforening i årene 1944–46 var ikke enestående, hverken i denne forening eller i det danske turistforeningsliv i almindelighed. Årsagerne til, at der jævnlige er så stærke brydninger i turistarbejdet skal nok søges i to forhold, nemlig for det første, at foreningerne ikke er underkastet nogen nødvendighedernes lov. Man er ikke nødt til at præstere et resultat inden for en bestemt tidsramme. Det andet forhold er, at enhver anser sig for kompetent inden for turistarbejdet. Ingen, der ikke er ingeniør, ville finde på at bygge broer, mens alle mener at vide, hvordan man får turister til at komme til ens by eller egn.

Denne indstilling var dog svindende i Turistforeningen for Århus og Omegn i årene efter besættelsen. I stadig stigende grad gjorde en professionel holdning til turistarbejdet sig gældende i efterkrigstiden; der blev mindre og mindre plads for den idealistiske amatør, der havde præget foreningen fra starten til op i 30'erne. Den nye turistchef, der blev ansat i 1947, var reklamemand, og hans nærmeste medarbejder var uddannet inden for rejsebureaubran-

chen⁷⁸. Foreningens bestyrelse prægedes i højere grad end tidligere af personer, der gennem deres erhverv havde tilknytning til turistarbejdet, ligesom holdningen i ledelsen var kendetegnet af en anderledes forretningsmæssig indstilling end forhen. Turistforeningen var en virksomhed inden for turistbranchen, og den vare, man havde at sælge, var Århus. Begreber som produktudvikling, markedsføring og markedsandel var ikke ukendte, når »virksomheden« diskuterede salg fremstød⁷⁹.

På et område kan Turistforeningen dog ikke sammenlignes med en forretning, nemlig på det økonomiske. Foreningens politik var at bruge alle de penge, den havde til rådighed. Der fandt altså kun sjældent henlæggelser sted, og skete det, at der et år var overskud, blev dette straks anvendt det følgende år. Men jo mere, der blev gjort for at trække turister til Århus, og jo mere dette salgsarbejde lykkedes, desto større blev foreningens og dens turistbureauers arbejde og omkostninger, uden at indtægterne steg⁸⁰. Ganske vist begyndte foreningen efter 1945 som et udslag af den nye forretningsmæssige holdning at opkræve gebyrer og provision, men disse indtægter var dog små i forhold til det samlede budget⁸¹.

Resultatet var, at det evige problem: mangel på penge, også gjorde sig gældende for turistforeningen i 1950'- og 1960'erne. Ad forskellige veje søgte den at råde bod på det. Gennem oprettelsen af repræsentantskabet i 1946 var de århusianske erhverv blevet knyttet til turistarbejdet, og i stigende omfang blev de anmodet om at støtte Turistforeningen pekuniært ud over deres kontingentbetaling. Repræsentantskabsmedlemmerne blev opfordret til at skaffe tilskud fra de erhvervsorganisationer, de var knyttet til, og turistchefen og turistbureauets personale drev en kraftig akkvisition blandt de forretningsdrivende. Et stadigt gentaget argument i bearbejdningen af erhvervslivet var,

at den reklameudgift, et bidrag til Turistforeningen måtte betragtes som, ville komme flere gange igen ved øgede indtægter fra et stigende antal turister. Det lykkedes i løbet af 50'erne at skabe en øget forståelse i det århusianske forretningsliv for turistarbejdet og dermed en ny indtægtskilde for foreningen⁸².

En anden måde at skaffe penge på var at forøge antallet af medlemmer og deres kontingent. I 1945 havde man ved en kraftig hvervning fået medlemstallet op fra de ca. 1.000, det havde været i en halv snes år, til ca. 2.900. Efter et lille fald de følgende år stabiliserede tallet sig på ca. 2.700, hvor det holdt sig frem til midten af 1950'erne, da det begyndte at stige. Omkring 1960 var man nået over de 4.000, og ti år senere lå tallet mellem 5.000 og 6.000⁸³. Turistforeningen for Århus og Omegn var hermed blevet Danmarks største turistforening. En væsentlig del af den ikke ubetydelige medlemsstigning skyldtes imidlertid, at foreningen havde ret til at udstede lejrpass til sine medlemmer, hvorfor mange blev medlem for at få lejrpasset. Disse lejrpassmedlemmer var ofte ret flygtige, og der blev ikke gjort meget fra foreningens side for at fastholde dem⁸⁴. I det hele taget kan medlemsarrangementernes tal i de sidste 25 år slet ikke sammenlignes med den aktivitet, der udvistes i sidste halvdel af 20'erne og første halvdel af 30'erne. Bestyrelsen drøftede jævnligt, om der skulle gøres mere for medlemmerne; men da de foranstaltninger, der blev lavet, ofte havde ringe tilslutning og gav underskud, mente man ikke, der var noget behov. I øvrigt fik medlemmerne årbogen fra Turistforeningen for Danmark⁸⁵.

Noget krav på store arrangementer kunne medlemmerne vel næppe heller gøre med det kontingent, der betaltes til foreningen. Indtil 1958 fastholdtes de 4 kr., kontingentet havde været i ca. 50 år, og herefter var det 10 kr.

Skotten her får et billede med hjem af verdens formentlig mest fotograferede grise, nemlig dem på Grisebrønden eller Ceresbrønden, som den også kaldes. Det var nemlig Ceres, der i 1950 forærede Mogens Bøggilds kunstværk til byen.

nogle år for at stige over 15 kr. til 20 kr. Et stort antal medlemmer betalte dog et højere bidrag end det i lovene fastsatte ⁸⁶.

Hverken bidragene fra erhvervslivet eller medlemmernes kontingent var nok til at klare udgifterne, og Århus Kommune trådte til med ganske betydelige tilskud, således som den var kommet ind på i sidste halvdel af 1930'erne. I slutningen af 40'erne blev det hævdet fra foreningens side, at byrådet »engang« havde lovet at yde så meget i tilskud, som foreningen selv skaffede. Et sådant løfte ville byrådet imidlertid ikke kendes ved; men det blev ved med at spørge gennem hele 1950'erne og førte til hyppige diskussioner i bestyrelsen med opfordringer til byrådets to repræsentanter om at indfri tilsagnet, hvilket skete i begyndelsen af 60'erne ⁸⁷.

Århus kommunes tilskud til Turistforeningen kom i slutningen af 1960'erne op over 150.000 kr. Samtidig fik for-

eningen efter mange henvendelser forstæderne til at yde et tilskud, der forholdsvis svarede til Århus kommunes. Ved kommunesammenlægningen i 1970 opstod der imidlertid problemer i forbindelse med tilskuddene; thi disse ville jo falde væsentligt, hvis forstædernes bidrag bortfaldt, og den nye Århus Kommune kun fortsatte med at yde lige så meget, som foreningen selv skaffede. Under diskussionen om den nye ordning lagde Turistforeningen op til en principdebat: Ønskede kommunen, at foreningen skulle virke som et serviceorgan, der kun fungerede i Århus, eller skulle den også gøre et aktivt arbejde for at øge turiststrømmen til byen? Sagde byrådet ja til det sidste, måtte der ydes mere til foreningen. Svaret var klart: Turistforeningen får i dag fra Århus kommune 2½ gange så meget, som den selv skaffer ⁸⁸. Det var i pagt med den nye kommunalordning, at foreningen i slutningen af 1969 forandrede navn til Århus Turistforening ⁸⁹.

Det betydelige økonomiske tilskud, kommunen ydede, betød naturligvis en ikke uvæsentlig kommunal indflydelse på foreningen. Denne indflydelse var begyndt i 30'ernes slutning og øgedes stadig i de følgende årtier. Et klart udslag fik den i byrådets to bestyrelsesposter efter reorganisationen i 1946 og i en rådmands besættelse af formandsposten i en lang periode. Kommunens betydning for Turistforeningen for Århus og Omegn havde en parallel i statens forhold til hovedorganisationen for det danske turistarbejde, Turistforeningen for Danmark, idet staten også fra 30'erne stadig øgede sin støtte og indflydelse på organisationen. Denne proces resulterede i 1967 i en ophævelse af Turistforeningen for Danmark og dannelsen af et næsten rent statsorgan, Danmarks Turistråd, hvori lokal- og landsdelsturistforeninger næsten ingen betydning fik. Økonomisk var Turistforeningen for Danmark i 1950'- og 1960'erne og senere Danmarks Turistråd baseret på statsmidler⁹⁰.

I betragtning af at Turistforeningen for Århus og Omegn i høj grad støttede sig til kommunen, måtte det spørgsmål naturligt rejse sig, om foreningen ikke skulle gå en tilsvarende vej som hovedorganisationen, altså blive et kommunalt foretagende. Overvejelser herom fandt sted ved flere lejligheder i bestyrelsen og mundede hver gang ud i, at det var sundt, at det private initiativ fortsat gjorde sig gældende i turistarbejdet⁹¹. Byrådets opfattelse var, at de erhverv, der nød godt af turisterne, også burde bidrage til Turistforeningen, ligesom man frygtede, at interessen for arbejdet vil svinde, hvis det blev varetaget af kommunen⁹².

Når kommunen var parat til at støtte turistforeningen, skyldtes det, at man mente, foreningen opfyldte sit formål: at fremme turistlivet, specielt i Århus. Det er naturligvis vanskeligt at vurdere, hvilke faktorer der påvirker

folk i deres valg af rejsemål; men der kan ikke herske tvivl om, at de strenge, Turistforeningen spillede på, øvede indflydelse på turisternes valg, og at foreningen derved – ligesom i mellemkrigstiden og under de første år af besættelsen – i 1950'- og 1960'erne bidrog til, at Århus fik sin andel af turiststrømmen.

Turismen fik efter krigen et hidtil ukendt omfang. Aldrig tidligere havde så mange rejst så meget. Ferieloven af 1938 fik først rigtig betydning i efterkrigstiden, og nye love udvidede yderligere ferieperioden. Velstandsstigningen, der fandt sted ikke mindst i 60'erne, sammen med udbredelsen af billige rejsemuligheder som camping og selskabsrejser betød, at alle nu kunne tillade sig at benytte ferietiden til rejser. Også samfærdselsmidlernes udvikling – først og fremmest den kraftige vækst i bilernes antal – må nævnes blandt de faktorer, der medførte en stigende turisme. Selv om mange danskere og andre på grund af klimatiske forhold her i landet søgte sydpå, fik Danmark også del i denne stigning.

Turistforeningen for Århus og Omegn søgte at trække turister til byen for en væsentlig del gennem de traditionelle midler⁹³. Det er således nævnt tidligere, at inden- og udenlandske journalister og rejsebureaufolk blev vist rundt i byen og bearbejdet af Turistforeningens folk. En sådan propagandavirksomhed, der også i vid udstrækning blev praktiseret i 1950'- og 1960'erne og nu tillige omfattede film- og TV-producenter, var af stor betydning, fordi den ofte resulterede i artikler og film, der fremtrådte som reportage og derved i højere grad blev læst og set, end annoncer og propagandafilm fra Turistforeningen ville blive. Og en rejsebureauemand, der var blevet godt behandlet i Århus, ville ikke have svært ved over skranken at anbefale byen til ubeslutsomme turister.

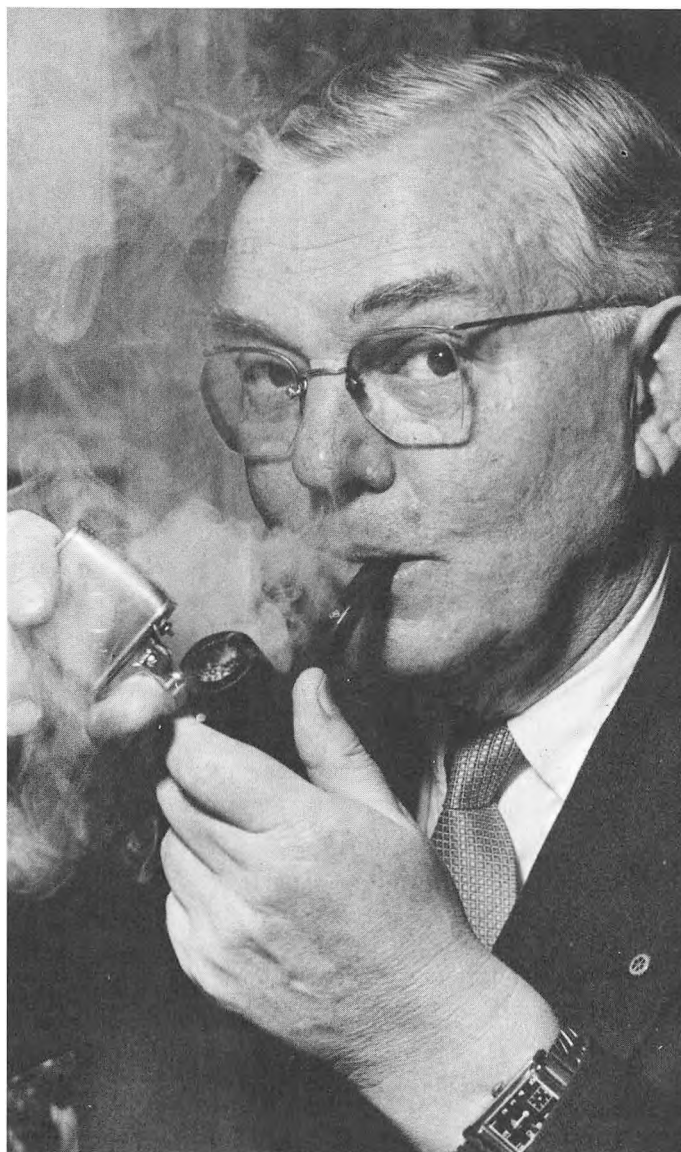
For at et rejsebureau kan vejlede kunderne, må det

Otuf Nielsen (1898–1970) er mest kendt som byrådsmedlem og senere rådmand, og disse kvalifikationer talte også, da han i 1945 blev valgt til formand for Århus Turistforening. Af lige så stor betydning for det omfattende arbejde, han præsterede i sin lange formandsperiode frem til 1962, var imidlertid hans uddannelse som journalist og hans senere virke inden for reklamebranchen.

have brochurer, som kan tages med hjem og studeres, ligesom det også er nødvendigt, at det lokale turistbureau, hoteller og restaurationer har guider og kort over byen, der kan udleveres til de ankomne turister. Derfor fortsatte Turistforeningen med at fremstille brochurer og guider, selv om man var klar over, at spildprocenten var stor, ligesom det erkendtes, at brochurefremstilling ikke var det eneste saliggørende inden for turistarbejdet⁹⁴. I øvrigt foregik der en modernisering på brochureområdet. Mens der tidligere havde eksisteret et hav af pjecer, fordi hver eneste turistforening – selv i de mindste byer – skulle have deres egen, blev der nu i stigende grad gennem et samarbejde mellem de lokale foreninger udgivet regionsbrochurer, der dækkede større dele af landet, og hvor der var foretaget en vurdering af de enkelte seværdigheders betydning. Turistforeningen for Århus og Omegn var førende i denne modernisering, der bevirkede besparelser ved såvel udgivelsen som distributionen. En vis modstand kunne naturligvis ikke undgås, og den århusianske forening blev beskyldt for at ville sidde på det hele. De enkelte turistforeninger kunne dog fortsat udgive egne foldere⁹⁵.

Også fordelingen af propagandamaterialet blev ændret i løbet af 1950'- og 1960'erne, idet den enkelte forenings forbindelser til udlandet blev mindsket. I stedet blev brochurespredningen og i det hele taget udlandspropagandaen centraliseret hos Turistforeningen for Danmark og senere Danmarks Turistråd⁹⁶.

De traditionelle midler inden for turistarbejdet slog imidlertid ikke til længere. Der var sket en ændring i turisternes mentalitet. Det var ikke længere sagen af sidde på en bænk i Marselisborgskovene og se ud over Bugten. Der skulle ske noget nu; man skulle se så meget som muligt og ikke opholde sig længe hvert sted⁹⁷. Det forkætrede

En del af Turistforeningens nuværende bestyrelse foran turistbureauet. Fra venstre ses turistchef S. Hempel-Jørgensen, formanden, bankdirektør Tage Jacobsen, redaktør Holger Ellert, inspektør Folmer Knudsen, næstformanden, rådmand Olaf P. Christensen og byrådsmedlem, politiassistent Søren Dalby. Fraværende var vinhandler Chr. I. Meier, direktør Mogens Nielsen, direktør C. O. Søggaard samt viceskoleinspektør Bent Dohm.

slogan: »Århus – smilets by« var nu helt uden slagkraft; i stedet måtte der peges på: »Århus – feriens hovedkvarter«, hvorfra turistene kunne tage ud at opleve noget⁹⁸.

Der var gode udflugtsmuligheder fra Århus. Herfra kunne man tage til Mols, der altid har spillet en væsentlig rolle i den århusianske turistforenings propaganda, og der var ikke langt til Himmelbjerget. Midtjylland fik i løbet af 50'- og 60'erne i højere grad end tidligere en central placering. En række nye og forbedrede skibsruter forbandt området med ind- og udland, og en fast flyveforbindelse Tirstrup–København blev oprettet i 1946 og blev i de følgende tiår benyttet i stadig stigende grad⁹⁹. Turistforeningen fulgte nøje med i denne udvikling og understøttede den, hvor den kunne. Særlig på et område gik foreningen og især dens turistchef aktivt ind for at placere Århus centralt, nemlig i forbindelse med Europavej 3. På et tidspunkt, da bilens betydning for turistlivet blev åbenbar, begyndte der et internationalt samarbejde om udbygningen og afmærkningen af denne vej, der fra Lissabon i syd til Stockholm i nord skulle virke som en hovedlandevej for turiststrømmen. Det var uden tvivl Turistforeningens fortjeneste, at Europavejen kom til at gå gennem Århus, idet foreningen i begyndelsen var ene om at varetage de skandinaviske interesser. Som en konsekvens af indsatsen for Europavej 3 og i den jyske turismes interesser måtte Turistforeningen for Århus og Omegn til gengæld gå imod Fugleflugtslinien¹⁰⁰.

For at de let bevægelige turister ikke straks igen skulle forlade »feriens hovedkvarter«, måtte dette have noget at byde på, der kunne optage og beskæftige. Turistforeningen begyndte derfor i slutningen af 1940'erne at arrangere byrundture og udflugter i omegnen med guider, som den sørgede for havde fået en grundig uddannelse, ligesom også byens natteliv en overgang blev præsenteret ved

»night excursions«¹⁰¹. Et betydeligt arbejde blev lagt i rundvisningen af skolebørn, der i stort tal kom til Århus på ekskursion eller lejrskole, og flådebesøg gav anledning til forskellige arrangementer som udflugter og besøg i danske hjem¹⁰². Også almindelige turister fik lejlighed til at besøge danskere privat gennem de såkaldte »Meet the Danes«-foranstaltninger, og Turistforeningen ordnede ligeledes ferier på bondegårde¹⁰³. For at skabe liv i byen foranstaltede foreningen markeder af forskellig art, og en væsentlig del af arrangementet af festugen, der blev startet i 1965 på borgmesterens foranledning, påhvilede turistforeningen¹⁰⁴.

Et andet område, foreningen interesserede sig stærkt for, var Den gamle By som turistattraktion. Museet trak mange besøgende; men turistforeningen mente, at der var grundlag for yderligere at udbygge de attraktive muligheder, navnlig ved også at stimulere de indendørs besøg. Man talte om arbejdende værksteder, moderne brochurer m. m. Fra museets side var man også interesseret i et øget besøgstal; men samtidig måtte samlingernes bevarelse tilgodeses, og man fandt ofte, at turistforeningens forslag gik videre, end bevarelseshensynet tillod. Lange og trange forhandlinger synes dog at have ført til et resultat, der tilgodeser begge hensyn¹⁰⁵.

»Turisterne følger sengene« hed det ofte under turistforeningens drøftelser af Århus som feriens hovedkvarter, og i den forbindelse beklagede man, at antallet af sengepladser ikke blev udvidet i løbet af 1950'erne. Da der tilmed i begyndelsen af 60'erne blev nedlagt to hoteller, nemlig Skandinavien og St. Knud, påpegede Turistforeningen offentligt nødvendigheden af at få flere hoteller i Århus; ikke mindst tog man den gamle tanke om et hotel ved stranden op. De eksisterende hoteller, navnlig Regina og Royal, var ikke ganske enige med Turistforenin-

gen: hotelbelægningen var ikke af et sådant omfang, at der var behov for flere sengepladser. Alligevel opstod der en række nye hoteller i løbet af 60'erne, og foreningen hilste især Hotel Marselis, der lå lige ned til Bugten, velkommen. Det viste sig, at de nye hoteller kunne eksistere, og selv om nogle af dem til tider havde vanskeligheder og en del af de gamle måtte give op, hidrørte det ikke primært fra overflod på hotelværelser ¹⁰⁶.

En af grundene til, at Turistforeningen ønskede flere hoteller, var, at en stor sengekapacitet var nødvendig for at trække kongresser til Århus, og foreningen udfoldede netop en del bestræbelser på at få kongresser hertil. Arbejdet på dette område var allerede begyndt i 1930'erne og blev fortsat i udvidet omfang efter krigen, idet man opfordrede forskellige organisationer og andre til at afholde kongresser i Århus; man udgav en særlig kongresbrochure, og endelig tog turistbureauet sig ofte af hele det praktiske arrangement af kongresser. Følgen var, at der ikke mindst i 50'erne fandt mange møder sted her i byen, mens tallet var faldende i løbet af 60'erne, formentlig som følge af en almindelig nedgang i kongressernes antal. Turistforeningen mente dog, at bedre kongresfaciliteter, først og fremmest en hal i forbindelse med et kongreshus, ville kunne ændre situationen, og der blev da også arbejdet herfor, men uden resultat. Nye kongresmuligheder har Århus imidlertid fået gennem bygningen af Scanticon ¹⁰⁷.

De sidste tiår har øget og ændret kravene til en turistforening. Det har imidlertid ofte knebet med at få andre turistforeninger ud af det mere traditionelle arbejde, ligesom den århusianske forening til tider har følt, at den ikke havde indflydelse nok i forhold til dens størrelse. Resultatet har været, at der gennem tiderne opstod forskellige modsætningsforhold; i 1950'erne var det til Turistforeningen for Danmark, som en række jyske turistforeninger følte var en turistforening for København og ikke for hele landet, og i 1960'erne var det til Samvirkende jyske Turistforeninger, hvis struktur man fandt forældet ¹⁰⁸. Disse problemer synes imidlertid nu gennem en reorganisation af hele turistforeningsorganisationen i slutningen af 60'erne at være fortid, og en samling om selve turistarbejdet er indtrådt. I dette arbejde har provinsen og dermed også

Århus gode kort på hånden. Det siges ofte, at Danmark i 60'erne er blevet et dyrt land at rejse i, men denne opfattelse bygger for en væsentlig del på københavnske prisforhold. Blev først og fremmest de udenlandske turister klar over, at det var billigere i provinsen, ville de nok opholde sig længere her. At de helt skulle se bort fra København er nok en illusion.

Et tilbageblik på den århusianske turistforenings 75-årige historie viser, at der er sket væsentlige ændringer gennem årene. Foreningen begyndte som et bypatriotisk selskab, der ville gøre opmærksom på Århus' og omegns seværdigheder og naturskønhed. Man kunne dog ikke vise dette frem, før turistfaciliteterne i byen var i orden, og det blev da foreningens første opgave at sørge herfor. Lige fra starten indså man den økonomiske betydning af rejselivet, og efterhånden som turiststrømmen er steget, har det bypatriotiske og idealismen været på tilbageslag. I dag er turisme en væsentlig økonomisk faktor, og turistforeningsarbejdet må drives efter moderne, forretningsmæssige principper. Den århusianske turistforening har imidlertid haft flere stadier end bypatriotisk selskab og moderne salgsvirksomhed gennem sin historie. En overgang i mellemkrigstiden blev der gjort meget for foreningens medlemmer i form af udflugter og rejseulykkesforsikring, aktiviteter der egentlig ligger uden for en turistforenings virkeområde, og som derfor heller ikke før eller siden er blevet dyrket i særlig udstrakt grad.

Ved siden af ændringerne falder de bestandige spørgsmål i øjnene: Gennem alle 75 år er et hotel ved Bugten blevet drøftet i Turistforeningen, hvis man da ikke havde travlt med at klare de økonomiske problemer. Mangel på penge har været et gennemgående træk i foreningens historie. Men resultatet af dens virke har alligevel været, at mange er kommet til Århus til gavn for hele byen.

C. R. J.

Kilder

1. ASt 1. juni 1897.
2. Samme 18. juli 1897.
3. Turistforeningen for Danmark: København. Årbog 1928 (1928) 28. ASt 8. juni, 5., 19. og 28. sept. 1897. De Danske Statsbaner 1847–1947 (1947) 499 og 693.
4. Turistforeningen for Danmark: København. Årbog 1928 (1928) 15 ff og 45 ff.
5. Dansk litteratur historie. Bind 3. Af Hakon Stangerup og F. J. Billeskov Jansen (1966) 496. Christian Houkjær: Liv og kunst i Skagen (1964) 39 ff. ASt 26. juni, 15. og 29. aug. 1897.
6. Samme 27. april, 9.–13. juli 1897.
7. Samme 1. og 8. juni, 5., 19., 24. og 28. sept. 1897.
8. Turistforeningens forhandlingsprotokol (i det følgende forkortet: Forhandlingsprot.) 1897–1926. 2. okt. 1897, 22. april og 8. maj 1899. ASt 9. maj 1899.
9. Forhandlingsprot. 1897–1926. 22. april 1899 og 15. jan. 1907. ASt 24. og 28. sept. 1897, 9. maj 1899. Turistforeningen for Danmark: København. Årbog 1928 (1928) 43 og 46 f.
10. Forhandlingsprot. 1897–1926. 2. okt. 1897, 19. og 22. april, 24. maj 1898 og 22. april 1899. ASt 9. maj 1899.
11. Forhandlingsprot. 1897–1926. 8. maj 1899.
12. Samme 27. nov. 1901. ASt 27. feb. 1902 og 26. feb. 1903.
13. Samme 26. feb. 1903, 27. feb. 1904, 2. marts 1905, 22. april 1908.
14. Samme 9. maj 1899.
15. Forhandlingsprot. 1897–1926. 18. juni og 15. juli 1901. ASt 27. feb. 1902.
16. Forhandlingsprot. 1897–1926. 12. nov. 1903. Den danske Turistforenings årsskrift 1905 (1905) 103.
17. Forhandlingsprot. 1897–1926. 7. nov. 1905. Frederik Knudsen: Samvirkende jyske turistforeninger 1905–1930 (1930) 10.
18. ASt 9. maj 1899.
19. Samme 28. sept. 1897.
20. Forhandlingsprot. 1897–1926. 17. feb. 1902.
21. ASt 28., sept. 1897, 9. maj og 2. nov. 1899, 28. feb. 1900. ABF 1897 251, 1900 86 f og 138 f.
22. Forhandlingsprot. 1897–1926. 12. nov. 1903, 7. nov. 1905, 28. april, 26. juni og 24. nov. 1906, 14., 15. jan. og 20. nov. 1907. ASt. 16. jan. og 21. nov. 1907, 22. april 1908. ABF 1903–04 252 ff, 1905–06 B 73 ff, 1906–07 A 85 ff, B 155 ff, 175 ff og 211 f, 1907–08 A 437 f. Århus kommunes statistiske kontor: Statistisk kvartalsskrift: Indlæmmelser i Århus kommune (1962) 21.
23. Ågt II (1940) 332.
24. Forhandlingsprot. 1897–1926. 26. nov. 1908, 17. april og 9. maj 1909, 6. nov. 1911. ASt 10. juni 1909 og 7. nov. 1911.
25. Forhandlingsprot. 1897–1926. 13. juni 1912, 13. feb. 1913 og 10. juni 1914. ASt 26. april 1913.
26. Forhandlingsprot. 1897–1926. 6. nov. 1911, 13. feb. og 25. april 1913 og 10. juni 1914. ASt 26. april 1913.
27. Forhandlingsprot. 1897–1926. 10. juni 1914. ASt 26. april 1913.
28. Forhandlingsprot. 1897–1926. 10. juni 1914.
29. Samme 29. juni 1916. ÅSt 1. maj 1920.
30. Samme 2. dec. 1913 og 13. jan. 1914.
31. Turistforeningen for Danmark: København. Årbog 1928 (1928) 64 f.
32. ASt 20. maj 1914, 30. jan. 1915, 27. og 30. marts, 1. april 1916, 22. maj 1917, 2. aug. 1923 og 8. maj 1924. ABF 1914–15 A 147 f.
33. Turisten 1914–1933. ASt 20. maj 1914.
34. Samme 20. maj 1914, 1. april 1916. Forhandlingsprot. 1897–1926. 25. april 1913.
35. Samme 12. maj 1924. ASt 25. maj 1921, 24. april 1922 og 2. aug. 1923.
36. Samme 22. maj 1917. Forhandlingsprot. 1897–1926. 17. aug. 1923.
37. Turistforeningen for Danmark: København. Årbog 1928 (1928) 96.
38. Forhandlingsprot. 1897–1926. 17. aug. 1923, 14. april, 12. maj 1924, 12. og 27. jan. 1925. ASt 28. jan. 1925.
39. Politikens Danmarks historie. 13. bd.: Velfærdsstaten på vej. Af Erik Rasmussen (1965) 322 f. Frederik Knudsen: Samvirkende jyske turistforeninger 1905–1930 (1930) 22. Frederik Knudsen: Samvirkende jyske turistforeninger 1930–1945 (1945) 12.
40. ASt 2. aug. 1923. Forhandlingsprot. 1897–1926. 12. maj 1924.
41. Samme 10. aug. 1925. Århusposten 20. feb. 1926.
42. ASt 28. feb. 1928, 27. feb. 1930. Århusposten 1. juni 1927. Forhandlingsprot. 1926–1931. Diverse udklip.
43. Samme 3. jan 1931. Århusposten 18. feb. 1931.
44. Forhandlingsprot. 1926–1931. 17. feb. 1931. Forhandlingsprot. 1931–1935. 26. feb. 1934. ASt 29. nov. 1938.
45. ASt 2. okt. 1932. Amtst. 2. okt. 1932.
46. Se f. eks. ASt 20. feb. 1926, 28. feb. 1928, 1. marts 1929, 18. feb. 1931, 20. feb. 1932, 25. feb. 1933, 2. feb. 1935 og 24. nov. 1936. Amtst 2. okt. 1932.
47. Forhandlingsprot. 1926–1931. 13. marts 1928.
48. Samme 8. nov. 1927.

49. Frederik Knudsen: Samvirkende jyske turistforeninger 1930–1945 (1945) 11. ÅSt 2. feb. 1935.
50. Se f. eks. Forhandlingsprot. 1926–1931. 17. marts 1926. Forhandlingsprot. 1931–1935. 7. juni 1933. ÅSt 29. nov. 1938.
51. Forhandlingsprot. 1926–1931. 17. marts og 7. april 1930. ÅSt 18. feb. 1931.
52. Forhandlingsprot. 1926–1931. 17. marts, 24. april, 3. maj, 1. juni, 24. juli, 28. aug., 4. okt. 1926, 18. jan., 8. aug., 26. sept. 1927, 28. feb. 1929, 25. april 1930. Forhandlingsprot. 1931–1935, 4. feb. 1934. Forhandlingsprot. 1935–1938. 6. maj 1935.
53. Forhandlingsprot. 1931–1935. 4. sept. 1931 og 25. marts 1934. ÅSt 20. feb. 1932.
54. Forhandlingsprot. 1926–1931. 23. feb. 1927. Forhandlingsprot. 1931–1935. 24. feb., 11. og 17. marts 1935. Forhandlingsprot. 1935–1938. 1. april 1935.
55. Forhandlingsprot. 1931–1935. 15. juni og 13. juli 1934. ÅSt 2. feb. 1935.
56. Samme 20. feb. 1926, 28. feb. 1928. Amtst 2. okt. 1932.
57. Se f. eks. Forhandlingsprot. 1926–1931. 16. og 19. sept. 1929. Forhandlingsprot. 1931–1935. 2. og 21. maj, 25. juni 1932. Amtst 2. okt. 1932. ÅSt 27. feb. 1930.
58. Forhandlingsprot. 1926–1931. 6. maj 1929.
59. ÅSt 20. feb. 1932, 2. feb. 1935. Forhandlingsprot. 1931–1935. 11. og 19. feb. 1935. Forhandlingsprot. 1935–1938. 6. maj 1935.
60. Samme 31. aug., 4. og 23. okt., 22. og 29. nov. 1937, 10. og 31. jan., 7. og 22. feb., 4. og 14. marts 1938. Forhandlingsprot. 1938–1945. 29. nov. 1939. ÅSt 23. okt., 5. og 30. nov., 30. dec. 1937, 4. feb., 5. og 15. marts 1938. Amtst 27. okt., 6. og 17. nov., 31. dec. 1937, 4. og 22. feb., 14. marts 1938.
61. Forhandlingsprot. 1938–1945. 5. maj 1938. ÅSt 4. feb. 1938.
62. Forhandlingsprot. 1935–1938. 31. marts, 11. og 21. april 1938. Forhandlingsprot. 1938–1945. 10. okt. 1938. ÅSt 12. april 1938.
63. Forhandlingsprot. 1935–1938. 17. maj 1938. Forhandlingsprot. 1938–1945. 30. dec. 1938. ÅSt 29. nov. 1938.
64. Samme 15. og 18. marts 1938.
65. Forhandlingsprot. 1938–1945. 5. og 27. maj, 6. okt. og 14. nov. 1938, 16. marts og 25. maj 1939.
66. Samme 14. juli, 14. okt. og 14. nov. 1938. ÅSt 30. nov. 1939.
67. Forhandlingsprot. 1938–1945. 10. jan., 26. feb. og 26. marts 1940. ÅSt 29. nov. 1940.
68. Hotel- og Turistforeningens indkvarteringsbureaus forhandlingsprotokol 1940–1952. 29. aug. 1940. Forhandlingsprot. 1938–1945. 23. maj 1940 og 3. jan. 1941.
69. Samme 20. aug., 12. sept., 31. okt., 26. nov., 27. dec. 1940. 3. jan., 11. feb., 18. og 27. marts, 24. april, 1., 12. og 26. maj, 4. og 13. juni, 15. sept. 1941. ÅSt 17. okt. 1941.
70. Samme 8. aug. 1948. Dem 8. aug. 1948.
71. Forhandlingsprot. 1938–1945. 15. sept. 1941, 22. jan. og 20. okt. 1942. ÅSt 17. okt. 1941.
72. Forhandlingsprot. 1938–1945. 19. nov. 1942, 23. nov. 1943. ÅSt 24. nov. 1943 og 27. marts 1947.
73. Forhandlingsprot. 1938–1945. 3. maj 1944.
74. Samme 31. okt. 1944.
75. Samme 31. okt. 1944, 24. okt. og 5. nov. 1945. ÅSt 21. nov. 1945. Amtst 21. nov. 1945.
76. Forhandlingsprot. 1945–1949. 28. dec. 1945, 24. marts, 23. og 28. maj 1947. Dem 4. jan. 1946.
77. Forhandlingsprot. 1945–1949. 16. april 1946, 9. jan. 1948. ÅSt 17. april 1946.
78. Forhandlingsprot. 1945–1949. 27. maj 1947. Forhandlingsprot. 1950–1958. 6. jan. 1950.
79. Se f. eks. Forhandlingsprot. 1945–1949. 3. dec. 1947. Forhandlingsprot. 1964–1971. 16. dec. 1969.
80. Se f. eks. Forhandlingsprot. 1945–1949. 9. juni 1949. Forhandlingsprot. 1958–1964. 31. okt. og 5. dec. 1960. Forhandlingsprot. 1964–1971. 19. aug. og 10. dec. 1965, 31. okt. 1967 og 29. nov. 1968.
81. Forhandlingsprot. 1945–1949. 16. juni og 26. sept. 1947.
82. Se f. eks. Samme 30. jan. og 22. okt. 1948, 9. juni 1949. Forhandlingsprot. 1950–1958. 14. april 1953, 27. okt. 1954 og 9. nov. 1955.
83. Samme 9. nov. 1955 og 31. okt. 1957. Forhandlingsprot. 1959–1964. 20. jan. 1964. Amtst 21. nov. 1945.
84. Se f. eks. Forhandlingsprot. 1950–1958. 17. juli 1957. Forhandlingsprot. 1964–1971. 25. nov. 1966.
85. Se f. eks. Forhandlingsprot. 1950–1958. 2. maj, 25. okt. 1950, 23. nov. 1954, 20. dec. 1956. Forhandlingsprot. 1959–1964. 4. dec. 1961. Forhandlingsprot. 1964–1971. 27. okt. 1965.
86. Forhandlingsprot. 1950–1958. 30. okt. 1958. Forhandlingsprot. 1959–1964. 31. okt. 1963. Forhandlingsprot. 1964–1971. 31. okt. 1967.
87. Forhandlingsprot. 1945–1949. 22. okt. og 22. nov. 1948, 18. okt. og 7. dec. 1949. Forhandlingsprot. 1950–1958. 9. dec. 1952, 14. april og 5. nov. 1953, 12. dec. 1955. Forhandlingsprot. 1959–1964. 23. nov. 1959, 5. dec. 1960, 18. dec. 1962, 26. feb. 1963.
88. Forhandlingsprot. 1964–1971. 16. dec. 1969, 1. og 2. sept. 1970.
89. Samme 27. nov. 1969.

90. Frederik Knudsen: Samvirkende jyske turistforeninger 1930–1945 (1945) 7 f. Forhandlingsprot. 1950–1958. 19. sept. 1956. Forhandlingsprot. 1959–1964. 8. juli 1960. Forhandlingsprot. 1964–1971. 16. juni, 23. aug., 3. og 31. okt. 1967.
91. Forhandlingsprot. 1959–1964. 23. nov. 1959, 4. dec. 1961. Forhandlingsprot. 1964–1971. 6. dec. 1969.
92. Meddelt af fhv. borgmester Bernhardt Jensen.
93. Se f. eks. Forhandlingsprot. 1950–1958. 30. okt. 1953, 9. nov. 1955, 31. okt. 1956, 30. okt. 1958. Forhandlingsprot. 1959–1964. 28. okt. 1959, 14. nov. 1961. Forhandlingsprot. 1964–1971. 31. okt. 1967, 28. nov. 1968, 27. nov. 1969.
94. Se f. eks. Forhandlingsprot. 1945–1949. 31. jan. 1947, 30. jan. 1948, 18. okt. og 23. nov. 1949. Forhandlingsprot. 1950–1958. 6. og 9. jan., 8. feb., 16. okt. 1950, 26. sept. 1952, 14. april 1953. Forhandlingsprot. 1964–1971. 27. okt. 1966, 3. okt. 1967 og 14. maj 1968.
95. Se f. eks. Forhandlingsprot. 1950–1958. 29. sept. 1950, 27. feb. og 31. okt. 1951. Forhandlingsprot. 1964–1971. 29. okt. 1964, 9. feb., 11. maj, 17. juni, 19. aug., 28. sept., 27. okt. 1965, 11 feb., 12. maj, 26. aug. 1966, 6. og 19. dec. 1967 5. juli 1968.
96. Se f. eks. Forhandlingsprot. 1950–1958. 31. okt. 1957. Forhandlingsprot. 1964–1971. 29. okt. 1964 og 11. feb. 1966.
97. Forhandlingsprot. 1950–1958. 23. aug. 1951, 24. aug. 1955 og 20. marts 1956.
98. Samme 31. okt. 1951 og 15. okt. 1954. Forhandlingsprot. 1959–1964. 28. okt. 1959.
99. Se f. eks. Forhandlingsprot. 1959–1964. 14. nov. 1961. Århus-Årbog 1972 (1972) 97 f.
100. Forhandlingsprot. 1950–1958. 20. dec. 1956, 5. juli, 31. okt., 10. dec. 1957, 30. okt. 1958. Forhandlingsprot. 1959–1964. 31. maj og 4. dec. 1961.
101. Se f. eks. Forhandlingsprot. 1945–1949. 28. april 1948 og 18. okt. 1949. Forhandlingsprot. 1950–1958. 29. sept. 1950, 14. april, 10. sept. og 28. okt. 1953. Forhandlingsprot. 1959–1964. 31. maj 1961. Forhandlingsprot. 1964–1971. 29. okt. 1964, 27. okt. 1965 og 31. okt. 1967.
102. Se f. eks. Forhandlingsprot. 1945–1949. 27. sept. 1947, 28. april og 22. okt. 1948, 18. okt. 1949. Forhandlingsprot. 1950–1958. 22. marts og 29. sept. 1950, 31. okt. 1951 og 14. juli 1952, 30. okt. 1958. Forhandlingsprot. 1964–1971. 31. okt. 1967, 28. nov. 1968 og 27. nov. 1969.
103. Se f. eks. Samme 31. okt. 1967, 28. nov. 1968 og 27. nov. 1969.
104. Se f. eks. Forhandlingsprot. 1950–1958. 29. sept. 1950, 22. aug. 1951, 14. juli og 22. okt. 1952, 24. aug. 1955. Forhandlingsprot. 1964–1971. 29. okt. 1964, 19. aug. og 28. sept. 1965, 31. okt. 1967, 28. nov. 1968 og 27. nov. 1969.
105. Se f. eks. Forhandlingsprot. 1950–1958. 22. marts 1950, 14. april, 30. okt. og 23. nov. 1953, 10. feb., 2. april, 14. juni, 8. okt. og 23. nov. 1954, 15. marts, 24. aug., 18. okt. og 9. nov. 1955, 19. juni 1957. Forhandlingsprot. 1959–1964. 31. maj 1961, 5. feb. 1962, 26. feb., 20. aug., 30. sept., 31. okt. og 20. nov. 1963. Forhandlingsprot. 1964–1971. 29. okt. og 3. dec. 1964, 12. okt. 1965, 27. okt. 1966.
106. Forhandlingsprot. 1959–1964. 28. okt. 1959, 14. nov. 1961, 29. okt. 1962, 26. feb., 30. sept. og 31. okt. 1963, 16. marts 1964. Forhandlingsprot. 1964–1971. 29. okt. 1964, 27. okt. 1965, 12. maj 1966, 18. april, 23. aug. og 31. okt. 1967.
107. Forhandlingsprot. 1938–1945. 27. maj 1938, 29. nov. 1939, 10. jan. og 26. feb. 1940. Forhandlingsprot. 1945–1949. 9. jan., 28. april og 22. okt. 1948, 8. feb. og 18. okt. 1949. Forhandlingsprot. 1950–1958. 29. sept. 1950, 22. okt. 1952, 24. aug. 1955. Forhandlingsprot. 1964–1971. 9. okt., 3. og 15. dec. 1964, 9. feb., 12. nov. og 10. dec. 1965, 24. maj 1966, 3. feb., 23. aug., 31. okt., 6. og 19. dec. 1967 12. nov. 1969.
108. Forhandlingsprot. 1950–1958. 14. juni 1954, 19. sept., 31. okt 1956, 7. og 17. sept., 24. okt. 1957. Forhandlingsprot. 1959–1964. 28. april, 8. juli, 31. okt. 1960, 31. maj 1961, 20. nov. 1963, 16. jan., 17. feb., 16. marts, 19. aug. og 14. sept. 1964. Forhandlingsprot. 1964–1971. 9. okt. 1964, 28. sept. og 27. okt. 1965, 26. aug., 15. og 27. sept., 11. og 27. okt., 25. nov. og 21. dec. 1966, 10. jan., 3. feb., 7. juli, 23. aug., 3. og 31. okt. 1967.

Publikationer udgivet af Århus byhistoriske udvalg

BARN I ARHUS

Redigeret af Åge Bredsted,
Vagn Dybdahl og Emanuel Sejr,
1956. 139 sider. Udsolgt.

BARN I ARHUS

Anden samling.
Redigeret af Åge Bredsted,
Vagn Dybdahl og Emanuel Sejr.
1957. 183 sider. Udsolgt.

ARHUS PROMENADE 1909–59

Redigeret af Vagn Dybdahl og
Finn H. Lauridsen.
1958. 244 sider. Udsolgt.

Rasmus Nielsen:

ARHUS I FYRRERNE

Ny udgave med
oplysende noter af Emanuel Sejr.
1959. 164 sider. Kr. 11,90.

Emanuel Sejr:

GAMLE ARHUSGADER

1960. 154 sider. Udsolgt.

Helge Søgaard:

DET ÆLDSTE ARHUS

1961. 114 sider. 26 plancher.
Udsolgt.

Emanuel Sejr:

GAMLE ARHUSGADER

Anden samling.
1961. 160 sider. Udsolgt.

FREMMEDE SER PA ARHUS

Redigeret af Finn H. Lauridsen.
1962. 247 sider. Kr. 13,80.

ERHVERV I ARHUS 1735

Ved Poul Enemark.
1963. 80 sider. Kr. 11,50.

Bernhardt Jensen:

FRA DET GLADE ARHUS

De gamle varieteer og morskabsteatre.
1963. 252 sider. Udsolgt.

Anna Thestrup:

ELIGEREDE BORGERE I ARHUS 1740–1837

1964. 136 sider og 2 udfoldstavler.
Kr. 18,40.

UNG I ARHUS

Redigeret af Vagn Dybdahl.
1964. 298 sider. Udsolgt.

UNG I ARHUS

Ny samling.
Redigeret af Vagn Dybdahl.
1965. 224 sider. Kr. 36,80.

Bernhardt Jensen:

SOM ARHUS MOREDE SIG

Folkelige forlystelser fra 1860'erne
til 2. verdenskrig.
1966. 248 sider. Udsolgt.

Peder Hansen Resen:

ATLAS DANICUS. ARHUS STIFT

Tekst og oversættelse ved
Helge Søgaard.
1967. 160 sider. 27 planchesider.
Kr. 36,80.

Erik Christiansen:

GENNEM ARHUS I TRÆSKO

Billedredaktion og oplysende noter
ved Peder Jensen.
1967. 109 sider.
Indbundet: udsolgt; hæftet: kr. 14,95.

Ib Gejl:

UNDER VÆRGERADET

Forsømte og »forbryderske« børn
i Århus 1905–15.
1967. 121 sider. Kr. 23,00.

Emanuel Sejr.

ARHUS-MOSAIK

Personer og begivenheder i den lille by.
1967. 281 sider. Kr. 39,70.

Vagn Dybdahl:

DET LOKALHISTORISKE ARBEJDE I BYERNE

Erfaringer fra Århus byhistoriske
Udvalgs virksomhed.
1968. 24 sider. Udsolgt.

Victor Jensen:

KLUNKETID OG KRIGSAR

Århus omkring år 1900 og under
besættelsen 1940–45.
1968. 308 sider. Kr. 41,40.

BORGERE I BYENS RAD

Medlemmer af Århus bys borger-
repræsentation og byråd 1838–1968.
Redigeret af Ole Degn og
Vagn Dybdahl.
1969. XXIV + 268 sider. Kr. 41,40.

ULYKKE, NØD OG BRØDE

Begivenheder i Århus.
Redigeret af Vagn Dybdahl.
1969. 72 sider. Kr. 16,10.

Bernhardt Jensen:

DA ARHUS VAR HOLLYWOOD

Et kapitel af stumfilmens historie.
1969. 160 sider. Kr. 46,00.

DA DET VAR NYT I ARHUS

Ved Ole Degn.
1970. 208 sider. Udsolgt.

ARHUS DENGANG OG NU

1971. 144 sider. Udsolgt.

ARHUS-ARBOG 1972

156 sider. Kr. 34,50.

MANGE KOMMER TIL ARHUS

1972. 154 sider. Kr. 46,00.

**MANGE KOMMER
TIL ÅRHUS**

er sat, trykt og indbundet i
Aarhus Stiftsbogtrykkerie A/S

Skriften er
Linotype Times New Roman

Papiret er Thai Cote 115 g
fra De forenede Papirfabriker